

شوی معنوی مولانا حلال الدین محمد بلخی
دفتر ترجم

فہرست مطالب

- بخش ۱- سر آغاز ۱
- بخش ۲- تفسیر خذ اربعۃ من الطیر فصر من الیک ۴
- بخش ۳- در سبب ورود این حدیث مصطفیٰ صلوات اللہ علیہ کہ الکافر یا کل فی سبۃ امعاء والممن
یا کل فی معا واحد ۷
- بخش ۴- در حجرہ کشادن مصطفیٰ علیہ السلام بر مہمان و خود را پنهان کردن تا او خیال کشائندہ را نبیند
و نخل شود و کستخ بیرون رود ۱۰
- بخش ۵- سبب رجوع کردن آن مہمان بہ خانہ مصطفیٰ علیہ السلام در آن ساعت کہ مصطفیٰ نہالین
ملوث اورا بہ دست خود می شست و نخل شدن او و جامہ چاک کردن و نوحہ او بر خود و
بر سعادت خود ۱۲

بخش ۶- نواختن مصطفی علیه السلام آن عرب مہمان را و تسکین دادن او را از اضطراب و گریہ و

نوحہ کی بر خود می کرد در خجالت و ندامت و آتش نومیدی ۱۷

بخش ۷- بیان آنک نماز و روزہ و ہمہ چیزهای برونی کو اہیہاست بر نور اندرونی ۱۹

بخش ۸- پاک کردن آب ہمہ پلیدیہا را و باز پاک کردن خدای تعالی آب را از پلیدی لاجرم قدوس

آمد حق تعالی ۲۱

بخش ۹- استعانت آب از حق جل جلالہ بعد از تسیر و شدن ۲۳

بخش ۱۰- کواہی فعل و قول بیرونی بر ضمیر و نور اندرونی ۲۵

بخش ۱۱- در بیان آنک نور خود را از اندرون شخص منور بی آنک فعلی و قولی بیان کند کواہی دہد بر

نور وی در بیان آنک آن نور خود را از اندرون سر عارف ظاہر کند بر حلقان بی فعل

عارف و بی قول عارف افزون از آنک بہ قول و فعل او ظاہر شود چنانک آفتاب

بلند شود بانک خروس و اعلام مذن و علامات دیگر حاجت نیاید ۲۶

بخش ۱۲- عرضہ کردن مصطفی علیہ السلام شہادت را بر مہمان خویش ۲۸

بخش ۱۳- بیان آنک نور کہ غذای جانست غذای جسم او یامی شود تا او ہم یار می شود روح را کی

اسلم شیطانی علی یدی ۳۱

بخش ۱۴- انکار اہل تن غذای روح را و لرزیدن ایشان بر غذای خسیس ۳۳

بخش ۱۵- مناجات ۳۴

بخش ۱۶- تمثیل لوح محفوظ و ادراک عقل هر کسی از آن لوح آنک امر و قیمت و مقدور هر روزه
و است هم چون ادراک جبرئیل علیه السلام هر روزی از لوح اعظم عقل مثال جبرئیلست
و نظر او به تفکر به سوی ضیعی که معهود اوست در تفکر و اندیشه کیفیت معاش و بیرون شو
کارهای هر روزینه مانند نظر جبرئیلست در لوح و فهم کردن او از لوح ۳۵

بخش ۱۷- تمثیل روشهای مختلف و بهت های کوناگون به اختلاف تحریر متحریران در وقت نماز قبله را
در وقت تاریکی و تحریر غواصان در قعر بحر ۳۷

بخش ۱۸- تفسیر یا حسرة علی العباد ۳۹

بخش ۱۹- سبب آنک فرجی را نام فرجی نهادند از اول ۴۰

بخش ۲۰- صفت طاوس و طبع او و سبب کشتن ابراهیم علیه السلام او را ۴۴

بخش ۲۱- در بیان آنک لطف حق را همه کس داند و قهر حق را همه کس داند و همه از قهر حق گریزانند
و به لطف حق در آویزان اما حق تعالی قهر را در لطف پنهان کرد و لطف را در قهر پنهان کرد
نعل بازگونی و تلبیس و مکر الله بود تا اهل تمیز و یطر به نور الله از حالی ینان و ظاهری ینان
جدا شوند کی لیل کو کم ایکم احسن علا ۴۷

- بخش ۲۲- تفاوت عقول در اصل فطرت خلاف معتزلہ کی ایشان گویند در اصل عقول جزوی
برابرند این افزونی و تفاوت از تعلم است و ریاضت و تجربہ ۵۱
- بخش ۲۳- حکایت آن اعرابی کی سگ او از کر سکی می مرد و انبان او پر نان و بر سگ نوحہ می کرد
و شعر می گفت و می گریست و سرور می زد و درینش می آمد لقمہ ای از انبان بہ سگ
دادن ۵۳
- بخش ۲۴- در بیان آنک نیچ چشم بدی آدمی را چنان مہلک نیست کی چشم پسند خویشتن مکر کی
چشم او مبدل شدہ باشد بہ نور حق کہ بی سمع و بی یصر و خویشتن او بی خویشتن شدہ . . . ۵۵
- بخش ۲۵- تفسیر و ان یکاد الذین کفرو النیر لقونک بالبصار ہم الیہ ۵۶
- بخش ۲۶- قصہ آن حکیم کی دید طاوسی را کی پرزیبای خود را می کند بہ مفارومی انداخت و تن خود
را کل و زشت می کرد از تعجب پرسید کی دیغت نمی آید گفت می آید اما پیش من جان
از پر عزیز تر است و این پر عدوی جان مست ۵۹
- بخش ۲۷- در بیان آنک صفا و سادگی نفس مطمئہ از فکر تہا مشوش شود چنانک بر روی آیینہ چہیزی
نویسی یا نقش کنی اگر چہ پاک کنی داغی بماند و نقصانی ۶۱
- بخش ۲۸- در بیان قول رسول علیہ السلام لا رہبانیت فی الاسلام ۶۳
- بخش ۲۹- در بیان آنک ثواب عل عاشق از حق ہم حق است ۶۴

بخش ۳۰- در تفسیر قول رسول علیه السلام مامات من مات الا وتمنی ان یموت قبل مامات ان

کان برا لیکون الی وصول البر اعجل وان کان فاجرا لیقل فجوره ۶۶

بخش ۳۱- در بیان آنک عقل و روح در آب و گل محبوس اند هم چون ماروت و ماروت در چاه بابل ۶۸

بخش ۳۲- جواب گفتن طاوس آن سایل را ۷۰

بخش ۳۳- بیان آنک هنر موزیر کیها و مال دنیا هم چون پرهای طاوس عدو جانست ۷۱

بخش ۳۴- در صفت آن بی خودان کی از شر خود و هنر خود آسمن شده اند کی فانی اند در بقای حق

هم چون ستارگان کی فانی اند روز در آفتاب و فانی را خوف آفت و خطر نباشد ۷۳

بخش ۳۵- در بیان آنک ماسوی الله هر چیزی آکل و ماکولست هم چون آن مرغی کی قصد صید

ملخ می کرد و به صید ملخ مشغول می بود و غافل بود از بازگرسنه کی از پس قهای او قصد صید

او داشت اکنون ای آدمی صیاد آکل از صیاد و آکل خود آسمن مباش اگر چه نمی بینیش

به نظر چشم به نظر دلیل و عبرتش می بین تا چشم نیز باز شدن ۷۷

بخش ۳۶- صفت کشتن خلیل علیه السلام زان را کی آن اشارت به قمع کدام صفت بود از صفات

مذمومه مملکه در مرید ۸۱

بخش ۳۷- مناجات ۸۳

بخش ۳۸- قال النبی علیہ السلام ارحموا ثلثا غریز قوم ذل و غنی قوم افتقر و عالمی لعب به ابھال . ۸۷

بخش ۳۹- قصہ مجبوس شدن آن آہو بچہ در آخر خزان و طعنہ آن خزان بر آن غریب گاہ بہ جنگ

و گاہ بہ تسخر و بتلی کشتن او بہ گاہ خشک کی غذای او نیست و این صفت بندہ خاص خداست میان اہل دنیا و اہل ہوا و شہوت کی الاسلام بد اغریبا و یعود غریبا فطوبی للغریاء

صدق رسول اللہ ۸۸

بخش ۴۰- حکایت محمد خوارزمشاہ کی شہر سبزوار کی ہمہ رافضی باشند بہ جنگ بکرفت اما جان خواستند

کفت آنکہ امان دہم کی ازین شہر پیش من بہ ہدیہ ابو بکر نامی بیارید ۹۰

بخش ۴۱- بقیہ قصہ آہو و آخر خزان ۹۶

بخش ۴۲- تفسیرانی اری سبع بقرات سان یا کلھن سبع عجاف آن گاوان لاغر را خدا بہ صفت شیران

کر نہ آفریدہ بود تا آن ہفت گاؤ فر بہ را بہ اشتہامی خوردند اگر چہ آن خیالات صور گاوان

در آینہ خواب نمودند تو معنی بگیر ۹۸

بخش ۴۳- بیان آنک کشتن خلیل علیہ السلام خروس را اشارت بہ قمع و قمر کدام صفت بود از

صفات مذمومات مملکان در باطن مرید ۹۹

بخش ۴۴- تفسیر خلقنا الانسان فی احسن تقویم ثم ردناہ اسفل سافلین و تفسیر و من نعمہ نلکھ فی

الخلق ۱۰۱

بخش ۴۵- تفسیر اسفل سافلین الا الذین آمنوا وعلوا الصالحات فلم اجر غیر ممنون ۱۰۳

بخش ۴۶- مثال عالم هست نیست و عالم نیست هست نما ۱۰۸

بخش ۴۷- در تفسیر قول مصطفی علیه السلام لابد من قرین یدفن معک و ہوجی و تدفن معہ وانت میت ان کان کریم الکریم وان کان لیماسک وذلک القرین عک فاصلحہ ما استطعت صدق رسول اللہ ۱۱۰

بخش ۴۸- تفسیر و هو معکم ۱۱۲

بخش ۴۹- در تفسیر قول مصطفی علیه السلام من جعل الہموم ہما واحدا کفاه اللہ سائر ہمومہ ومن تفرقت بہ الہموم لایالی اللہ فی اسی واد اھلک ۱۱۳

بخش ۵۰- در معنی این بیت «کر راه روی راه برت بکشایند ورنست شوی بہتیت بکرایند» . . ۱۱۵

بخش ۵۱- قصہ آن شخص کی دعوی پغامبری می کرد گفتندش چہ خوردہ ای کی کج شدہ ای ویاوہ می گوئی گفت اگر چیزی یافتی کی خورد می نہ کج شدی و نہ یاوہ گفتی کی ہر سخن نیک کی باغیر اھلش کویند یاوہ گفتہ باشند اگر چہ در آن یاوہ گفتن مامورند ۱۱۷

بخش ۵۲- سبب عداوت عام و بیکانہ زیستن ایشان بہ اولیاء خدا کی بھمتان می خوانند و با آب حیات ابدی ۱۲۰

بخش ۵۳- در بیان آنک مرد بدکار چون ممکن شود در بدکاری و اثر دولت نیکوکاران ببیند شیطان
 شود و مانع خیر گردد از حسد ہم چون شیطان کی خرمن سوخته ہمہ را خرمن سوخته خواهد ارایست
 الذی نہی عبدا اذا صلی ۱۲۲

بخش ۵۴- مناجات ۱۲۵

بخش ۵۵- پرسیدن آن پادشاہ از آن مدعی نبوت کی آنک رسول راستین باشد و ثابت شود با او
 چہ باشد کی کسی را بنخشد یا بہ صحبت و خدمت او چہ بخشش یابند غیر نصیحت بہ زبان کی می گوید ۱۲۸

بخش ۵۶- داستان آن عاشق کی با معشوق خود بر می شمر د خدمتہا و وفاہی خود را و شہای دراز تجانی
 جنوہم عن المضاجع را و بی نوایی و جگر شکمی روزہای دراز را و می گفت کی من جزین خدمت
 نمی دانم اگر خدمت دیگر ہست مرا ارشاد کن کی حرچہ فرمایی متفادم اگر در آتش رفتن
 است چون خلیل علیہ السلام و اگر در دہان نمنک دریافتادنت چون یونس علیہ السلام
 و اگر ہمتاد بارگشتہ شدن است چون جرجیس علیہ السلام و اگر از کریمہ ناینا شدن است
 چون شعیب علیہ السلام و وفا و جانبازی انبیا را علیم السلام شمار نیست و جواب گفتن
 معشوق اورا ۱۳۰

بخش ۵۷- یکی پرسید از عالمی عارفی کی اگر در نماز کسی بگریه آواز و آه کند و نحوه کند نمازش باطل شود جواب گفت کی نام آن آب دیده است تا آن گریه چه دیده است اگر شوق خدا دیده است و می گرید یا پشیمانی گناهی نمازش تباه نشود بلکه کمال گیرد کی لا صلوة الا بحضور القلب و اگر او رنجوری تن یا فراق فرزند دیده است نمازش تباه نشود کی اصل نماز ترک تن است و ترک فرزند ابراهیم و ارکی فرزند را قربان می کرد از بهر تکمیل نماز و تن را به آتش نمرودی سپرد و امر آمد مصطفی را علیه السلام بدین خصال کی فاتح مله ابراهیم تقدکانت کلم اسوة حسنة فی ابراهیم ۱۳۳

بخش ۵۸- مریدی در آید به خدمت شیخ و ازین شیخ پرسن نمی خواهم بلکه سیر عقل و معرفت و اگر چه عیسیست علیه السلام در گهواره و یحیی است علیه السلام در مکتب کو دکان مریدی شیخ را گریان دید او نیز موافقت کرد و گریست چون فارغ شد و به درآمد مریدی دیگر کی از حال شیخ واقف تر بود از سر غیرت در عقب او نیز بیرون آمد گفتش ای برادر من ترا گفته باشم الله الله تا نیندیشی و نگویی کی شیخ می گریست و من نیز می گریستم کی سی سال ریاضت بی ریایم کرد و از عقبات و دیامای پرنهنک و کوههای بلند پر شیر و پلنگ می باید گذشت تا بدان گریه شیخ رسی یا نرسی اگر رسی شکر زویت لی الارض کوی بیار . . . ۱۳۵

بخش ۵۹- داستان آن کنیزک کی با خر خاتون شهوت می راند و او را چون بز و خرس آموخته بود شهوت راندن آدمیانه و کدوپی در قصب خرمی کرد تا از اندازه نگذر د خاتون بر آن وقوف یافت لکن دقیقه گدو رانید کنیزک را بهانه براه کرد جای دور و با خر جمع شد بی کدو و هلاک شد بفضیحت کنیزک بگاہ باز آمد و نوحه کرد که ای جانم و ای چشم روشنم کیر دیدی کدو ندیدی ذکر دیدی آن دکر ندیدی کل ناقص ملعون یعنی کل نظرو فہم ناقص ملعون و اگر نہ ناقصان ظاہر جسم مرحوم اند ملعون نہ اند بر خوان لیس علی الاعنی حرج نفی حرج کرد و نفی لغت و نفی عتاب و غضب ۱۴۱

بخش ۶۰- تمثیل تملقین شیخ مریدان را و پیغامبر است را کی ایشان طاقت تملقین حق ندارند و با حق الف ندارند چنانک طوطی با صورت آدمی الف ندارد کی ازو تملقین تواند گرفت حق تعالی شیخ را چون آئینه ای پیش مرید ہم چو طوطی دارد و از پس آئینه تملقین می کند لا تحرک بہ لسانک ان ہوا لا حی یوحی اینست ابتدای مسلہ بی متسی چنانک متعارف بخبانیدن طوطی اندرون آئینہ کی خیالش می خوانی بی اختیار و تصرف اوست عکس خواندن طوطی برونی کی متعلست نہ عکس آن معلم کی پس آئینہ است ولیکن خواندن طوطی برونی تصرف آن معلم است پس این مثال آمدنہ مثل ۱۵۰

بخش ۶۱ - صاحب دلی دید سک حامله در شکم آن سک بچکان بانگ می کردند در تعجب ماندگی

حکمت بانگ سک پاسبانیت بانگ در اندرون شکم مادر پاسبانی نیست و نیز بانگ جہت

یاری خواستن و شیر خواستن باشد و غیره و آنجا هیچ این فایده مانیت چون به خوش آمد با

حضرت مناجات کرد و مایعلم تاویلہ اللہ جواب آمدگی آن صورت حال قومیت از

حجاب بیرون نیامده و چشم دل باز نشده دعوی بصیرت کنند و مقالات گویند از آن فی

ایشان راقوتی و یاری رسد و نہ مسمعان را ہدایتی و رشدی ۱۵۲

بخش ۶۲ - قصہ اہل ضرعان و حدایشان برد و ایشان کی پدرما از سلیمی اغلب دخل باغ را بہ مسکینان

می داد چون انگور بودی عشر دادی و چون مویز و دوشاب شدی عشر دادی و چون حلوا و

پالودہ کردی عشر دادی و از قسطل عشر دادی و چون در خرمن می کوفتی از کفہ آسمینتہ

عشر دادی و چون کندم از گاہ جدا شدی عشر دادی و چون آرد کردی عشر دادی و چون

خمیر کردی عشر دادی و چون نان کردی عشر دادی لاجرم حق تعالی در آن باغ و کشت

برکتی نہادہ بود کی ہمہ اصحاب باغما محتاج او بندگی ہم بہ میوہ و ہم بہ سیم و او محتاج هیچ کس

فی از ایشان فرزندانشان خرج عشر می دیدند مگر و آن برکت را نمی دیدند ہم چون آن زن

بدبخت کہ کدو را ندید و خر را دید ۱۵۵

بخش ۶۳- بیان آنک عطای حق و قدرت موقوف قابلیت نیست ہم چون داد خلعان کی آن
را قابلیت باید زیر اعطاء قدیم است و قابلیت حادث عطا صفت حق است و قابلیت

صفت مخلوق و قدیم موقوف حادث نباشد و اگر نہ حدوث محال باشد ۱۶۱

بخش ۶۴- در ابتدای خلقت جسم آدم علیہ السلام کی جبرئیل علیہ السلام را اشارت کرد کی برو

از زمین مٹی خاک بر گیر و بہ روایتی از ہر نواحی مٹی مٹی بر گیر ۱۶۳

بخش ۶۵- فرستادن میکائیل را علیہ السلام بہ قبض خضہ ای خاک از زمین بہت ترکیب ترتیب

جسم مبارک ابوالبشر خلیفۃ الحق مسجد الملک و معلم آدم علیہ السلام ۱۶۶

بخش ۶۶- قصہ قوم یونس علیہ السلام بیان و برہان آنست کی تضرع و زاری دفع بلای آسمانیت

و حق تعالی فاعل مختارست پس تضرع و تعظیم پیش او مفید باشد و فلاسفہ گویند فاعل بہ

طبع است و بعلت نہ مختار پر تضرع طبع را نکر داند ۱۶۹

بخش ۶۷- فرستادن اسرافیل را علیہ السلام بہ خاک کی خضہ ای بر گیر از خاک بہتر ترکیب جسم آدم

علیہ السلام ۱۷۱

بخش ۶۸- فرستادن عزرائیل ملک الغزم و المحزم را علیہ السلام سیر کر فتن خضہ ای خاک تا شود جسم

آدم چالاک علیہ السلام و الصلوۃ ۱۷۴

بخش ۶۹- بیان آنک مخلوقی که ترا از وظلمی رسد به حقیقت او هم چون آلتیست عارف آن بودی بحق رجوع کننده به آلت و اگر به آلت رجوع کنده ظاهره از جهل کند ملک برای مصلحتی چنانک ایازید قدس الله سره گفت کی چنیدن سالت کی من با مخلوق سخن نگفتم ام و از مخلوق سخن نشنیده ام و لیکن خلق چنیدن سازندگی با ایشان سخن می گویم و از ایشان می شنوم زیرا ایشان مخاطب اکبر را نمی بینند کی ایشان چون صدا اند او را نسبت به حال من التفات مستمع عاقل به صدا نباشد چنانک مثل است معروف قال اجدار للو تدم تشقی قال الو تدا نظرائی من یدقنی ۱۷۷

بخش ۷۰- جواب آمدن کی آنک نظر او بر اسباب و مرض و زخم تیغ نیاید بر کار تو عزرائیل هم نیاید کی تو هم سببی اگر چه مخفی تری از آن سپها و بودی بر آن رنجور مخفی نباشد کی و هو اقرب الیه مکلم و لکن لا تبصرون ۱۸۰

بخش ۷۱- در بیان و خاست چرب و شیرین دنیا و مانع شدن او از طعام الله چنانک فرمود اجمع طعام الله یحیی به ابدان الصدیقین ای فی اجمع طعام الله و قوله ایست عند ربی یطعمنی و یسقینی و قوله یرزقون فرحین ۱۸۳

بخش ۷۲- جواب آن مغضل کی گفته است کی خوش بودی این جهان اگر مرکب بودی و خوش بودی ملک دنیا اگر زوالش نبودی و علی هذه الوتیره من الفشارت ۱۸۵

بخش ۷۳- فیما یرجى من رحمۃ اللہ تعالیٰ معطى النعم قبل استحقاقہا وہو الذی یُنزل الغیث من بعد ما قَطَّوا ورب بعد یورث قبرا ورب معصیۃ میمونۃ ورب سعادتاتى من حیث یرجى النقم لیعلم ان اللہ یبدل یا تم حنات ۱۸۷

بخش ۷۴- قصہ ایازو حجرہ داشتن او بہت چارق و پوستین و کمان آمدن خواجہ تاشانس را کی اورا در آن حجرہ دفینہ است بہ سبب محکمی در و کرانی قفل ۱۹۴

بخش ۷۵- بیان آنک آنچہ بیان کردہ می شود صورت قصہ است و آنکہ آن صورتیست کی در خورد این صورت گیرانست و در خورد آینہ تصویر ایشان و از قدوسی کی حقیقت این قصہ راست نطق را ازین تنزیل شرم می آید و از خجالت سروریش و قلم کم می کند و العاقل یکفیہ الاشارہ ۱۹۷

بخش ۷۶- حکمت نظر کردن در چارق و پوستین کی فلیطرا الانسان مم خلق ۲۰۰

بخش ۷۷- خلق الجن من مارج من نار و قوله تعالیٰ فی حق ابلیس انه کان من الجن ففسق . . . ۲۰۱

بخش ۷۸- در معنی این کی ارنا الاشیاء کما ہی و معنی این کی لو کشف العطاء ما زدت یقینا و قوله در هر کہ تو از دیدہ بد می نگری از چہ برہ وجود خود می نگری پایہ کثر کثر افکند سایہ ۲۰۵

بخش ۷۹- میان اتحاد عاشق و معشوق از روی حقیقت اگر چه متضادند از روی آنک نیاز ضد بی نیاز است
 چنان که آینه بی صورتست و ساده است و بی صورتی ضد صورتست و لکن میان ایشان
 اتحادیست در حقیقت کی شرح آن در ازست و العاقل کیفیه الاشاره ۲۰۸

بخش ۸۰- معشوقی از عاشق پرسید کی خود را دوست تر داری یا مرا گفت من از خود مرده ام و به تو
 زنده ام از خود و از صفات خود نیست شده ام و به تو هست شده ام علم خود را فراموش
 کرده ام و از علم تو عالم شده ام قدرت خود را از یاد داده ام و از قدرت تو قادر شده ام
 اگر خود را دوست دارم ترا دوست داشته باشم و اگر ترا دوست دارم خود را دوست داشته
 باشم هر که را آینه یقین باشد که چه خود بین خدای مین باشد اخرج به صفاتی الی خلقی من
 راک را آنی و من قهقک قهقنی و علی هذا ۲۱۰

بخش ۸۱- آمدن آن امیر نام با سر بنگان نیم شب بگشادن آن حجره ایاز و پوتین و چارق دیدن
 آویخته و گمان بردن کی آن مکرست و روپوش و خانه را خفیه کردن بهر گوشه ای کی گمان
 آمد چاه کنان آوردن و دیوارها را سوراخ کردن و چنبری نیافتن و خجل و نومید شدن چنانک
 بدگمانان و خیال اندیشان در کار انبیا و اولیا کی می گفتند کی ساحرند و خویشان ساخته اند و تصدیر
 می جویند بعد از تفحص خجل شوند و سود ندارد ۲۱۳

بخش ۸۲- بازگشتن نمان از حجره ایاز به سوی شاه توبره تپی و نخل ہم چون بدگمانان در حق انبیا علیهم السلام
بر وقت ظهور برأت و پاکی ایشان کی یوم تبیض وجوه و تسود وجوه و قوله تری الذین کذبوا
علی الله وجوههم مسودة ۲۱۶

بخش ۸۳- حواله کردن پادشاه قبول و توبه نمان و حجره کشیان و سزا دادن ایشان با ایاز کی یعنی این
جنایت بر عرض اورفته است ۲۱۸

بخش ۸۴- فرمودن شاه ایاز را کی اختیار کن از عفو و مکافات کی از عدل و لطف هر چه کنی اینجا صواب است
و در هر یکی مصلحتی است کی در عدل هزار لطف هست و ج و لکم فی القصاص حیوة آنکس
کی کرا هست می دارد و قصاص را درین یک حیات قاتل نظر می کند و در صد هزار حیات کی
معصوم و محقون خواهند شدن در حصن یم سیاست نمی نکرد ۲۲۰

بخش ۸۵- تعجیل فرمودن پادشاه ایاز را کی زود این حکم را به فیصل رسان و منظر مدار و ایام بینا مگو
کی الانظار موت الاحمر و جواب گفتن ایاز شاه را ۲۲۳

بخش ۸۶- حکایت در تقریر این سخن کی چندین گاه گفت ذکر را از مودیم مدتی صبر و خاموشی را
بیازماییم ۲۲۵

بخش ۸۷- در بیان کسی کی سخنی گوید کی حال او مناسب آن سخن و آن دعوی نباشد چنان کہ کفر و
 لن سالتهم من خلق السموات والارض ليقولن الله خدمت بت سنگین کردن و جان
 و زرفدای او کردن چه مناسب باشد با جانی کی داند کی خالق سموات و ارض و خلایق
 الهیت سمعی بصیری حاضری مراقبی مستولی غیوری الی آخره ۲۲۷

بخش ۸۸- حکایت در بیان توبه نصوح کی چنانک شیراز پستان بیرون آید باز دستان نرود آنک
 توبه نصوحی کرد و هرگز از آن گناه یاد نکند به طریق رغبت بلکه هر دم نفرتش افزون باشد
 و آن نفرت دلیل آن بود کی لذت قبول یافت آن شهوت اول بی لذت شد این به
 جای آن نشست نبرد عشق را جز عشق دیگر چرایاری نجویی زو نکوترو آنک دلش باز بدان
 گناه رغبت می کند علامت آنست کی لذت قبول نیافته است و لذت قبول به جای آن
 لذت گناه نشسته است سنسره للیسری شده است لذت و سنسره للیسری باقیست بروی ۲۳۳

بخش ۸۹- در بیان آنک دعای عارف واصل و درخواست او از حق هم چو درخواست حقست
 از خویشتن کی کنت له سمعا و بصرا و لسانا ویدا و قوله و ماریت اذ میت و لکن الله رمی
 و آیات و اخبار و آثار دین بسیارست و شرح سبب ساختن حق تا مجرم را گوش گرفته
 توبه نصوح آورد ۲۳۵

بخش ۹۰- نوبت جستن رسیدن به نصح و آواز آمدن که همه را جستم نصح را بجوید و بهوش شدن
 نصح از آن بهیت و گشاده شدن کار بعد از نهایت بستی کماکان یقول رسول الله صلی
 الله علیه وسلم اذا اصابه مرض او هم اشدی از مته متفرجی ۲۳۸

بخش ۹۱- یافته شدن کوهر و حلای خواستن حاجبان و کنیرکان شاه زاده از نصح ۲۴۰

بخش ۹۲- باز خواندن شه زاده نصح را از بهر دلای بعد از استحکام توبه و قبول توبه و بهانه کردن او و دفع
 کفتن ۲۴۳

بخش ۹۳- حکایت در بیان آنک کسی توبه کند و پشیمان شود و باز آن پشیمان را فراموش کند و آزموده
 را باز آزماید و خسارت ابد اقد چون توبه او را شبانی و قوتی و حلاوتی و قبولی مدد نرسد چون
 درخت بی بیخ هر روز زرد تر و خشک تر نغوذ بانه ۲۴۴

بخش ۹۴- تشییه کردن قطب کی عارف و اصلست در اجر می دادن خلق از قوت مغفرت و رحمت
 بر مراتبی کی حش الهام دهد و تمثیل بشیر که دد اجر می خوار و باقی خوار و یند بر مراتب قرب
 ایشان بشیریه قرب کانی بلکه قرب صفتی و تفصیل این بسیارست والله الهادی . . ۲۴۶

بخش ۹۵- حکایت دیدن خر بهریم فروش بانوایی اسپان تازی را بر آخر خاص و تمنا بردن آن دولت
 را در موعظه آنک تمنا ناید بردن الا مغفرت و عنایت و هدایت کی اگر در صد لون رنجی
 چون لذت مغفرت بود همه شیرین شود باقی هر دولتی کی آن را نا آرز موده تمنی می بری با
 آن رنجی قریبست کی آن را نمی بینی چنانک از هر دایمی دانه پیدا بود و فح پنهان تو درین
 یک دایم مانده ای تمنی می بری کی کاشکی با آن دانه دار فتمی پنداری کی آن دانه بایی دامت ۲۴۹

بخش ۹۶- ناپسندیدن روباه گفتن خر را کی من را ضمیم به قسمت ۲۵۲

بخش ۹۷- جواب گفتن خر روباه را ۲۵۳

بخش ۹۸- جواب گفتن روبه خر را ۲۵۴

بخش ۹۹- جواب گفتن خر روباه را ۲۵۵

بخش ۱۰۰- در تقریر معنی توکل حکایت آن زاهد کی توکل را امتحان می کرد از میان اسباب و شهر
 برون آمد و از قوارع و ره گذر خلق دور شد و بن کوهی مجوری مفقودی و غایت کرسکی
 سر بر سر سکی نهاد و خفت و با خود گفت توکل کردم بر سبب سازی و رزاقی تو و از اسباب
 منقطع شدم تا بنیم بسیت توکل را ۲۵۶

بخش ۱۰۱- جواب دادن روبه خر را و تحریض کردن او خر را بر کسب ۲۵۸

بخش ۱۰۲- جواب گفتن خر و باه را کی توکل بهترین کسب است کی هر کسی محتاج است به توکل کی ای
خدا این کار مرا راست آرد دعا مضمّن توکلست و توکل کبی است کی به هیچ کبی دیگر
محتاج نیست الی آخره ۲۵۹

بخش ۱۰۳- مثل آوردن اثر در بیان آنک در مخبر دولتی فرو اثر آن چون نیننی جای متم داشتن
باشد کی او مقلدست در آن ۲۶۱

بخش ۱۰۴- فرق میان دعوت شیخ کامل واصل و میان سخن ناقصان فاضل فضل تحصیلی بر بسته . ۲۶۵

بخش ۱۰۵- حکایت آن مخث و پریدن لوطی از در حالت لواط کی این خنجر از بهر چیست گفت
از برای آنک هر کی با من بد اندیشدا شکمش بشکافم لوطی بر سراو آمد شدمی کرد و می گفت
الحمد لله کی من بد نمی اندیشم با تو «یت من یت نیست اقلیمست خزل من خزل نیست
تعلیمست» ان الله یستحي ان یضرب مثلا باعوضه فافوتها ای فافوتها فی تغیر النفوس
بالامکار ان ما ذار الله بهذا مثلا و آنکه جواب می فرماید کی این خواستم یضل به کثیر او یهدی
به کثیر کی هر قنّه ای هم چون منیر است بسیاران ازو سرخ روشند و بسیاران بی مراد شوند
و لو تاملت فی قلیلا و جدت من نایجه الشریعه کثیرا ۲۶۷

بخش ۱۰۶- غالب شدن حیلّه رو باه بر استعصام و تعفف خرو کشیدن رو به خر را سوی شیر به بیشه . ۲۷۰

بخش ۱۰۷- حکایت آن شخص کی از ترس خویشتن را در خانه امی انداخت رخماز رد چون زعفران
 بها بود چون نیل دست لرزان چون برگ درخت خداوند خانه پرسید کی خیرست چه واقعه
 است گفت بیرون خرمی گیرند به سخره گفت مبارک خرمی گیرند تو خرمیتی چه می ترسی
 گفت خربه جدمی گیرند تمیز بر خاسته است امروز ترسم کی مرا خر گیرند ۲۷۲

بخش ۱۰۸- بردن روبه خر را پیش شیرو جستن خر از شیرو عتاب کردن روباه با شیر کی هنوز خر دور
 بود تعجیل کردی و عذر گفتن شیرو لاله کردن روبه را شیر کی بر و بار دگرش به فریب . . . ۲۷۵

بخش ۱۰۹- در بیان آنک نقص عهد و توبه موجب بلا بود بلکه موجب مسخ است چنانک در حق
 اصحاب سبت و در حق اصحاب مایده عیسی و جعل منہم القرۃ و انخازیر و اندرین امت
 مسخ دل باشد و به قیامت تن را صورت دل دهند نعوذ بالله ۲۷۸

بخش ۱۱۰- دوم بار آمدن روبه بر این خر کریمت تا باز بفریبدش ۲۷۹

بخش ۱۱۱- جواب گفتن خر روباه را ۲۸۱

بخش ۱۱۲- جواب گفتن روبه خر را ۲۸۳

بخش ۱۱۳- حکایت شیخ محمد سررزی غزنوی قدس الله سره ۲۸۶

بخش ۱۱۴- آمدن شیخ بعد از چندین سال از بیابان به شهر غزنین و زنبیل گردانیدن به اشارت غیبی
و تفرقه کردن آنچه جمع آید بر فقرا هر که را جان غریبکست نامه بر نامه یک بر یکست
چنانک روزن خانه باز باشد آفتاب و ماهتاب و باران و نامه و غیره مستطع نباشد ۲۸۸

بخش ۱۱۵- در معنی لولاک لما خلقت الافلاک ۲۹۳

بخش ۱۱۶- رفتن این شیخ در خانه امیری بهر کدی روزی چهار بار به زنبیل به اشارت غیب و عتاب
کردن امیر او را بدان وقاحت و عذر گفتن او امیر را ۲۹۵

بخش ۱۱۷- گریان شدن امیر از نصیحت شیخ و عکس صدق او و ایثار کردن مخزن بعد از آن گستاخی
و استعصام شیخ و قبول ناکردن و گفتن کی من بی اشارت نیارم تصرفی کردن ۲۹۷

بخش ۱۱۸- اشارت آمدن از غیب به شیخ کی این دو سال به فرمان مابستدی و بدادی بعد ازین بده و
 مستان دست دزیر حصیری کن کی آن را چون انبان بوهریره کردیم در حق تو هر چه خواهی
 بیایی تایقین شود عالمان را کی و راسی این عالمیست کی خاک به کف گیری زر شود مرده درو
 آید زنده شود نخس اکبر دوی آید سعد اکبر شود کفر درو آید ایمان کرد در زهر درو آید تریاق شود
 نه داخل این عالمست و نه خارج این عالم نه تحت و نه فوق نه متصل نه منفصل بی چون و بی
 چگونه هر دم از و هزاران اثر و نمونه ظاهر می شود چنانک صنعت دست با صورت دست
 و غمزه چشم با صورت چشم و فصاحت زبان با صورت زبان نه داخلست و نه خارج او
 نه متصل و نه منفصل و العاقل تکفیه الاشارة ۲۹۹

بخش ۱۱۹- دانستن شیخ ضمیر سایل را بی گفتن و دانستن قدر و ام و ام داران بی گفتن کی نشان آن
 باشد کی اخرج به صفاتی الی خلقی ۳۰۱

بخش ۱۲۰- سبب دانستن ضمیرهای خلق ۳۰۳

بخش ۱۲۱- غالب شدن مکر و به بر استعصام خر ۳۰۴

بخش ۱۲۲- در بیان فضیلت احتما و جوع ۳۰۶

بخش ۱۲۳- مثل ۳۰۷

بخش ۱۲۴- حکایت مریدی کی شیخ از حرص و ضمیر او واقف شد اورا نصیحت کرد بہ زبان و دِضمن

نصیحت قوت توکل بخشدش بہ امر حق ۳۰۸

بخش ۱۲۵- حکایت آن گاو کی تنہا در جزیرہ است بزرگ حق تعالی آن جزیرہ بزرگ را پر کند از

نبات و ریاحین کی علف گاو باشد تا بہ شب آن گاو ہمہ را بخورد و فرہ شود چون کوہ پارہ ای
چون شب شود خوابش نہ برد از غصہ و خوف کی ہمہ صحرا را چریدم فردا چہ خورم تا ازین
غصہ لاغر شود ہم چون حلال روز بر خیزد ہمہ صحرا را سبز تر و انبوہ تر بیند از دی باز بخورد و

فرہ شود باز شبش همان غم بکیر و سالہاست کی او ہم چنین می بیند و اعتماد نمی کند ۳۱۰

بخش ۱۲۶- صید کردن شیر آن خر را و تشنہ شدن شیر از کوشش رفت بہ چشمہ تا آب خورد تا باز

آمدن شیر جگر بند و دل و کردہ را رو باہ خوردہ بود کی لطیف ترست شیر طلب کرد دل و جگر
نیافت از رو بہ رسید کی کودل و جگر رو بہ گفت اگر او را دل و جگر بودی آنچنان سیاستی
دیدہ بود آن روز رو بہ خزار حیلہ جان بردہ کی بر تو باز آمدی کوکنا نسیم او نعل مالکنا فی اصحاب

السعیر ۳۱۲

بخش ۱۲۷- حکایت آن راہب کہ روز با چراغ می گشت در میان بازار از سر حالتی کی او را بود . ۳۱۴

بخش ۱۲۸- دعوت کردن مسلمان مغ را ۳۱۷

بخش ۱۲۹- مثل شیطان بر در رحمان ۳۱۹

بخش ۱۳۰- جواب گفتن ممن سنی کافر جبری را و در اثبات اختیار بنده دلیل گفتن سنت را ہی باشد کوفته اقدام انبیا علیهم السلام بر همین آن راه بیان جبر کی خود را اختیار نبیند و امر و نهی را مکر شود و تاویل کند و از مکر شدن امر و نهی لازم آید امکار بهشت کی جزای مطیعان امر است و دوزخ جزای مخالفان امر و دیگر نکویم بچه انجالد کی العاقل تکفیه الاشارة و بریاسر آن راه بیان قدرت کی قدرت خالق را مغلوب قدرت خلق داند و از آن آن فساد و زاید کی آن مغ جبری بر می شود ۳۲۲

بخش ۱۳۱- درک وجدانی چون اختیار و اضطراب و خشم و اضطراب و سیری و ناهار به جای حس است کی زرد از سرخ بداند و فرق کند و خرد از بزرگ و طلخ از شیرین و مشک از سرکین و دشت از نرم به حس مس و گرم از سرد و سوزان از شیر گرم و تر از خشک و مس دیوار از مس درخت پس مکر وجدانی مکر حس باشد و زیاده که وجدانی از حس ظاهر تر است زیرا حس را توان بستن و منع کردن از احساس و بستن راه و مدخل وجدانیت را ممکن نیست و العاقل تکفیه الاشارة ۳۲۸

بخش ۱۳۲- حکایت هم در بیان تقریر اختیار خلق و بیان آنک تقدیر و قضا سلب کننده اختیار نیست ۳۳۲

بخش ۱۳۳- حکایت ہم در جواب جبری و اثبات اختیار و صحت امر و نہی و بیان آنک عذر جبری

در بیچ ملتی و در بیچ دینی مقبول نیست و موجب خلاص نیست از سنرای آن کار کی کرده
است چنانک خلاص نیافت ابلیس جبری بدان کی گفت با اغوی تنی و اقلیل یدل علی

الکثیر ۳۳۴

بخش ۱۳۴- معنی ماشاء الله کان یعنی خواست خواست او و رضا رضای او جوید از خشم دیگران و

رد دیگران و تنگ مباشد آن کان اگر چه لفظ ماضیت لیکن در فعل خدا ماضی و مستقبل

نباشد کی لیس عند الله صبح و لالماء ۳۳۷

بخش ۱۳۵- و هم چنین قد جف القلم یعنی جف القلم و کتب لایستوی الطاعة و المعصية لایستوی

اللائة و السرقة جف القلم ان لایستوی الشکر و الکفر ان جف القلم ان الله لایصعب اجر

المحسنین ۳۳۹

بخش ۱۳۶- حکایت آن درویش کی در حرمی غلامان آراسته عمید خراسان را دید و بر اسبان تازی و

قباہی زربفت و کلاہی مغرق و غیر آن پرسید کی اینا کدام امیرانند و چه شایانند گفت

اورا کی اینا امیران نیستند اینا غلامان عمید خراسانند روی به آسمان کرد کی ای خدا غلام

پروردن از عمید بیا موز آنجا مستوفی را عمید گویند ۳۴۲

بخش ۱۳۷- باز جواب گفتن آن کافر جبری آن سنی را کی باسلامش دعوت می کرد و به ترک اعتقاد
جبرش دعوت می کرد و در از شدن مناظره از طرفین کی ماده اشکال و جواب را بنبردا
عشق حقیقی کی اورا پروای آن نماند و دلک فضل اللہیتہ من یشاء ۳۴۶

بخش ۱۳۸- پرسیدن پادشاه قاصدا ایاز را کی چندین غم و شادی با چارق و پوستان کی جمادست می گوئی
تا ایاز را در سخن آورد ۳۵۰

بخش ۱۳۹- گفتن خوشاوندان مجنون را کی حسن لیلی با نذره ایست چندان نیست از و نغز تر در شهر ما
بسیارست یکی و دود و ده بر تو عرضه کنیم اختیار کن ما را و خود را و ارمان و جواب گفتن مجنون
ایشان را ۳۵۳

بخش ۱۴۰- حکایت جوحی کی چادر پوشید و در وعظ میان زنان نشست و حرکتی کرد زنی اورا شناخت
کی مردست نعره ای زد ۳۵۷

بخش ۱۴۱- فرمودن شاه به ایاز بار دگر کی شرح چارق و پوستان آشکارا بگو تا خواجه تاشانت از آن
اشارت پند گیرد کی الدین النصیحه و موعظه یابند ۳۶۰

بخش ۱۴۲- حکایت کافری کی گفتندش در عهد بایزید کی مسلمان شو و جواب گفتن او ایشان را . . . ۳۶۱

بخش ۱۴۳- حکایت آن مدن زشت آواز کی در کافرستان بانک نماز داد و مرد کافری اورا هدیه داد . . ۳۶۲

بخش ۱۴۴- حکایت آن زن کی گفت شوهر را کی گوشت را کربه خورد شوهر کربه را به ترازو برگشید
کربه نیم من برآمد گفت ای زن گوشت نیم من بود و افزون اگر این گوشت کربه کو
و اگر این کربه است گوشت کو ۳۶۶

بخش ۱۴۵- حکایت آن امیر کی غلام را گفت کی می بیار غلام رفت و بسوی می آورد در راه
زاهدی بود امر معروف کرد زدنکی و سورا بکشست امیر بشنید و قصد کوشمال زاهد کرد و
این قصد در عهدین عیسی بود علیه السلام کی هنوز می حرام نشده بود و لیکن زاهد تقریزی
می کرد و از تعم منع می کرد ۳۶۹

بخش ۱۴۶- حکایت ضیاء دلق کی سخت دراز بود و برادرش شیخ اسلام تاج بلنج به غایت کوتاه بالا بود
و این شیخ اسلام از برادرش ضیاء تنگ داشتی ضیاء آمده دس او و همه صدور بلنج حاضر به
درس او ضیاء خدمتی کرد و بگذشت شیخ اسلام او را نیم قیامی کرد سر سری گفت آری
سخت درازی پاره ای در دزد ۳۷۲

بخش ۱۴۷- رفتن امیر خشم آلود برای کوشمال زاهد ۳۷۵

بخش ۱۴۸- حکایت مات کردن دلقک سید شاه ترمد را ۳۷۷

بخش ۱۴۹- قصد انداختن مصطفیٰ علیہ السلام خود را از کوه حری از وحشت دیر نمودن جبرئیل علیہ السلام
خود را به وی و پیداشدن جبرئیل به وی کی مینداز کی ترا دو لہاد پیش است ۳۸۰

بخش ۱۵۰- جواب گفتن امیر مرآن شفیعیان را و ہمایگان زاہد را کی گستاخی چرا کرد و سبوی ما را چرا
سگست من دین باب شفاعت قبول نخواہم کرد کی سو کند خورده ام کی سزای او را بدہم ۳۸۲

بخش ۱۵۱- دوبار دست و پای امیر را بوسیدن و لہہ کردن شفیعیان و ہمایگان زاہد ۳۸۴

بخش ۱۵۲- باز جواب گفتن آن امیر ایشان را ۳۸۶

بخش ۱۵۳- تفسیر این آیت کہ وان الدار الاخرة لى الحيوان لو كانوا يعلمون کی در دیوار و عرصہ
آن عالم و آب و کوزہ و میوہ و درخت ہمہ زندہ اند و سخن کوی و سخن شنو و بہت آن
فرمود مصطفیٰ علیہ السلام کی الدنیا حیفة و طلبا ہا کلاب و اگر آخرت را حیات بودی آخرت
ہم حیفة بودی حیفة را برای مرد گیش حیفة کویندہ برای بوی زشت و فرخی ۳۸۷

بخش ۱۵۴- دگر بار استدعاء شاہ از ایاز کی تاویل کار خود بگو و مثل منکران را و طاعنان را حل کن
کی ایشان را د آن التباس را کردن مروت نیست ۳۹۱

بخش ۱۵۵- تمثیل تن آدمی به همان خانه و اندیشه های مختلف به همانان مختلف عارف در رضا بدان

اندیشه های غم و شادی چون شخص همان دوست غریب نواز خلیل و ارکی در خلیل با کرام

ضیف پیوسته باز بود بر کافرو ممن و امین و حاین و با همه همانان روی تازه داشتی ۳۹۲

بخش ۱۵۶- حکایت آن همان کی زن خداوند خانه گفت کی باران فرو گرفت و همان در کردن ماماند ۳۹۳

بخش ۱۵۷- تمثیل فکر هر روزینه کی اندر دل آید به همان نوکی از اول روز در خانه فرو آید و فضیلت

همان نوازی و ناز همان کشیدن و تحکم و بدخوی کند به خداوند خانه ۳۹۶

بخش ۱۵۸- نواختن سلطان ایاز را ۳۹۹

بخش ۱۵۹- وصیت کردن پدر دختر را کی خود را نگهدار تا حامله نشوی از شوهرت ۴۰۰

بخش ۱۶۰- وصف ضعیف دلی و سستی صوفی سایه پرورد مجاهده ناکرده در دواغ عشق ناخشیده به سجده

و دست بوس عام و به حرمت نظر کردن و بانگشت نمودن ایشان کی امروز در زمانه صوفی

اوست غره شده و بوبهم بیمار شده هم چون آن معلم کی کودکان گفتند کی رنجوری و با این

و هم کی من مجاهد ممرادین ره پهلوان می دانند با غازیان به غزارفته کی به ظاهر نیز سهر بنایم

در جهاد اکبر مستنایم جهاد اصغر خود پیش من چه محل دارد خیال شیر دیده و دلیریا کرده و

مست این دلیری شده و روی به بیشه نهاده به قصد شیر و شیر به زبان حال گفته کی کلا سوف

تعلمون ثم کلا سوف تعلمون ۴۰۲

بخش ۱۶۱- نصیحت مبارزان اورا کی با این دل وزهره کی توداری کی از کلابیہ شدن چشم کافر
 اسیری دست بستہ بیوش شوی و دشمن از دست پشند ز نهار ز نهار ملازم مطبخ خانقاہ باش
 ۴۰۶ سوی پکار مروتار سوانشوی

بخش ۱۶۲- حکایت عیاضی رحمہ اللہ کی ہفتاد غزو کردہ بود سینہ برہنہ بر امید شہید شدن چون از آن
 نومید شد از جہاد اصغر رو بہ جہاد اکبر آورد و خلوت گزید ناگهان طفل غازیان شنید نفس
 ۴۰۸ از اندرون زنجیری در اندید سوی غزا و متمم داشتن او نفس خود را دین رغبت

بخش ۱۶۳- حکایت آن مجاہد کی از ہیمان یم ہر روز یک دم د خندق انداختی بہ تفاریق از بہر
 ستیزہ حرص و آرزوی نفس و وسوسہ نفس کی چون می اندازی بہ خندق باری بہ یک بار
 ۴۱۲ مینداز تا خلاص یابم کی الیاس احدی الراحتین او گفتہ کی این راحت نیرند ہم

بخش ۱۶۴- صفت کردن مرد غازی و نمودن صورت کنیزک مصور د کاغذ و عاشق شدن خلیفہ مصر
 بر آن صورت و فرستادن خلیفہ امیری را با سپاہ کران بدر موصل و قتل و ویرانی بسیار کردن
 ۴۱۴ بہر این غرض

بخش ۱۶۵- ایثار کردن صاحب موصل آن کنیزک را بدین خلیفہ تا خون ریز مسلمانان بیشتر نشود
 ۴۱۶

بخش ۱۶۶- پشیمان شدن آن سر لشکر از آن خیانت کی کرد و گو کند دادن او آن کنیزک را کی بہ
 ۴۲۱ خلیفہ باز نگوید از آنچ رفت

بخش ۱۶۷- حجت منکران آخرت و بیان ضعف آن حجت زیرا حجت ایشان به دین بازمی گردد

۴۲۴ کی غیر این نمی بینیم

بخش ۱۶۸- آمدن خلیفه نزد آن خوب روی برای جماع ۴۲۶

بخش ۱۶۹- خنده گرفتن آن کنیزک را از ضعف شهوت خلیفه و قوت شهوت آن امیر و فهم کردن

۴۲۷ خلیفه از خنده کنیزک

بخش ۱۷۰- فاش کردن آن کنیزک آن راز را با خلیفه از زخم شمشیر و اگر اه خلیفه کی راست گو سبب

۴۲۹ این خنده را و گرنه بکثمت

بخش ۱۷۱- غم کردن شاه چون واقف شد بر آن خیانت کی پوشاند و عفو کند و او را به او دهد و دانست

کی آن قفسه جزای او بود و قصد او بود و ظلم او بر صاحب موصل کی و من اساء فعلیها و ان

ربک بالمرصاد و ترسیدن کی اگر انتقام کشد آن انتقام هم بر سر او آید چنانک این ظلم

۴۳۲ و طمع بر سرش آمد

بخش ۱۷۲- بیان آنک سخن قسمنای کی را شهوت و قوت خزان دهد و کی را کیاست و قوت انبیا و

فرشتگان بخشد سرز هوا تا فتن از سرور است ترک هوا قوت پیغامبر است تنهایی کی شہوتی

۴۳۵ نبود بر آن جز قیامتی نبود

بخش ۱۷۳- دادن شاه کوهر را میان دیوان و مجمع بہ دست وزیر کی این چند از زود مبالغہ کردن وزیر
در قیمت او و فرمودن شاه اورا کی اکنون این را بشکن و گفت وزیر کی این را چون بشکنم
الی آخر القصہ ۴۳۷

بخش ۱۷۴- رسیدن کوهر از دست بہ دست آخر دور بہ ایاز و کیاست ایاز و مقلد ناشدن او ایشان
را و مغرور ناشدن او بہ کال و مال دادن شاه و خلعتها و جامکها افزون کردن و مدح عقل
محقان کردن بہ مکر و امتحان کہ کی روا باشد مقلد را مسلمان داشتن مسلمان باشد امانا باشد کی
مقلد ازین امتحان بہ سلامت بیرون آید کی ثبات مینایان ندارد الا من عصم اللہ زیرا
حق یکست و آن را ضد بسیار غلط افکن و مشابہ حق مقلد چون آن ضد را شناسد از آن رو
حق را شناختہ باشد اما حق با آن ناشناخت او چو او را بہ عنایت مگاہ دارد آن ناشناخت او
را زیان ندارد ۴۳۹

بخش ۱۷۵- تشنیع زدن امر بر ایاز کی چرا شکستش و جواب دادن ایاز ایشان را ۴۴۲

بخش ۱۷۶- قصد شاه بہ کشتن امر او شفاعت کردن ایاز پیش تخت سلطان کی اسی شاه عالم العنواولی ۴۴۴

بخش ۱۷۷- تفسیر گفتن ساحران فرعون را در وقت سیاست با او کی لاضیر انالی ربنا مقبول . . ۴۴۷

بخش ۱۷۸- مجرم دانستن ایاز خود را دین شفاعت کرمی و عذر این جرم خواستن و در آن عذر کو بی

خود را مجرم دانستن و این شکستی از شناخت و عظمت شاه خیزد کی انا اعلکم بانه و احشیم

نه و قال الله تعالی انا انخشی الله من عباده العما ۴۵۰

بخش ۱- سرآغاز

طالب آغاز سفر پنجمست	شه حسام الدین که نور انجمست
اوسادان صفارا اوساد	این ضیاء الحق حسام الدین راد
ورنبودی حلقهاتنگ و ضعیف	گرنبودی خلق محبوب و کثیف
غیر این منطق لبی بکشادمی	در مدح و تحت داد معنی داد می
چاره اکنون آب و روغن کرد نیست	لیک لقمه باز آن صعوه نیست
کویم اندر مجمع روحانیان	مدح تو حیفست باز ندانیان
هم چو راز عشق دارم در نهان	شرح تو غنبت با اهل جهان
فارغست از شرح و تعریف آفتاب	مدح تعریفست در تخریق حجاب
که دو چشمم روشن و نامر دست	مادح خورشید مداح خودست
که دو چشمم کور و تاریک به دست	ذم خورشید جهان ذم خودست
شد حسود آفتاب کامران	تو بخشایر کسی کا نذر جهان
وز طراوت وادون پوشیده ها	تواندش پوشید هیچ از دیده ها

یابہ دفع جاہ او تواند خاست	یاز نور بی حدش تواند کاست
آن حسد خود مرک جاویدان بود	هر کسی کو حاسد کیهان بود
عقل اندر شرح توشد بوالفضول	قدر تو بگذشت از درک عقول
عاجزانہ جنبشی باید د آن	گر چه عاجز آمد این عقل از بیان
اعلموا ان کله لایترک	ان شینا کله لاید رک
کی توان کردن برک خورد آب	گر نتانی خورد طوفان سحاب
در کمار تازه کن از قشر آن	راز را گرمی نیاری در میان
پیش دیگر فهمها مغزست نیک	نظمها نسبت به تو قشرست لیک
ورنه بس عالیت سوی خاک تود	آسمان نسبت به عرش آمد فرود
پیش از آن کز فوت آن حسرت خورند	من بگویم وصف تو تازه برند
خلق در ظلمات و هم اندو گمان	نور حقی و به حق جذاب جان
کرد د این بی دیدگان را سرمه کش	شرط تعظیمت تا این نور خوش
کو نباشد عاشق ظلمت چو موش	نور یابد مستعد نیز گوش

کی طواف مشعلہ ایمان کنند	ست چشمانی که شب جولان کنند
بند طبعی که ز دین تار یک شد	نکته های مثل باریک شد
چشم در خورشید تواند گشود	تا بر آراید هنر امار و بود
کرده موشانه زمین سوراخها	هم چون خلی بر نیار و شاخها
چار منج عقل گشته این چهار	چار و صفت این بشر ادا و فشار

بخش ۲- تفسیر خذاربه من الطیر فصر من الیک

تو خلیل وقتی ای خورشیدش	این چهار اطیار ره زن را بکش
زانک هر مرغی ازینها زاغ و ش	هست عقل عاقلان را دیده کش
چار و صف تن چو مرغان خلیل	بسل ایشان دهد جان را سبیل
ای خلیل اندر خلاص نیک و بد	سر برشان تا بهد پا بازسد
کل توی و جملگان اجزای تو	بر کشاکه هست پاشان پای تو
از تو عالم روح زاری می شود	پشت صد لشکر سواری می شود
زانک این تن شد مقام چار خو	نامشان شد چار مرغ قنجه جو
خلق را کر زندگی خواهی ابد	سر برزین چار مرغ نوم بد
بازشان زنده کن از نوعی و کر	که نباشد بعد از آن زیشان ضرر
چار مرغ معنوی راه زن	کرده اند اندر دل خلقان وطن
چون امیر جمله دلهای سوی	اندرین دورای خلیفه حق توی
سر بر این چار مرغ زنده را	سرمدی کن خلق نماینده را

بط و طاوست و زاغست و خروس	این مثال چار خلق اندر نفوس
بط حرصت و خروس آن شہوتست	جاہ چون طاوس و زاغ انیتست
نیش آن کہ بود او مید ساز	طمع تابید یا عمر دراز
بط حرص آمد کہ نولش در زمین	در ترود خشک می جوید و فین
یک زمان نبود معطل آن گلو	نشود از حکم جز امر کلو
ہم چون غائبست خانہ می کند	زود زود انبان خود پر می کند
اندر انبان می فشار دینک و بد	دانه های درو جات نخود
تا مباد ایاغی آید دگر	می فشارد در جوال او خشک و تر
وقت تنگ و فرصت اندک او مخوف	در بغل زدہ چہ زود تری و قوف
لیک مؤمن ز اعتماد آن حیات	می کند غارت بہ مہل و باانات
آنست از فوت و از یاغی کہ او	می شناسد قمر شہ را بر عدو
آنست از خواجہ تاشان دگر	کہ بیانش مزاحم صرفہ بر
عدل شہ را دید در ضبط حشم	کہ نیارد کرد کس بر کس ستم

لاجرم نشد و ساکن بود	از فوات حظ خود آسمن بود
بس تانی دارد و صبر و شکیب	چشم سیر و شرست و پاک چپ
کین تانی پرتو رحمان بود	وان شتاب از خره شیطان بود
ز آنک شیطانش بترساند ز فقر	بارگیر صبر را بکشد به عقر
از نبی بشو که شیطان در وعید	می کند تهدیدت از فقر شدید
تا خوری زشت و بری زشت و شتاب	نی مروت نی تانی نی ثواب
لاجرم کافر خورد و هفت بطن	دین و دل باریک و لاغر زفت بطن

بخش ۳- در سبب ورود این حدیث مصطفی صلوات الله علیه که الکافر یا کل فی سبعة امعاء و المؤمن یا کل فی معا واحد

کافران همان پغمبر شدند	وقت شام ایشان به مسجد آمدند
که آمدیم ای شاه ما اینجا قفق	ای تو همان دارسکان افق
بی نوایم و رسیده ما ز دور	هین پشنان بر سر ما فضل و نور
گفت ای یاران من قسمت کنید	که شمار از من و خوی منید
پر بود اجسام هر لشکر ز شاه	زان زندی تیغ بر اعدای جاه
تو بخشم شه زنی آن تیغ را	ورنه براخوان چه خشم آید ترا
بر برادر بی کناهی می زنی	عکس خشم شاه کرده منی
شه یکی جانست و لشکر پر ازو	روح چون آبست و این اجسام جو
آب روح شاه اگر شیرین بود	جمله جو با پر ز آب خوش شود
که رعیت دین شه دارند و بس	این چنین فرمود سلطان عبس
هر یکی یاری یکی همان گزید	در میان یک زفت بود و بی نذید

بشتم ضحی داشت کس اورا نبرد	ماند در مسجد چو اندر جام درد
مصطفی بردش چو واما ند از همه	هفت بزبد شیرده اندر رمه
که مقیم خانه بودندی بران	بهردوشیدن برای وقت خوان
نان و آش و شیر آن هر هفت بز	خورد آن بوقط عوج ابن غر
جمله اهل میت خشم آلودند	که همه در شیر بر طمع بند
معهه طبلی خوار هم چون طبل کرد	قسم هرده آدمی تنها بخورد
وقت خستن رفت و در حجره نشست	پس کنیزک از غضب در را بست
از برون زنجیر در را در کند	که از بود خشمکین و در دمند
گبر را در نیم شب یا صبحدم	چون تقاضا آمد و در دشلم
از فراش خویش سوی در شافت	دست برد چون نهاد او بسته یافت
در کشادن حیل کرد آن حیل ساز	نوع نوع و خود نشد آن بند باز
شد تقاضا بر تقاضا خانه تنگ	ماند او حیران و بی دمان و دنگ
حیل کرد او به خواب اندر خزید	خویشتن در خواب در ویرانه دید

زبانک ویرانہ بد اندر خاطرش	شدہ خواب اندر ہما نجا منظرش
خویش در ویرانہ خالی چو دید	او چنان محتاج اندر دم برید
گشت بیدار و بید آن جامہ خواب	پر حدت دیوانہ شد از اضطراب
ز اندرون او بر آمد صد خروش	زین چنین رسوایی بی خاک پوش
گفت خوابم بتر از بیداریم	کہ خورم این سوو آن سو می ریم
بانک می زد و اشورا و اشور	ہم چنانک کافر اندر قعر کور
منظر کہ کی شود این شب بہ سر	یا بر آید در کشادن بانک در
تا کہ نرزد او چو تیری از کمان	تا نبیند ہیچ کس او را چنان
قصہ بسیارست کوتہ می کنم	باز شد آن در ہمد از درد و غم

بخش ۴- در حجره کشادن مصطفی علیه السلام بر مهمان و خود را پنهان کردن تا او
خیال کشانیده را نبیند و خجل شود و گستاخ بیرون رود

مصطفی صبح آمد و در را کشاد	صبح آن کمره را او راه داد
در کشاد و گشت پنهان مصطفی	تا نکرد دشمرسار آن مبتلا
تا بیرون آید رود گستاخ او	تا نبیند در گشاد را پشت و رو
یا نهان شد در پس چنبری و یا	از ویش پوشید دامن خدا
صبوحه الله گاه پوشیده کند	پرده بی چون بر آن ناظر تند
تا نبیند خصم را پهلوی خویش	قدرت یزدان از آن میشت بیش
مصطفی می دید احوال شش	لیک مانع بود فرمان ربش
تا که پیش از خط بکشاید ره	تا نیفتد زان فضیحت در چهی
لیک حکمت بود و امر آسمان	تا ببیند خویشان را او چنان
بس عداوت تا که آن یاری بود	بس خرابیها که معاری بود

جامه خواب پر حدث را یک فضول	قاصدا آورد در پیش رسول
که چنین کردست ممانت بین	خنده ای زد در حمة للعالمین
که یار آن مطهره اینجا به پیش	تا بشویم جمله را با دست خویش
هر کسی می جست کز بهر خدا	جان ما و جسم ما قربان ترا
ما بشویم این حدث را تو بهل	کار دستت این نمط نه کار دل
ای لعمرک مر ترا حق عمر خواند	پس خلیفه کرد و بر کرسی نشاند
ما برای خدمت تو می زسیم	چون تو خدمت می کنی پس ما چه ایم
گفت آن دامن و لیک این ساعتیت	که دین شستن بخویشم حکمتیت
منظر بودند کین قول نیست	تا پدید آید که این اسرار چیست
اوبه جد می شست آن احداث را	خاص ز امر حق نه تقلید و ریا
که دلش می گفت کین را تو بشو	که دین جا هست حکمت تو بشو

بخش ۵- سبب رجوع کردن آن مهمان به خانه مصطفی علیه السلام در آن
ساعت که مصطفی نهالین ملوث او را به دست خود می شست و نخل شدن او و
جامه چاک کردن و نوحه او بر خود و بر سعادت خود

کافک را، هیکلی بیدادگار	یاوه دید آن راو گشت اوبی قرار
گفت آن حجره که شب جاداشتم	هیکل آنجایی خبر بگذاشتم
گرچه شرین بود شرمش حرص برد	حرص اژدرهاست نه چیزست خرد
از پی، هیکل شتاب اندر دوید	در وثاق مصطفی و آن را بید
کان یدالله آن حدث را هم به خود	خوش، همی شوید که دورش چشم بد
هیکش از یاد رفت و شد پید	اندر و شوری گریبان را دید
می زد او و دست را بر رو و سر	کله را می کوفت بر دیوار و در
آنچنان که خون ز بینی و سرش	شدروان و رحم کرد آن مهرش
نعره باز خلق جمع آمد برو	کبر کویان ایها الناس احذروا

می زداو بر سر کای بی عقل سر	می زداو بر سینه کای بی نور بر
سجدہ می کرد او کای کل زمین	شر مسارست از تو این جزو مہین
تو کہ کلی خاضع امرونی	من کہ جزوم ظالم وزشت و غوی
تو کہ کلی خوار و لرزانی ز حق	من کہ جزوم در خلاف و در سبق
ہر زمان می کرد و بر آسمان	کہ نذارم روی ای قبلہ جہان
چون ز حد بیرون بلرزید و طید	مصطفی اش در کنار خود کشید
ساکنش کرد و بسی بنواختش	دیدہ اش بکشاد و داد اش ناخوش
تا نکرید ابر کی خند چمن	تا نکرید طفل کی جوشد لب
طفل یک روزہ ہی داند طریق	کہ بکریم تا رسد دایہ شفیق
تو نمی دانی کہ دایہ دایگان	کم دہد بی کریم شیر اورایگان
گفت فلکیکو اکثر گوش دار	تا بریزد شیر فضل کردگار
گریہ ابرست و سوز آفتاب	استن دنیا ہمین دور شدہ تاب
گر نبود ی سوز مہر و اشک ابر	کی شدی جسم و عرض زفت و سطر

کری بدی معمور این هر چار فصل	کر بودی این تف و این کریه اصل
سوز مهر و کریه ابر جهان	چون همی دارد جهان را خوش دهن
آفتاب عقل را در سوز دار	چشم را چون ابراشک افروز دار
چشم کریان بایت چون طفل خرد	کم خور آن نان را که نان آب تو برد
تن چو بابر گشت روز و شب از آن	شاخ جان در برگ ریزست و خزان
برگ تن بی برگی جانست زود	این باید کاستن آن را فرود
اقرضوا الله قرض ده زین برگ تن	تا بروید در عوض در دل چمن
قرض ده کم کن ازین لقمه تست	تا نماید وجه لا عین رات
تن ز سر کین خویش چون خالی کند	پر ز مشک و در اجلالی کند
زین پلیدی بدهد و پاکی برد	از یطهر کم تن او بر خورد
دیومی ترساندت که مین و مین	زین پشیمان کردی و کردی حزین
گر که از زین هوسها تو بدن	بس پشیمان و غمین خواهی شدن
این بنجور کر مست و داروی مزاج	و آن بیاشام از پی نفع و علاج

هم بدین نیت که این تن مرکست	آنچ خور دست آتش اصبوست
هین مکردان محک پیش آید ححل	در دماغ و دل بزاید صد علل
این چنین تهدیدها آن دیو دون	آرد و بر خلق خواند صد فزون
خویش جالینوس سازد در دوا	تا فرید نفس بیمار ترا
کین ترا سودست از درد و غمی	گفت آدم را همین در گندمی
پیش آرد، هپی و هیات را	وز لوشه پیچد او بهیات را
هم چو لبهای فرس و در وقت نعل	تا نماید سنگ کمتر را چو نعل
کوشهات گیرد او چون گوش اسب	می کشاند سوی حرص و سوی کسب
برزند بر پات نعلی ز اشتباه	که بانی تو ز درد آن ز راه
نعل او هست آن تردد و دو کار	این کنم یا آن کنم، هین هوش دار
آن بکن که هست مختار نبی	آن مکن که کرد مجنون و صبی
حفت ابجه بجه محفوظ گشت	بالکاره که از و افزود گشت
صد فزون دارد ز حیل و زدغا	که کند در سله گر هست اثرها

گر بود آب روان بر بندش و ر بود حشر زمان بر خندش
عقل را با عقل یاری یار کن امر هم شوری بخوان و کار کن

بخش ع- نواختن مصطفی علیه السلام آن عرب مہمان را و تسکین دادن او را از
اضطراب و گریہ و نوحہ کی بر خود می کرد در خجالت و مذمت و آتش نومیدی

این سخن پایان ندارد آن عرب	ماند از الطاف آن شد در عجب
خواست دیوانہ شدن عقلش رمید	دست عقل مصطفی بازش کشید
گفت این سوآ باید آنچنان	که کسی بر خیزد از خواب گران
گفت این سوآ ممکن بین با خود آ	که ازین سوہست با تو کار ہا
آب بر روزد آمد در سخن	کای شہید حق شہادت عرضہ کن
تا کواہی بدہم و بیرون شوم	سیرم از ہستی د آن ہامون شوم
مادین دہلیر قاضی قضا	بہر دعوی السقیم و بلی
کہ بلی کقسیم و آن راز امتحان	فعل و قول ما شہودست و بیان
از چہ در دہلیر قاضی ای کواہ	حبس باشی دہ شہادت از پگاہ
زان بخواندنت بدین جا تا کہ تو	آن کواہی بدہی و ناری عتو

از بجاج خوشتن. نشسته‌ای	اندرین تنگی کف و لب بسته‌ای
تابنده‌ی آن کواهی‌ای شهید	توازین و هلنیرکی خواهی رهید
یک زمان کارست بگزار و بتاز	کار کوته را مکن بر خود دراز
خواه در صد سال خواهی یک زمان	این امانت واکزار و وارثان

بخش ۷- بیان آنک نماز و روزه و همه چیزهای برونی که او بسیارست بر نور اندرونی

این نماز و روزه و حج و جهاد	هم گواهی دادنت از اعتقاد
این زکات و هدیه و ترکِ حسد	هم گواهی دادنت از سر خود
خوان و مهمانی پی اظهارِ راست	کای همان بابا شما گشتیم راست
هدیه با و ار مغان و پیش کش	شد گواه آنک، ستم با تو خوش
هر کسی که شوبه مالی یا فسون	چیت دارم کوهری در اندرون
کوهری دارم ز تقوی یا سخا	این زکات و روزه در هر دو گوا
روزه گوید کرد تقوی از حلال	در حراش دان که نبود اتصال
وان زکاتش گفت که از مال خویش	می دهد پس چون بدزد از اهل کیش
گر بطراری کند پس دو گواه	جرح شد در محکمه عدل اله
هست صیاد اگر کند از نه نثار	نه ز رحم و جود بل بهر شکار
هست کربه روزه دار اندر صیام	خفته کرده خویش بهر صید خام
کرده بدغن زین کرشمی صد قوم را	کرده بدنام اهل جود و صوم را

عاقبت زین جمله پاکش می کند	فضل حق با این که او کز می تند
داده نوری که نباشد بدر را	سبق برده رحمتش و ان غدر را
غسل داده رحمت او را زین خباط	کوششش را شسته حق زین اختلاط
مغفرتی کلش را غافر شود	تا که غفاری او ظاهر شود
تا پلیدان را کند از خبث پاک	آب بهر این ببارید از سماک

بخش ۸ - پاک کردن آب همه پلیدها را و باز پاک کردن خدای تعالی آب را از پلیدی لاجرم قدوس آمد حق تعالی

آب چون پیکار کرد و شد نجس	تا چنان شد که آب را رد کرد حس
حق ببردش باز در بحر صواب	تا به شستش از کرم آن آب آب
سال دیگر آمد او دامن کشان	هی کجا بودی به دیای خوشان
من نجس زینجا شدم پاک آدم	بستم خلعت سوی خاک آدم
هین بیایید ای پلیدان سوی من	که گرفت از خوی نزدان خوی من
درپذیرم جمله زشتیت را	چون ملک پاکی دهم غفریت را
چون شوم آلوده باز آنجا روم	سوی اصل اصل پاکبهارو
دلچوین برکنم آنجا ز سر	خلعت پاکم دهد بار و کر
کار او اینست و کار من همین	عالم آراست رب العالمین
گر نبودی این پلیدیهای ما	کی بدی این بار نامه آب را
کیسه های زربزدید از کسی	می رود هر سو که هین کو مطنسی

یا بریزد بر گیاه رسته‌ای

یا بشوید روی روناشسته‌ای

یا بکسیرد بر سرا و حال وار

کشتی بی دست و پا را در بچار

صد هزاران دار و اند روی نهان

ز آنک هر دار و بروید زو چنان

جان هر دمی دل هر دانه‌ای

می رود در جو خودار و خانه‌ای

زو یتیمان زمین را پرورش

بستان خشک را از وی روش

چون نماند مایه اش تیره شود

هم چو ماند رزمین خیره شود

بخش ۹- استعانت آب از حق جل جلاله بعد از تسویه شدن

ناله از باطن بر آرد کای خدا	آنچ دادی دادم و ماندم کدا
ریختم سرمایه بر پاک و پلید	ای شه سرمایه ده اهل من مزید
ابر را کوید سیر جای خوشش	هم تو خورشید ابره بالا برکشش
راههای مختلف می راندش	تا رساند سوی بحر بی حدش
خود غرض زین آب جان اولیاست	کو غنول تیر کیهامی شاست
چون شود تسویه ز خدا اهل فرش	باز کردد سوی پاکی بخش عرش
باز آرد زان طرف دامن کشان	از طهارات محیط او در نشان
از تیمم و ارماند جمله را	وز تحری طالبان قبله را
ز اختلاط خلق باید اعتلال	آن سفر جوید که ارحنا یا بلال
ای بلال خوش نوای خوش صهیل	میزنه بر رو بنر نطل رحیل
جان سفر رفت و بدن اندر قیام	وقت رجعت زین سبب گوید سلام
این مثل چون واسطه ست اندر کلام	واسطه شریعت بهر فهم عام

اندر آتش کی رود بی واسطه	جز سمندر کو رسید از رابطہ
واسطہ اُحام باید مَر ترا	تا ز آتش خوش کنی تو طبع را
چون نانی شد در آتش چون خلیل	گشت حامی رسول آبت دلیل
سیری از حقست یک اہل طبع	کی رسید بی واسطہ نمان در شع
لطف از حقست لیکن اہل تن	در نیاید لطف بی پردہ اُچمن
چون ماند واسطہ تن بی حجاب	ہم چو موسی نور میدیاد ز حجب
این ہنر با آب را ہم شاہدست	کہ اندرونش پر ز لطف ایندوست

بخش ۱۰- کواهی فعل و قول بیرونی بر ضمیر و نور اندرونی

فعل و قول آمد کواهن ضمیر	زین دو بر باطن تو استدلال گیر
چون ندارد سیر سرت در دون	بگمرا اندر بول رنجور از برون
فعل و قول آن بول رنجوران بود	که طیب جسم را بر مان بود
و آن طیب روح در جانش رود	وز ره جان اندر ایمانش رود
حاجتش ناید به فعل و قول خوب	احذر و هم هم جوایس القلوب
این کواه فعل و قول از وی بجو	کوبه دریانیت و اصل هم چو جو

بخش ۱۱- در بیان آنک نور خود از اندرون شخص منور بی آنک فعلی و قولی
 بیان کند گواهی دهد بر نور وی در بیان آنک آن نور خود را از اندرون سر عارف
 ظاهر کند بر حلقان بی فعل عارف و بی قول عارف افزون از آنک به قول و
 فعل او ظاهر شود چنانک آفتاب بلند شود بانک خروس و اعلام مدن و علامات
 دیگر حاجت نیاید

لیک نور سالکی کز حد گذشت	نور او پر شد بیابانها و دشت
شاهدی اش فارغ آمد از شهود	وز تکلفها و جان بازی و جود
نور آن کو هر چو بیرون تاقت	زین تسلسلها فراغت یاقت
پس مجاوز وی گواه فعل و گفت	که از و هر دو جهان چون گل شکفت
این گواهی چیت اظهار نمان	خواه قول و خواه فعل و غیر آن
که عرض اظهار سر جوهر ست	وصف باقی وین عرض بر معبر ست
این نشان زر مانند بر محک	زر باند نیک نام و بی زشک

این صلوات و این جہاد و این صیام	ہم مانند جان باند نیک نام
جان چنین افعال و اقوالی نمود	بر محک امر و ححر را بسود
کہ اعتقاد م راست است اینک کواہ	لیک ہست اندر کواہان اشتباہ
تذکیہ باید کواہان را بدان	تذکیش صدیقی کہ موقوفی بدان
حفظ لفظ اندر کواہ قولیست	حفظ عہد اندر کواہ فعلیست
کر کواہ قول کر گوید ردست	ور کواہ فعل کر گوید ردست
قول و فعل بی تناقض بایدت	تا قبول اندر زمان بیش آیدت
سعیم شتی تناقض اندرید	روز می دوزید شب بر می درید
پس کواہی با تناقض کی شنود	یا مگر حل می کند از لطف خود
فعل و قول اظہار سرست و ضمیر	ہر دو پیدامی کند سرستیر
چون کواہست تذکیہ شد شد قبول	ور نہ محبوس است اندر مول مول
تا تو بستیزی ستیزندای حرون	فا نظر ہم انہم منظر و ن

بخش ۱۲ - عرضه کردن مصطفی علیه السلام شهادت را بر مہمان خویش

این سخن پایان ندارد مصطفی	عرضہ کرد ایمان و پذیرفت آن فتی
آن شہادت را کہ فرخ بودہ است	بندہای بستہ را بکشودہ است
گشت مؤمن گفت او را مصطفی	کہ امشبان ہم باش تو مہمان ما
گفت واللہ تا ابد ضیف تو م	ہر کجا باشم بہر جا کہ روم
زندہ کردہ و معتق و دہان تو	این جہان و آن جہان بر خوان تو
ہر کہ بگزیند جزین بگزیدہ خوان	عاقبت درد گلویش را ستخوان
ہر کہ سوی خوان غیر تو رود	دیو با او دان کہ ہم کاسہ بود
ہر کہ از ہمسایگی تو رود	دیو بی شکی کہ ہمسایہ اش شود
ور رود بی تو سخر او دور دست	دیو بد ہمراہ و ہم سفرہ و لیست
ور نشیند بر سراپ شریف	حاسد ما ہست دیو او را ردیف
ور بچہ کسیر داز و شہناز او	دیو در نسلش بود انباز او

هم در اموال و در اولاد ای شفق	در نبی شاکم گفت حق
در مقالات نواد با علی	گفت پیغامبر ز غیب این را جلی
تو نمودی هم چو شمس بی غام	یا رسول الله رسالت را تمام
عیسی از افونش با عازر نکرد	این که تو کردی دو صد مادر نکرد
عازر ارشد زنده زان دم باز مرد	از تو جانم از اجل نک جان ببرد
شیریک بز نیمه خورد و بست لب	گشت مهمان رسول آن شب عرب
گفت گشتم سیر و الله بی نفاق	کرد احاحش بخور شیر و رفاق
سیر تر گشتم از آنک دوش من	این تکلف نیست فی ناموس و فن
پر شد این قذیل زین یک قطره زیت	در عجب ماندند جمله اهل میت
سیری معده چنین پیلی شود	آنچ قوت مرغ بابیلی بود
قدر شه می خورد آن پیل تن	فجفجه افتاد اندر مرد و زن
اژدها از قوت موری سیر شد	حرص و وهم کافری سرزیر شد
لوت ایمانش لمتر کرد و زفت	آن کدا چشمی کفر از وی برفت

هم‌چو مریم میوهٔ بخت‌بدید	آنک از جوع البقر او می‌طید
معهٔ چون دوزخش آرام یافت	میوهٔ بخت‌سوی چشمش شتافت
ای قناعت‌کرده از ایمان به قول	ذات ایمان نعمت و لوتیت هول

بخش ۱۳- بیان آنک نور که غذای جانست غذای جسم اولیامی شود تا او هم
یار می شود روح را کی اسلم شیطانی علی یدی

کمرچه آن مطعوم جانست و نظر	جسم را هم زان نصیبت ای پسر
گر گنشتی دیو جسم آن را اکل	اسلم الشطان نفرمودی رسول
دیو زان لوتی که مرده حی شود	تا نیاشد مسلمان کی شود
دیو بر دنیا ست عاشق کور و کر	عشق را عشقی دگر برد مگر
از نهان خانه یقین چون می چشد	اندک اندک رخت عشق آنجا کشد
یا حریص البطن عرج هکذا	انا المنهاج تبدیل الغذاء
یا مریض القلب عرج للعلاج	حمة التدبیر تبدیل المزاج
ایها المحبوس فی رهن الطعام	سوف تنجوان تحکمت الطعام
ان فی البجمع طعام وافر	اقتدا وارتج یا نافر
اغتر بالنور کن مثل البصر	وافق الالاک یا خیر البشر

چون ملک تسبیح حق را کن غذا	تارهی هم چون ملایک از ادا
جبرئیل ارسوی حیض کم تند	اوبه قوت کی ز کرکس کم زند
حبذا خوانی نهاده در جهان	لیک از چشم خسیان بس نهان
کر جهان باغی از نعمت شود	قسم موش و مار هم خاکی بود

بخش ۱۴- انکار اهل تن غذای روح را و لرزیدن ایشان بر غذای خسیس

قسم او خاکست کردی کر بهار	میرکونی خاک چون نوشی چومار
در میان چوب گوید کرم چوب	مرکر باشد چنین حلوائی خوب
کرم سرکین در میان آن حدث	در جهان تقی نداند جز بخت

بخش ۱۵ - مناجات

کوش را چون حلقه دادی زین سخن	ای خدای بی نظیر ایثار کن
کز حقیقت می خورد آن سرخوشان	کوش ما کیر و بدان مجلس کشان
سر بلند آن مشک را ای رب دین	چون به مابوئی رسانیدی ازین
بی دریغی در عطا یا مستغاث	از تو نوشند از ذکورند از اناث
داده دل را هر دمی صد فتح باب	ای دعا ناکفته از تو مستجاب
سکما از عشق آن شد هم چو موم	چند حرفی نقش کردی از رقوم
بر نوشتی قند صد عقل و هوش	نون ابرو صا د چشم و جیم کوش
نسخ می کن ای ادیب خوش نویس	زان حروف شد خرد باریک ریس
دم به دم نقش خیالی خوش رقم	در خور هر فکر بسته بر عدم
بر نوشته چشم و عارض خد و حال	حرفهای طرفه بر لوح خیال
زانک معشوق عدم وافی ترست	بر عدم باشم نه بر موجود مست
تا دم تدبیر ما را زان نورد	عقل را خط خوان آن اشکال کرد

بخش ۱۶- تمثیل لوح محفوظ و ادراک عقل هر کسی از آن لوح آنک امر و
 قسمت و مقدر هر روزه و یست هم چون ادراک جبرئیل علیه السلام هر روزی
 از لوح اعظم عقل مثال جبرئیلست و نظر او به تفکر به سوی غیبی که معهود اوست
 در تفکر و اندیشه کیفیت معاش و بیرون شوکارهای هر روزینه مانند نظر جبرئیلست
 در لوح و فهم کردن او از لوح

چون ملک از لوح محفوظ آن خرد	هر صبحی درس هر روزه برد
بر عدم تحریر باین بی بنان	و از سوادش حیرت سودایان
هر کسی شد بر خیالی ریش گاو	گشته در سودای کنجی کنج گاو
از خیالی گشته شخصی پر شکوه	روی آورده به معدنهای کوه
وز خیالی آن دگر با جدمر	رو نهاده سوی دیابهر در
و آن دگر بهتر تر هب در کشت	و آن یکی اندر حریصی سوی کشت
از خیال آن ره زن رسته شده	وز خیال این مرهم خسته شده

برنجوم آن دیکری بنهاده سم	درپری خوانی کی دل کرده کم
زان خیالات ملون زاندر وون	این روشها مختلف میند برون
هر چنده آن دکر رانافیت	این در آن حیران شده کان بر چیت
چون ز بیرون شد روشها مختلف	آن خیالات از بند نامؤ تلف
هر کسی روحانی آورده اند	قبله جان را چون نهان کرده اند

بخش ۱۷- تمثیل روشهای مختلف و همتهای گوناگون به اختلاف تحریریه تحریان در وقت نماز قبله را در وقت تاریکی و تحریر غواصان در قعر بحر

هم چو قومی که تحریر می کنند	بر خیال قبله سویی می تند
چونک کعبه روناید صبحگاه	کشف کردد که گی کم کردست راه
یا چو غواصان به زیر قعر آب	هر کسی چنیزی همی چند شتاب
بر امید کوه رود شمین	توبره پرمی کنند از آن و این
چون بر آیند از تنگ دریای ژرف	کشف کردد صاحب در شگرف
و آن دگر که بر دم و ارید خرد	و آن دگر که سنگ ریزه و شبه برد
هکذمی یبلو هم بالساهره	قته ذات افصلح قاهره
هم چنین هر قوم چون پروا مکان	کرد شمع پیر زمان اندر جهان
خویشتن بر آتشی بر می زنند	کرد شمع خود طوافی می کنند
بر امید آتش موسی بخت	کز لہیش سبتر کردد دخت
فضل آن آتش شنیده حر رمه	هر شرر را آن گمان برده همه

چون بر آید صجدم نور خلود	وانماید هر کی چه شمع بود
هر کر ابر سوخت زان شمع ظفر	بدش آن شمع خوش هشتاد پر
جوق پروانه دودیده دوخته	مانده زیر شمع بد پر سوخته
می تند اندر پیمانی و سوز	می کند آه از هوای چشم دوز
شمع او کوید که چون من سوختم	کی ترا بر مانم از سوز و ستم
شمع او گریان که من سر سوخته	چون کنم مرغیرا فروخته

بخش ۱۸ - تفسیر یا حسرة علی العباد

او، ہی کوید کہ از اشکال تو	غره گشتم دیدم حال تو
شمع مرده باده رفته دلربا	غوطه خورد از تنگ کرشمی ما
ظلت الارباح خسران مغرما	سنگی شکوی الی الله العمی
حبذا ارواح اخوان ثقات	مسلمات مؤمنات قانات
هر کسی رویی به سویی برده اند	وان عزیزان روبه بی سو کرده اند
هر کبوتر می پرد در مذہبی	وین کبوتر جانب بی جانبی
مانہ مرغان ہوانہ خانگی	دانہ مادانہ بی دانگی
زان فراخ آمد چنین روزی ما	کہ دیدن شد قبادوزی ما

بخش ۱۹- سبب آنک فرجی را نام فرجی نهادند از اول

صوفی بدید چه در حرج	پیش آمد بعد به دیدن فرج
کرد نام آن دیده فرجی	این لقب شد فاش زان مرد نجی
این لقب شد فاش و صافش شیخ برد	ماند اندر طبع حلقان حرف درد
هم چنین هر نام صافی داشتست	اسم را چون در دینی بگذاشتست
هر که گل خوارست دردی را گرفت	رفت صوفی سوی صافی ناکسفت
گفت لبد در در صافی بود	زین دلالت دل به صفوت می رود
درد عسرافتا و صافش یسراو	صاف چون خرما و دردی بسراو
یسر با عسرت بین آیس مباش	راه داری زین مات اندر معاش
روح خواهی چه بشکاف ای پسر	تا از آن صفوت بر آری زود سر
هست صوفی آنک شد صفوت طلب	نه از لباس صوف و خیاطی و دب
صوفی کشته به پیش این لثام	انحیاطه واللواطه والسلام
بر خیال آن صفا و نام نیک	رنگ پوشیدن نکو باشد و لیک

برخیالش کر روی تا اصل او	نی چو عباد خیال توبه تو
دور باش غیرت آمد خیال	کرد بر کرد سر پرده جمال
بسته هر جوینده را که راه نیست	هر خیالش پیش می آید نیست
جز مگر آن تیز گوش تیز بوش	کش بود از جیش نصرتهاش جوش
نجد از تخمیلانی شه شود	تیر شه بناید آنکه ره شود
این دل سرگشته را تدبیر بخش	وین کانهای دو تو را تیر بخش
جرعه ای بر ریختی زان خفیه جام	برزین خاک من کاس الکرام
هست بر زلف و رخ از جرعه ش نشان	خاک را شاهان همی لیسند از آن
جرعه حسنت اندر خاک کش	که به صد دل روز و شب می بوش
جرعه خاک آمیز چون مجنون کند	مر ترا تا صاف او خود چون کند
هر کسی پیش کلوخی جامه چاک	که آن کلوخ از حسن آمد جرعه ناک
جرعه ای بر ماه و خورشید و حل	جرعه ای بر عرش و کرسی و زحل
جرعه کویش ای عجب یا کیمیا	که زایشش بود چنبدین بها

جد طلب آسیب او ای ذوفنون	لایس ذاک الامطهرون
جرعه ای بر زرو بر لعل و در	جرعه ای بر خرو بر نقل و ثمر
جرعه ای بر روی خوبان لطاف	تا چکونه باشد آن را واق صاف
چون همی مالی زبان را اندرین	چون شوی چون بینی آن را بی ز طین
چونک وقت مرگ آن جرعه صفا	زین کلوخ تن به مردن شد جدا
آنچ می ماند کنی دفش تو زود	این چنین زشتی بدان چون کشته بود
جان چوبی این حیض بنماید حال	من نمانم گفت لطف آن وصال
مه چوبی این ابر بنماید ضیا	شرح نتوان کرد زان کار و کیا
جدا آن مطخ پر نوش و قد	کین سلاطین کاسه لسان ویند
جدا آن خرمن صحرای دین	که بود خرمن آن را دانه چین
جدا دیای عمر بی غمی	که بود زو هفت دریا شب نمی
جرعه ای چون ریه سخت ساقی است	بر سر این شوره خاک زیر دست
جوش کرد آن خاک و مازان جوشیم	جرعه دیگر که بس بی کوشیم

گر روابد ناله کردم از عدم	و ز بود این گفتنی نک تن ز دم
این بیان بط حرص مشنیت	از خلیل آموز که آن بط کشتنیت
هست در بط غیر این بس خیر و شر	ترسم از فوت سخنها ی دگر

بخش ۲۰- صفت طاوس و طبع او و سبب کشتن ابراهیم علیہ السلام اور

آمدیم اکنون بہ طاوس دورنگ	کو کند جلوه برای نام و رنگ
ہمت او صید خلق از خیر و شر	وز نتیجہ و فائدہ آن بی خبر
بی خبر چون دام می گیر و شکار	دام را چہ علم از مقصود کار
دام را چہ ضرور چہ نفع از گرفت	زین گرفت بہدہش دارم شکفت
ای برادر دوستان افراستی	باد و صد دلداری و بکذاشتی
کارت این بودست از وقت ولاد	صید مردم کردن از دام و داد
زان شکار و انہی و باد و بود	دست در کن بیچ یابی تار و بود
بیشتر رقت و بیگاہست روز	تو بہ جد و صید خلقانی ہمنوز
آن یکی می گیر و آن می ہل زد دام	وین دگر را صید می کن چون لام
باز این را می ہل و می جو دگر	اینت لعب کو دکان بی خبر
شب شود و دام تو یک صیدنی	دام بر تو جز صداع و قیدنی

پس تو خود را صید می کردی به دام	که شدی محبوس و محرومی ز کام
در زمانه صاحب دایمی بود	هم چو ما احمق که صید خود کند
چون شکار خوک آمد صید عام	رنج بی حد لقمه خوردن زو حرام
آنک از زرد صید را عشقت و بس	لیک او کی گنجد اندر دام کس
تو مگر آبی و صید او شوی	دام بگذاری به دام او روی
عشق می گوید به کوشم پست پست	صید بودن خوش تر از صیاد است
کول من کن خویش را و غره شو	آفتابی را را مکن ذره شو
بر دم ساکن شو بی خانه باش	دعوی شمع می مکن پروانه باش
تا مبینی چاشنی زندگی	سلطنت مبینی نهان در بندگی
نعل مبینی باز کونه در جهان	تخته بندان را لقب گشته شهبان
بس طناب اندر گلو و تاج دار	بروی انبوهی که اینک تاجدار
هم چو کور کافران بیرون حلل	اندر ون قهر خدا غزو جل
چون قبور آن را مجصص کرده اند	پرده پندار پیش آورده اند

طبع مسکینیت مجھ سے از ہنر ہم چو نخل موم بی برک و ثمر

بخش ۲۱- در بیان آنک لطف حق را همه کس داند و قهر حق را همه کس داند و همه
 از قهر حق گریزانند و به لطف حق در آویزان اما حق تعالی قهر را در لطف پنهان
 کرد و لطف را در قهر پنهان کرد نعل باز کوزه و تلبیس و مکر الله بود تا اهل تمیز و سطر به
 نور الله از حالی مینان و طاهر مینان جدا شوند کی لیلو کم ایکم احسن عللا

چون بیدی حضرت حق را بگو	گفت درویشی به درویشی که تو
باز گویم مختصر آن را مثال	گفت بی چون دیدم اما بر قال
سوی دست راست جوی کوثری	دیدش سوی چپ او آذری
سوی دست راستش جوی خوشی	سوی چپش بس جهان سوز آتشی
به آن کوثر گروهی شاد و مست	سوی آن آتش گروهی برده دست
پیش پای هر شقی و نیکبخت	لیک لعب باز کوزه بود سخت
از میان آب بر می کرد سر	هر که در آتش همی رفت و شرر
او در آتش یافت می شد در زمان	هر که سوی آب می رفت از میان

هر که سوی راست شد و آب زلال	سر ز آتش برزد از سوی شمال
وانک شد سوی شمال آتشین	سربرون می کرد از سوی یمین
کم کسی بر سر این مضمزدی	لاجرم کم کس در آن آتش شدی
جز کسی که بر سرش اقبال ریخت	کور ما کرد آب و در آتش کریخت
کرده ذوق تقدیرا معبود خلق	لاجرم زین لعب منبون بود خلق
جوق جوق و صف صف از حرص و شتاب	محررز آتش گیران سوی آب
لاجرم ز آتش بر آوردند سر	اعتبار الاعتبار ای بی خبر
بانک می زد آتش ای کیان کول	من نیم آتش منم چشمه قبول
چشم بندی کرده اند ای بی نظر	در من آمی و بیچ مکرین از شرر
ای خلیل اینجا شرار و دود نیست	جز که سحر و خدعه نمود نیست
چون خلیل حق اگر فرزانه ای	آتش آب تست و تو پروانه ای
جان پروانه همی دارد ندا	کای در غاصد هزارم پر بدی
تا همی سوزید ز آتش بی امان	کوری چشم و دل نامحرمان

بر من آرد رحم جاہل از خری	من برورحم آرم ازینش وری
خاصه این آتش که جان آہاست	کار پروانه بہ عکس کارماست
او بیند نورودناری رود	دل بیند نارودنوری شود
این چنین لعب آمد از رب جلیل	تا بینی کیست از آل خلیل
آشی را شکل آبی داده اند	واندر آتش چشمہ ای بگشاده اند
ساحری صحن برنجی را بہ فن	صحن پر کر می کند در انجمن
خانہ را او پر ز کزد و ہما نمود	از دم سحر و خود آن کزد دم نبود
چونک جادومی نماید صد چنین	چون بود دستان جادو آفرین
لابرم از سحر نردان قرن قرن	اندر افتادند چون زن زیر پهن
ساحرانشان بندہ بودند و غلام	اندر افتادند چون صعوبہ بہ دام
ہین بخوان قرآن بین سحر حلال	سرنگونی مکر ہای کا بجبال
من نیم فرعون کا یم سوی نیل	سوی آتش می روم من چون خلیل
نیست آتش ہست آن ماء معین	و آن دگر از مکر آب آتشین

پس نگو گفت آن رسول خوش جواز	ذره ای عقلت به از صوم و نماز
زانک عقلت جوهرست این دو عرض	این دو در تکمیل آن شد مقترض
تا جلا باشد مر آن آئینه را	که صفا آید ز طاعت سینه را
لیک گر آئینه از بن فاسدست	صیقل او را دیر باز آرد به دست
وان گزین آئینه که خوش مغرس است	اندکی صیقل گری آن را بس است

بخش ۲۲- تفاوت عقول در اصل فطرت خلاف معتزله کی ایشان گویند در
اصل عقول جزوی برابرند این افزونی و تفاوت از تعلم است و ریاضت و تجربه

این تفاوت عقلها را نیک دان	در مراتب از زمین تا آسمان
هست عقلی هم چو قرص آفتاب	هست عقلی کمتر از زهره و شهاب
هست عقلی چون چراغی سرخوشی	هست عقلی چون ستاره آتشی
زانک ابر از پیش آن چون واجد	نوریزدان بین خرد ما بردهد
عقل جزوی عقل را بدنام کرد	کام دنیا مرد را بی کام کرد
آن ز صیدی حسن صیادی بید	وین ز صیادی غم صیدی کشید
آن ز خدمت ناز مخدومی بیافت	و آن ز مخدومی ز راه غربتافت
آن ز فرعونى اسیر آب شد	وز اسیری بسط صد سهراب شد
لعب معکوست و فرزین بند سخت	حیل کم کن کار اقبالست و بخت
بر حیال و حیل کم تن تار را	که غنی ره کم دهد کار را

مکر کن در راه نیکو خدمتی	تا نبوت یابی اندر امتی
مکر کن تا وارهی از مکر خود	مکر کن تا فرد کردی از جسد
مکر کن تا کمترین بنده شوی	در کمی رفتی خداونده شوی
رو بهی و خدمت ای گر کن کهن	بچ بر قصد خداوندی مکن
لیک چون پروانه در آتش باز	کیسه ای زان برمدوز و پاک باز
زور را بگذار و زاری را بگیر	رحم سوی زاری آید ای فقیر
زاری مضطربانه معنویت	زاری سرد و دروغ آن غویت
گریه اخوان یوسف حلیتست	که درویشان پر ز رشک و علتست

بخش ۲۳- حکایت آن اعرابی کی سک او از کر سکی می مرد و انبان او پر نان و
 بر سک نوحه می کرد و شعر می گفت و می کریست و سرور و می زد و در یغش
 می آمد لقمه ای از انبان به سک دادن

آن سکی می مرد و کریان آن عرب	اشک می بارید و می گفت ای کرب
سایلی بگذشت و گفت این کریه چیست	نوحه و زاری تو از بهر کیست
گفت در ملکم سکی بد نیک خو	نک بهی میرد میان راه او
روز صیادم بد و شب پاسبان	تیز چشم و صید گیر و ذردان
گفت رنجش چیست ز خمی خورده است	گفت جوع الکلب زارش کرده است
گفت صبری کن برین رنج و حرص	صابران را فضل حق بخشد عوض
بعد از آن گفتش کای سالار حر	چیت اندر دستت این انبان پر
گفت نان و زاد و لوت دوش من	می کشانم بهر تقویت بدن
گفت چون ندی بدان سک نان و زاد	گفت تا این حد ندارم مهر و داد

دست ناید بی درم در راه نان	لیک هست آب دو دیده رایگان
گفت خاکت بر سرای پر باد مشک	که لب نان پیش تو بهتر ز اشک
اشک خونت و به غم آبی شده	می نیرزد خاک خون بیهده
کل خود را خوار کرد او چون بلیس	پاره این کل نباشد جز خیس
من غلام آنک نفر و شد وجود	جز بدان سلطان با افضال وجود
چون بگرید آسمان گریان شود	چون بنالد چرخ یارب خوان شود
من غلام آن مس همت پرست	کوبه غیر کیما ندارد شکست
دست اسکت بر آورد دعا	سوی اسکت پرده فضل خدا
گر ربانی بایدت زین چاه تنگ	ای برادر و بر آذربی درنگ
مکر حق را بین و مکر خود بهل	ای ز مکرش مکر کاران خجل
چونک مکر شد فحای مکر رب	بر کشایی یک کینی بوالعجب
که کینه آن کمین باشد بقا	تا بداند عروج و ارتقا

بخش ۲۴- در بیان آنک هیچ چشم بدی آدمی را چنان مملک نیست کی چشم
 پسند خویشتن مگر کی چشم او مبدل شده باشد به نور حق که بی یسوع و بی یسوع خویشتن
 او بی خویشتن شده

پراطوست مبین و پای مین	تا که سوا لعین نکشاید کمین
که بلغزد کوه از چشم بدان	یز لقونک از نبی بر خوان بدان
احمد چون کوه لغزید از نظر	در میان راه بی گل بی مطر
در عجب در ماند کین لغزش ز چیست	من پندارم که این حالت تهیست
تا بیاید آیت و آگاه کرد	کان ز چشم بدر سیدت وز نبرد
گر بدی غیر تو در دم لاشدی	صید چشم و سخره افشادی
لیک آمد عصمتی دامن کشان	وین که لغزیدی بد از بهر نشان
عسرتی گیر اندر آن که کن مگاه	برک خود عرضه کن ای کم زگاه

بخش ۲۵- تفسیر و ان یکاد الذین کفروا لیزلقونک بابصارهم الیه

یارسول الله در آن نادی کسان	می زنند از چشم بدرگر کسان
از نظرشان کله شیرعین	واشکافد تا کند آن شیرانین
بر شتر چشم افکند هم چون حمام	وانگهان بفرستد اندر پی غلام
که بروازیه این اشتر بخر	میند اشتر راستط او راه بر
سربریده از مرض آن اشتری	کو بگنک با سب می کردی مری
کز حدوز چشم بدبی بیچ شک	سیرو کردش را بگرداند فلک
آب پنهانت و دولا ب آشکار	لیک در گردش بود آب اصل کار
چشم نیکو شد دوا ی چشم بد	چشم بدرالاکند زیر لکد
سب رحمت راست و او از رحمت	چشم بد محصول قهر و لغمت
رحمتش بر نقتش غالب شود	چهره زین شد دهنی بر ضد خود
کو نتیجه رحمت و ضد او	از نتیجه قهر بود آن زشت رو

حرص شہوت مار و منصب اژدہ است	حرص بطیکه است این پنجاه تاست
در ریاست بیت چندانست درج	حرص بط از شہوت حلقست و فرج
طامع شرکت کجا باشد معاف	از الوہیت زند در جاہ لاف
و آن ابلیس از تکبر بود و جاہ	زلت آدم ز اسگم بود و باہ
و آن لعین از توبہ استکبار کرد	لاجرم او زود استغفار کرد
لیک منصب نیست آن استگست	حرص خلق و فرج ہم خود بد رکست
باز کویم دقیری باید در	بیخ و شاخ این ریاست را اگر
فی سوری را کہ در مرغی باند	اسپ سرکش راعرب شیطان ش خواند
مستی لغت آمد این صفت	شیطنست کردن کشی بد لغت
دو ریاست جو نکند در جاہان	صد خورندہ کجند اندر کرد خوان
تا ملک بکشد راز اشتراک	آن نخواہد کین بود بر پشت خاک
قطع خویشی کرد ملک جو ز بیم	آن شنیدستی کہ الملک عقیم
ہم چو آتش باکش پیوند نیست	کہ عقیمست و ورا فرزند نیست

هر چه یابد او بسوزد بر درد	چون نیابد هیچ خود را می خورد
هیچ شواره تو از دندان او	رحم کم جز دل سندان او
چونک گشتی هیچ از سندان مترس	هر صبح از فقر مطلق کیر درس
هست الویت ردای ذوالجلال	هر که در پوشد برو کرد و وبال
تاج از آن اوست آن ماکر	وای او کز حد خود دارد گذر
قنّه تست این پرطاووسیت	که اشتراکت باید و قدوسیت

بخش ۲۶- قصه آن حکیم کی دید طاوسی را کی پرزیبای خود را می‌کند به منقار و
می‌انداخت و تن خود را کل و زشت می‌کرد از تعجب پرسید کی دروغت نمی‌آید
گفت می‌آید اما پیش من جان از پر عزیز تر است و این پر عدوی جان نیست

یک حکیمی رفته بود آسجا بکشت	پر خود می‌کند طاوسی به دشت
بی‌دیغ از بیخ چون بر می‌کنی	گفت طاوسا چنین پر سنی
بر کنی اندازیش اندر و حل	خود دلت چون می‌دهد تا این حل
حافظان در طی مصحف می‌نهند	هر پرت را از عزیز می‌پسند
از پر تو باد بزمین می‌کنند	بهر تحریک هوای سودمند
تو نمی‌دانی که تقاشش کیست	این چه ناسگری و چه بی‌باکیست
قاصدا قلع طرازی می‌کنی	یا بهی‌دانی و نازی می‌کنی
افکند مرنده را از چشم شاه	ای بسا نازا که کرد دآن گناه
لیک کم خایش که دارد صد خطر	ناز کردن خوشتر آید از سکر

ایمن آبادست آن راه نیاز	ترک نازش کیر و با آن ره بساز
ای بسا ناز آوری زد پروبال	آخر الامر آن بر آن کس شد وبال
خوشی ناز اردمی بفرز دوت	بیم و ترس مضمرش بکداز دوت
وین نیاز ارچه که لاغر می کند	صدر را چون بدر انور می کند
چون زمرده زنده بیرون می کشد	هر که مرده گشت او دار در شد
چون ز زنده مرده بیرون می کند	نفس زنده سوی مرگی می تند
مرده شود تا مخرج الحی الصمد	زنده ای زین مرده بیرون آورد
دی شوی بینی تو اخراج بهار	لیل کردی بینی ایلاج نهار
بر مکن آن پر که نپذیرد رفو	روی مخراش از غزا ای خوب رو
آنچنان رویی که چون شمس ضحاست	آنچنان رخ را خراشیدن خطاست
زخم ناخن بر چنان رخ کافر است	که رخ مه در فراق او کر است
یا نبی بینی تو روی خویش را	ترک کن خوی بجاج اندیش را

بخش ۲۷- در بیان آنک صفا و سادگی نفس مطمئه از فکر تهاشوش شود چنانک
بر روی آینه چخیزی نویسی یا نقش کنی اگر چه پاک کنی داغی بماند و نقصانی

زخم ناخنهای فکرت می کشد	روی نفس مطمئه در جسد
می خراشد و تعمق روی جان	فکرت بدناخن پر زهر دوان
در حدت کرد دست زرین بیل را	تا کشاید عقده اشکال را
عقده سختت بر کیسه تنی	عقده را بکشاده گیر ای متنی
عقده چندی دگر بکشاده گیر	دگشا و عقده ها کشتی تو سپر
که بدانی که خسی یا نیک بخت	عقده ای که آن بر گلوی ماست سخت
خرج این کن دم اگر آدم دمی	حل این اشکال کن کر آدمی
حد خود را بدان که بود زین کزیر	حد اعیان و عرض دانسته گیر
تابه بی حد درسی ای خاک بنیر	چون بدانی حد خود زین حد کزیر
بی بصیرت عمر در مسموع رفت	عمر در محمول و در موضوع رفت

ہر دلیل بی نتیجہ و بی اثر	باطل آمد در نتیجہ خود نگر
جز بہ مصنوعی ندیدی صانعی	بر قیاس اقرارانی قانعی
می فراید در وسایط فلسفی	از دلائل باز بر عکسش صنفی
این کریزد از دلیل و از حجاب	از پی مدلول سر بردہ بہ حجب
کرد خان اورا دلیل آتشست	بی دخان مارا در آن آتش خوشست
خاصہ این آتش کہ از قرب ولا	از دخان نزدیک تر آمد بہ ما
پس سہ کاری بود رفتن ز جان	بہر تخیلات جان سوی دخان

بخش ۲۸- در بیان قول رسول علیه السلام لارهبانیه فی الاسلام

بر مکن پر را و دل بر کن ازو	زانک شرط این جهاد آمد عدو
چون عدو نبود جهاد آمد محال	شهوت نبود نباشد امثال
صبر نبود چون نباشد میل تو	خشم چون نبود چه حاجت حیل تو
بین مکن خود را خصی رهبان مشو	زانک عفت هست شهوت را کرو
بی هوانسی از هوا مکن نبود	غازی بی مردگان نتوان نمود
انفقوا کفست پس کسی بکن	زانک نبود خرج بی دخل کهن
گرچه آورد انفقوا را مطلق او	تو بخوان که اکسوا ثم انفقوا
هم چنان چون شاه فرمود اصبروا	رضعتی باید کزان تابانی تو رو
پس کلو از بهر دام شهوتست	بعد از آن لا تسرفوا آن عفتست
چونک محمول به نبود لدیه	نیست ممکن بود محمول علیه
چونک رنج صبر نبود مر ترا	شرط نبود پس فرو ناید جزا
جزا آن شرط و شاد آن جزا	آن جزای دل نواز جان فزا

بخش ۲۹- در بیان آنک ثواب عمل عاشق از حق هم حق است

عاشقان را شادمانی و غم اوست	دست فرد و اجرت خدمت هم اوست
غیر معشوق را تماشایی بود	عشق نبود هرزه سودایی بود
عشق آن شعله ست کو چون بر فروخت	هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت
تیغ لاد قتل غیر حق براند	در نگر زان پس که بعد لاجه ماند
ماند الا الله باقی جمله رفت	شاد باش ای عشق شرکت سوز رفت
خود همو بود آخرین و اولین	شرک جز از دیده احوال مبین
ای عجب حسنی بود جز عکس آن	نیست تن را جنبشی از غیر جان
آن تنی را که بود در جان حلال	خوش نکرد و گریه بگیری در عمل
این کسی داند که روزی زنده بود	از کف این جان جان جامی ر بود
وانک چشم او نیدست آن رخان	پیش او جانست این تف دغان
چون نذید او عمر عبدالغزیز	پیش او عادل بود حجاج نیز
چون نذید او مار موسی را ثبات	در جبال سحر پندار و حیات

مرغ کونا خورده است آب زلال	اندر آب شور دارد پروبال
جز به ضد ضد را همی توان شناخت	چون ببیند زخم بشناسد نواخت
لاجرم دنیا مقدم آمدست	تا بدانی قدر اقلیم است
چون از اینجا و اری آنجا روی	در سگر خانه ابد ساگر شوی
کویی آنجا خاک را می نیختم	زین جهان پاک می بگریختم
ای دریغ پیش ازین بودیم اجل	تا عذابم کم بدی اندر وجل

بخش ۳۰- در تفسیر قول رسول علیه السلام مامات من مات الا و تمنی ان یموت
قبل مامات ان کان برا لیکون الی وصول البرا عجل وان کان فاجرا لیقل فجوره

زین بفرمودست آن آکه رسول	که هر آنک مرد و کرد از تن نزول
نمود او را حسرت نعلان و موت	لیک باشد حسرت تقصیر و فوت
هر که میرد خود تمنی باشدش	که بدی زین پیش نقل مقصدش
گر بود بد تا بدی کمتر بدی	و رتقی تا خانه زوتر آمدی
گوید آن بدی خبر می بوده ام	دم به دم من پرده می افزوده ام
گر ازین زودتر مرا معسر بدی	این حجاب و پرده ام کمتر بدی
از حریصی کم دران روی قنوع	وز تکبر کم دران چهره خشوع
هم چنین از بخل کم در روی جود	وز بلیسی چهره خوب سجود
بر مکن آن پر خلد آرای را	بر مکن آن پر ره پیمای را
چون شنید این پند در وی بگریست	بعد از آن در نوحه آمد می گریست

نوحه و کريه دراز دودمند	هر که آنجا بود بر کريه ش فکند
و آنک مي پرسيد پر کردن ز چيست	بي جوابي شد پشيمان مي گريست
کز فضولي من چرا پرسيدش	او ز غم پر بود شورانيدش
مي چکيد از چشم تر بر خاک آب	اندر آن هر قطره مدرج صد جواب
کريه با صدق بر جهانها زند	تا که چرخ و عرش را گريان کند
عقل و دلهاي گمان عرشي اند	در حجاب از نور عرشي مي زيند

بخش ۳۱- در بیان آنک عقل و روح در آب و گل محبوس اند هم چون هاروت و ماروت در چاه بابل

هم چو هاروت و چو ماروت آن دو پاک	بسته اند اینجا به چاه سمنک
عالم سفلی و شهبانی دهند	اندرین چه گشته اند از جرم بند
سحر و ضد سحر را بی اختیار	زین دو آموزند نیکان و شرار
لیک اول پند بهندش که بین	سحر را از ما می آموز و محبین
ما بیا موزیم این سحر ای فلان	از برای ابتلا و امتحان
که امتحان را شرط باشد اختیار	اختیاری نبود بی اقدار
میلهایم چون سگان خفته اند	اندریشان خیر و شر نهفته اند
چونک قدرت نیست خفتند این رده	هم چو سیرم پاره ما و تن زده
تا که مرداری در آید در میان	نفخ صور حرص کو بر سگان
چون در آن کوچه خری مردار شد	صد سگ خفته بدان بیدار شد
حرصهای رفته اندر کتم غیب	تا خنق آورد سربرز و زجیب

موبه موی هرگی دندان شده	وز برای حیلہ دم جنبان شده
نیم زیرش حیلہ بالا آن غضب	چون ضعیف آتش که یابد او حطب
شعله شعله می رسد از لالکان	می رود و دلبسته تا آسمان
صد چنین سگ اندرین تن خفته اند	چون شکاری نیستان بنهفته اند
یا چو باز آند و دیده دوخته	در حجاب از عشق صیدی سوخته
تا کله بردارد و بیند شکار	آنگه مان سازد طواف کو سار
شہوت رنجور ساکن می بود	خاطر او سوی صحت می رود
چون بیند نان و سیب و خربره	در مصاف آید مزه و خوف بزه
گر بود صبار دیدن سوداوست	آن تهج طبع سستش را نکوست
ور نباشد صبر پس نادیده به	تیر دور اولی ز مرد بی زره

بخش ۳۲ - جواب گفتن طاوس آن سایل را

چون ز کریمه فارغ آمد گفت رو	که تورنگ و بوی راهستی کرو
آن نمی بینی که هر سو صد بلا	سوی من آید پی این بالها
ای بسا صیاد بی رحمت مدام	بهر این پرمانند هر سوم دام
چند تیر انداز بهر بالها	تیر سوی من کشد اندر هوا
چون ندارم زور و ضبط خویشتن	زین قضا و زین بلا و زین فتن
آن به آید که شوم زشت و کریمه	تا بوم آمن دین کسار و تیه
این سلاح عجب من شدای فتنی	عجب آرد معجمان را صد بلا

بخش ۳۳ - بیان آنک، هنر و زیرکیها و مال دنیا هم چون پرهای طاوس عدو جانست

کز پی دانه بنیند دام را	پس، هنر آمد حلاکت خام را
مالک خود باشد اندر اتقوا	اختیار آن را نکو باشد که او
دور کن آلت مینداز اختیار	چون نباشد حفظ و تقوی زینهار
بر کنم پر را که در قصد سرست	جلوه گاه و اختیارم آن پرست
تا پرش در گنجد در شرو شور	نیست انگار در خود را صبور
گر رسد تیری به پیش آرد من	پس زیانش نیست پر کو بر من
چونک از جلوه گری صبریم نیست	لیک بر من پر زیاد شمنیت
بر فرودی ز اختیارم کرو فر	گر بدی صبر و حافظم راه بر
نیست لایق تیغ اندر دست من	هم چو طفلیم یا چو مست اندر فتن
تیغ اندر دست من بودی ظفر	گر مرا عقلی بدی و من زجر
تا ز ند تیغی که نبود جز صواب	عقل باید نورده چون آفتاب

چون ندارم عقل تابان و صلاح	پس چرا در چاه نندازم سلاح
در چه اندازم کنون تیغ و محن	کین سلاح خصم من خواهد شدن
چون ندارم زور و یاری و سند	تیغم او بستاند و بر من زند
رغم این نفس و قیحه خوی را	که نوشد رو خراشم روی را
تا شود کم این حال و این کمال	چون نماند رو کم اقم در وبال
چون بدین نیت خراشم بزه نیست	که به زخم این روی را پوشید نیست
کردلم خوی ستیری داشتی	روی خوبم جز صفا نداشتی
چون ندیدم زور و فرہنگ و صلاح	خصم دیدم زود بشکستم سلاح
تا نکرد تیغ من او را کمال	تا نکردد خنجرم بر من وبال
می گیرم تار کم جنبان بود	کی فرار از خوشتن آسان بود
آہنگ از غیری بود او را فرار	چون ازو بسید کید او قرار
من کہ خصم ہم منم اندر گیر	تا بد کار من آمد خیر خیر
نہ بہ ہندست آ من و نہ در ختن	آہنگ خصم او ست سایہ خوشتن

بخش ۳۴- در صفت آن بی خودان کی از شر خود و سر خود آسوده اند کی
 فانی اند در بقای حق هم چون ستارگان کی فانی اند روز در آفتاب و فانی را خوف
 آفت و خطر نباشد

چون فاش از فقر پیرایه شود	او محمد و ارباب سیه شود
فقر فخری را فاسد پیرایه شد	چون زبانه شمع او بی سیه شد
شمع حله شد زبانه پا و سر	سایه را نبود بگرد او گذر
موم از خویش و ز سایه در گریخت	در شعاع از بهر او کی شمع ریخت
گفت او بهر فایات ریختم	گفت من هم در فنا بگریختم
این شعاع باقی آمد مقرر ض	نه شعاع شمع فانی عرض
شمع چون در ناز شد کلی فنا	نه اثر بینی ز شمع و نه ضیا
هست اندر دفع ظلمت آشکار	آتش صورت به مومی پایدار
بر خلاف موم شمع جسم کان	تا شود کم کرد و افزون نور جان
این شعاع باقی و آن فانیست	شمع جان را شعله ربانیت

این زبانه آتشی چون نور بود	سایه آفانی شدن زود دور بود
ابر را سایه پیفتد در زمین	ماه را سایه نباشد، همنشین
بی خودی بی ابر است ای نیک خواه	باشی اندر بی خودی چون قرص ماه
باز چون ابری باید رانده	رفت نور از مه خیالی مانده
از حجاب ابر نورش شد ضعیف	کم ز ماه نوشد آن بدر شیرین
مه خیالی می نماید ز ابر و کرد	ابر تن ما را خیال اندیش کرد
لطف مه بنگر که این هم لطف اوست	که بگفت او ابر ما را عدوست
مه فراغت دارد از ابر و غبار	بر فراز چرخ دارد مه مدار
ابر ما را شد عدو و خصم جان	که کند مه راز چشم ما نهان
حور را این پرده زالی می کند	بدر را کم از حلالی می کند
ماه ما را در کنار غزنشاند	دشمن ما را عدوی خویش خواند
تاب ابر و آب او خود زین هست	هر که مه خواند ابر را بس کمر هست
نور مه بر ابر چون منزل شدست	روی تاریکش ز مه مبدل شدست

کر چه هم رنگ هست و دولیتیت	اندر ابر آن نور مه عاریتیت
در قیامت شمس و مه مغزول شد	چشم در اصل ضیا مشغول شد
تا بداند ملک را از مستعار	وین رباط فانی از دارالقرار
دایه عاریه بود روزی سه چار	مادر اماراتو کسیر اندر کنار
پر من ابرست و پرده ست و کشف	ز انعکاس لطف حق شد او لطیف
بر کنم پر را و حسنش را ز راه	تا بنیم حسن مه را هم ز ماه
من نخواهم دایه مادر خوشترست	موسی ام من دایه من مادرست
من نخواهم لطف مه از واسطه	که حلاک قوم شد این رابطه
یا مگر ابری شود فانی راه	تا نکرد او حجاب روی ماه
صورتش بنماید او در وصف لا	هم چو جسم انبیا و اولیا
آسپخان ابری نباشد پرده بند	پرده در باشد به معنی سودمند
آن چنان که اندر صبح روشنی	قطره می بارید و بالا ابرنی
معجزه پیا مبری بود آن سقا	گشته ابر از محو هم رنگ سما

بود ابر و رفته از وی خوی ابر	این چنین کرد دتن عاشق به صبر
تن بود امانی کم گشته زو	گشته مبدل رفته از وی رنگ و بو
پر پی غیر ست و سر از بهر من	خانه سمع و بصراستون تن
جان فدا کردن برای صید غیر	کفر مطلق دان و نومیدی ز خیر
هین شو چون قند پیش طوطیان	بلک زهری شو شو آمن از زیان
یا برای شادباشی در خطاب	خویش چون مردار کن پی کلاب
پس خضر کشتی برای این شکست	تاکه آن کشتی ز غاصب باز رست
فقر فخری بهر آن آمدنی	تا ز طاعان گریزم در غنی
کنجهاراد خرابی زان نهند	تا ز حرص اهل عمران وارهند
پر نثانی کند رو خلوت گزین	تا نکردی جمله خرج آن و این
ز آنک تو هم لقمه ای هم لقمه خوار	آکل و ماکولی ای جان هوش دار

بخش ۳۵- در بیان آنک ماسوی الله هر چیزی آکل و ماکولست هم چون آن مرغی کی قصد صید ملخ می کرد و به صید ملخ مشغول می بود و غافل بود از بازگرسنه کی از پس قهای او قصد صید او داشت اکنون ای آدمی صیاد آکل از صیاد و آکل خود آمن مباش اگر چه نمی بینیش به نظر چشم به نظر دلیل و عبرتش می بین تا چشم نیر باز شدن

مرکلی اندر شکار کرم بود	کرم به فرصت یافت اورا در بود
آکل و ماکول بود و بی خبر	در شکار خود ز صیادی دگر
دزد کرم چه در شکار کاله ایست	شخصه با خمناش در دنباله ایست
عقل او مشغول رخت و قفل و در	غافل از شخصه ست و از آه سحر
او چنان غرقست در سودای خود	غافلست از طالب و جویای خود
گر حشیش آب و هوایی می خورد	معه حیوانش در پی می چرد
آکل و ماکول آمد آن گیاه	هم چنین هر هستی غیراله

وہو یطعم ولا یطعم چاوست	نست حق ماکول و آکل لحم و پوست
آکل و ماکول کی ایمن بود	زا کھی کہ اندر کمین ساکن بود
امن ماکولان جذوب ماتمت	رو بدان درگاه کولا یطعم است
هر خیالی را خیالی می خورد	فکر آن فکر دگر را می چرد
تونانی کز خیالی وار ہی	یا بخشی کہ از آن بیرون ہی
فکر ز نورست و آن خواب تو آب	چون شوی بیدار باز آید ذباب
چند ز نور خیالی در پرد	می کشد این سو و آن سو می برد
کمترین اکلانت این خیال	و آن دگر ما را شناسد ذوا بحلال
ہین کریز از جوق اکال غلیظ	سوی او کہ گفت ما یمت حفیظ
یابہ سوی آن کہ او آن حفظ یافت	کر نانی سوی آن حافظ شافت
دست را مہار بزد دست پیر	حق شدست آن دست اوراد ستیر
پیر عقلت کو دکی خو کرده است	از جوار نفس کہ اندر پردہ است
عقل کامل را قرین کن با خرد	تاکہ باز آید خرد زان خوبی بد

چونک دست خود به دست او نهی	پس ز دست اگلان بیرون جی
دست تو از اهل آن بیعت شود	که یدالله فوق ایدیم بود
چون بدادی دست خود در دست پیر	پیر حکمت که علمست و خطیر
کونی وقت خویشست ای مرید	تا ز نور نبی آید پدید
در حدیثه شدی حاضر بدین	و آن صحابه بیعتی را هم قرین
پس ز ده یار بشر آمدی	هم چو زرده‌هی خالص شدی
تا معیت راست آید ز آنک مرد	با کسی جحشت کور دوست کرد
این جهان و آن جهان با او بود	وین حدیث احمد خوش خوبود
گفت المرء مع محبوبه	لا اعلک القلب من مطلوبه
هر کجا دامت و دانه کم نشین	روز بون کیر از بون کیران بین
ای ز بون کیر ز بونان این بدان	دست هم بالای دستت ای جوان
تو ز بونی و ز بون کیر ای عجب	هم تو صید و صید کیر اندر طلب
مین ایدی خلفم سدا مباحش	که نیننی خصم را و آن خصم فاش

د لبرې می کنډاوبی دست	حرص صیادی ز صیدی مغفلت
بین ایدی خلف عصفوری بید	تو کم از مرغی مباح اندر تید
چند کرداند سر و روان نفس	چون به نزدانه آید پیش و پس
تا کشم از بیم اوزین لقمه دست	کای عجب پیش و پس صیاد هست
پیش بگر مرک یارو جار را	تو بسین پس قصه فجار را
او قرین تست در حالتی	که هلاکت دادشان بی آلتی
پس بدان بی دست حق داور کنیت	حق شکنجه کرد و گرز و دست نیست
در شکنجه او مقر می شد که هو	آنک می گفتی اگر حق هست کو
اشک می راند و همی گفت ای قریب	آنک می گفت این بعید است و عجب
دام تو خود بر پرت چسبیده است	چون فرار از دام واجب دیده است
از پی کامی نباشم طلح کام	بر کنم من منخ این منخوس دام
فهم کن وز جست و جور و بر متاب	در خور عقل تو گفتم این جواب
یاد کن فی جید ما جل مسد	بسکل این جلی که حرص است و حد

بخش ۳۶- صفت کشتن خلیل علیه السلام زراغ را کی آن اشارت به جمع کدام صفت بود از صفات مذمومه مملکه درمید

ای خلیل حق چرا کشتی تو زراغ	این سخن را نیست پایان و فراغ
اندکی ز اسرار آن باید نمود	بهر فرمان حکمت فرمان چه بود
دایما باشد به دنیا عمر خواه	کلاغ و نعره زراغ سیاه
تا قیامت عمر تن درخواست کرد	هم چو ابلیس از خدای پاک فرد
کاشکی گفتی که بتبار بنا	گفت انظرنی الی یوم الحزنا
مرگ حاضر غایب از حق بود نست	عمر بی توبه همه جان کند نست
بی خدا آب حیات آتش بود	عمر و مرگ این هر دو با حق خوش بود
در چنان حضرت همی شد عمر جو	آن هم از تاثیر لغت بود کو
ظن افزونست و کلی کاستن	از خدا غیر خدا را خواستن
در حضور شیر روبه شانگی	خاصه عمری غرق در یگانگی

معلم افزون کن که تا کمتر شوم	عمریشم ده که تاپس تر روم
بد کسی باشد که لغت جو بود	تا که لغت را نشانه او بود
عمر زاغ از بهر سرکین خوردست	عمر خوش در قرب جان پروردست
دایم اینم ده که بس بد کوهرم	عمریشم ده که تا که می خورم
کویدی کز خوی زاعتم وارمان	گرنه که خوارست آن کنده دمان

بخش ۳۷ - مناجات

ای مبدل کرده خاک را به زر	خاک دیگر را بکرده بوالبشر
کار تو تبدیل اعیان و عطا	کار من سهوست و نسیان و خطا
سهو و نسیان را مبدل کن به علم	من همه خلم مرا کن صبر و حلم
ای که خاک شوره را تو نان کنی	وی که نان مرده را تو جان کنی
ای که جان خیره را بر سر کنی	وی که بی ره را تو پیغمبر کنی
می کنی جزو زمین را آسمان	می فرا می دزدی زمین از اختران
هر که سازد زین جهان آب حیات	زوترش از دیگران آید مات
دیده دل کو به کردون بگریست	دید که اینجا هر دمی مینا گریست
قلب اعیانست و اکسیری محیط	ایلاف خرقة تن بی محیط
تو از آن روزی که در هست آمدی	آتش یا بادی یا خاکی بدی
کبر بر آن حالت ترا بودی بقا	کی رسیدی مر تر این ارتقا
از مبدل هستی اول ماند	هستی بهتر به جای آن نشاند

هم‌چنین تا صد هزاران هستا	بعد یکدیگر دوم به زاندا
از مبدل بین وسایط را بان	کز وسایط دور کردی ز اصل آن
واسطه هر جافزون شد وصل جست	واسطه کم ذوق وصل افزوترست
از سبب دانی شود کم حیرت	حیرت توره دهد در حضرت
این بقاها از فناها یافتی	از فناش رو چو برابر یافتی
زان فناها چه زیان بودت که تا	بر بقا خفیده ای ای فناها
چون دوم از اولینت بهترست	پس فنا جو و مبدل را پرست
صد هزاران حشر دیدی ای عنود	تاکنون هر لحظه از بد و وجود
از حجابی خبر سویی نما	وز نما سویی حیات و ابتلا
باز سویی عقل و تمیزات خوش	باز سویی خارج این پنج و شش
تالاب بحر این نشان پایاست	پس نشان پادرون بحر لایست
زانک منرلهای خشکی ز احتیاط	هست دها و وطنها و رباط
باز منرلهای دریاد و قوف	وقت موج و حبس بی عرصه و ستوف

نیت پیدا آن مرا عل را سنام	نه نشاست آن منازل رانه نام
هست صد چندان میان منزلهین	آن طرف که از ناتاروح عین
در فنا این بقا نادیده ای	بر بقای جسم چون خفیده ای
هین بده ای زارغ این جان باز باش	پیش تبدیل خدا جان باز باش
تازه می گیر و کهن را می سپار	که هراسالت فرو نیت از سه پار
گر نباشی نخل وار ایثار کن	کهنه بر کهنه نه و انبار کن
کهنه و کندیده و پوسیده را	تخف می بر بهر هر نادیده را
آنک نو دید او خریدار تو نیست	صید حقست او گرفتار تو نیست
هر کجا باشند جوق مرغ کور	بر تو جمع آیند ای سیلاب شور
تا فزاید کوری از شورابها	زانک آب شور افزاید عی
اهل دنیا زان سبب اعی دل اند	شارب شورابه آب و گل اند
شور می ده کور می خرد جهان	چون نداری آب حیوان در نهان
با چنین حالت بقا خواهی و یاد	هم چو زنگی در سیه روی تو نشاد

کوز زادو اصل زنگی بوده است	در سیاهی زنگی زان آسوده است
گریه کرد و تدارک جو بود	آنگاه روزی شاهد و خوش رو بود
باشد اندر غصه و درد و خنین	مرغ پرنده چو ماند در زمین
دانه چین و شاد و شاطر می دود	مرغ خانه بر زمین خوش می رود
و آن دگر پرنده و پرواز بود	ز آنک او از اصل بی پرواز بود

بخش ۳۸ - قال النبی علیہ السلام ارحموا مثلاً ثا عزیز قوم ذل و غنی قوم افتقر و عالما یلعب به اجهال

جان من کان غنیاً فافتقر	گفت پیامبر که رحم آرید بر
او صفیاً عالماً بین المضر	والذی کان عزیزاً فافتقر
رحم آرید از زسکید و زکوه	گفت پیامبر که با این سه گروه
و آن توانگر هم که بی دینار شد	آنک او بعد از رئیسی خوار شد
بتلی کرد و میان ابلهان	و آن سوم آن عالمی که اندر جهان
هم چو قطع عضو باشد از بدن	زانک از عزت به خواری آمدن
نوبریده جنبه امانی میدید	عضو کرد و مرده کز تن و ابرید
هستش اسال آفت رنج و خار	هر که از جام الست او خورد پار
کی مرور احرص سلطانی بود	و آنک چون سک ز اصل کمدانی بود
آه او گوید که کم کرد دست راه	توبه او جوید که کرد دست او گناه

بخش ۳۹- قصہ مجبوس شدن آن آہو بچہ در آخر خران و طعنہ آن خران پر

آن غریب گاہ بہ جنک و گاہ بہ تسخر و بتلی کشتن او بہ گاہ خشک کی غذای او
نست و این صفت بندہ خاص خداست میان اہل دنیا و اہل ہوا و شہوت کی
الاسلام بد اغریبا و سيعود غریبا فطوبی للغریاء صدق رسول اللہ

آہوی را کرد صیادی شکار	اندر آخر کردش آن بی زینہار
آخری را پر ز گاوان و خران	جس آہو کرد چون استکمران
آہواز و حشت بہ ہر سومی کریمخت	او بہ پیش آن خران شب گاہ رہنخت
از مجاعت و اشتہا ہر گاو و خر	گاہ را می خورد خوشتر از شکر
گاہ آہوی رمید از سوبہ سو	کہ زد و دو کرد کہ می تافت رو
ہر کرا باضد خود بکذاشتند	آن عقوبت را چو مرک امکاشتند
تا سلیمان گفت کہ آن ہدہا کر	ہجر را عذری نگوید معتبر
بکشمش یا خود ہم اورا عذاب	یک عذاب سخت بیرون از حساب

هان کدامت آن عذاب این معتمد	در قفس بودن به غیر جنس خود
زین بدن اندر عذابی ای بشر	مرغ روحت بسته با جنسی دیگر
روح بازست و طبایع زاعها	دارد از زاعان و خندان داعها
او مانده در میانشان زار زار	هم چو بوبکری به شهر سنزوار

بخش ۴۰ - حکایت محمد خوارزمشاه کی شهر سنروار کی همه رافضی باشند به جنگ
بگرفت اما جان خواستند گفت آنکه امان دهم کی ازین شهر پیش من به هدیه ابو بکر
نامی بیارید

محمد الپ الخ خوارزمشاه	در قتل سنروار پرنده
تنگشان آورد لشکری های او	ا پیش افتاد در قتل عدو
سجده آوردند پیش کالامان	حلقه مان در گوش کن و بخش جان
هر خراج و صلتی که بایست	آن ز ماهر موسی افزایش است
جان ما آن توست ای شیرخو	پیش ما چندی امانت باش کو
گفت نرمانید از من جان خویش	تا نیاریدم ابو بکری به پیش
تا مر ابو بکر نام از شهرتان	هدیه نارید ای رمیده استان
بدرومستان هم چو گشت ای قوم دون	نه خراج استانم و نه هم فون
بس جوال زر کشیدندش به راه	کز چنین شهری ابو بکری خواه
کی بود ابو بکر اندر سنروار	یا کلوخ خشک اندر جویبار

رو بتاید از زر و گفت ای مغان	تا نیاریدم ابو بکر ار مغان
بچ سودی نیست کودک نیمتم	تابه زرو سیم حیران، میتم
تا نیاری سجده نرهبی ای زبون	گر پیماپی تو مسجد راه کون
منهیان انگیتند از چپ و راست	که اندرین ویرانه بو بکری کجاست
بعد سه روز و سه شب که اشتافتند	یک ابو بکری نزاری یافتند
ره گذر بود و بمانده از مرض	در یکی گوشه خرابه پر حرض
خفته بود او در یکی کنجی خراب	چون بیدندش بگفتندش شب
خنیر که سلطان ترا طالب شدست	کز تو خواهد شهر ما از قتل رست
گفت اگر پایم بدی یا متمدی	خود به راه خود به مقصد رفتمی
اندرین دشمن کده کی ماندی	سوی شهر دوستان می راندی
تخته مرده کشان بفراشتند	وان ابو بکر برابر داشتند
سوی خوار مشاه جالان کشان	می کشیدندش که تا آیند نشان
سبزوارست این جهان و مرد حق	اندرین جاضایست و ممتحق

دل همی خواهد ازین قوم رذیل	هست خوار شاه یزدان جلیل
فابتنوا ذا القلب فی تدبیر کم	گفت لایطرا لی تصویر کم
نه به نقش سجده و ایثار زر	من ز صاحب دل کنم در تو نظر
جست و جوی اهل دل بگذاشتی	تو دل خود را چو دل پنداشتی
اندر و آید شود یا و نه نمان	دل که گر هفصد چو این هفت آسمان
سبزوار اندر ابو بکر می بجو	این چنین دل ریزه بار دل مگو
حق از و درش جبهت ناظر بود	صاحب دل آینه شش روشد
نکنندش بی واسطه او حق نظر	هر که اندر شش جبهت دارد مقرر
در قبول آرد همو باشدند	گر کند رد از برای او کند
شمه ای گفتم من از صاحب وصال	بی از و نه کسی را حق نوال
وز کفش آن را به مر حمان دهد	موبیت را بر کف دستش نهد
هست بی چون و چگونه و بر کمال	با کفش دریای کل را اتصال
گفتش تکلیف باشد و السلام	اتصالی که نلنجد در کلام

صد جوال زرباری ای غنی	حق بگوید دل بیاری منحنی
گر ز تو راضیت دل من راضیم	ور ز تو معرض بود اعراضیم
نگرم در تو در آن دل بگرم	تخفہ اورا آرای جان بردم
باتوا و چوست، ستم من چنان	زیر پای مادران باشد چنان
مادر و بابا و اصل خلق اوست	ای خنک آنکس که داند دل ز پوست
تو بگوئی نک دل آوردم به تو	کویدت پرست ازین دلباقو
آن دلی آور که قطب عالم اوست	جان جان جان جان آدم اوست
از برای آن دل پر نور و بر	ہست آن سلطان دلباقو
تو بگردی روز مادر سبزوار	آنچنان دل رانیابی ز اعتبار
پس دل پر مرده پوسیدہ جان	بر سر تختہ نمی آن سوکشان
کہ دل آوردم ترا ای شہریار	بہ ازین دل نبود اندر سبزوار
کویدت این کور خانہ ست ای جری	کہ دل مرده بدینجا آوری
رو بیاور آن دلی کوشاہ خوست	کہ امان سبزوار کون ازوست

زانک ظلمت با ضیاضدان بود	کویی آن دل زین جهان پنهان بود
سبزوار طبع را میراثی است	دشمنی آن دل از روز است
دیدن نابخس بر نابخس داغ	زانک او بازست و دنیا شهر زاغ
ز اسماست ارتقائی می کند	ور کند نرمی نفاقی می کند
تا که ناصح کم کند نصیح دراز	می کند آرمی نه از بهر نیاز
صد هزاران مکر دارد توبه تو	زانک این زاغ خس مردار جو
شد نفاش عین صدق مستقید	کر پذیرند آن نفاش را رهید
هست در بازار ما معیوب خر	زانک آن صاحب دل با کز و فر
جنس دل شوگر ضد سلطان نه ای	صاحب دل جو اگر بی جان نه ای
آن ولی تست نه خاص خدا	آنک زرق او خوش آید مر ترا
پیش طبع تو ولی است و نیست	هر که او بر خو بر طبع تو زیست
وان مشام خوش عبر جویست شود	رو هوا بگذارتا بویست شود
مشک و عنبر پیش مغزت کا دست	از هوارانی دماغت فاسدست

حد ندارد این سخن و آهوی ما می‌گیرند اندر آخر جا بجا

بخش ۴۱ - بقیہ قصہ آہو و آخر خران

روز ما آن آہوی خوش ناف زر	در سنگنجہ بود در اصطبل خر
مضطرب در نزع چون ماہی ز خنک	در یکی حقہ معذب پشک و مشک
یک خرش گفتی کہ ما این بوالوحش	طبع شاہان دارد و میران خموش
و آن دگر تخرزدی کز جرومہ	کوہر آوردست کی ارزان دہد
و آن خرمی گفتی کہ با این نازکی	بر سریر شاہ شو کو مشکلی
آن خرمی شد تخمہ وز خوردن باند	پس بر رسم دعوت آہورا بخواند
سرچنین کرد او کہ نہ روای فلان	اشہام نیست ہستم ناتوان
گفت می دانم کہ نازی می کنی	یا ز ناموس احترامی می کنی
گفت او با خود کہ آن طعمہ توست	کہ از آن اجزای تو زندہ و نوست
من الیف مرغزاری بودہ ام	در زلال و روضہ ما آسودہ ام
کر قضا انداخت ما را در عذاب	کی رود آن خو و طبع مستطاب
گر کہدا کشتم کہدا رو کی شوم	ور بہا سم کہنہ کردد من نوم

سنبل ولاله و سپر غم نیر هم	با هزاران ناز و نفرت خورده ام
گفت آری لاف می زن لاف لاف	در غیری بس توان گفتن کز لاف
گفت نافم خود کواهی می دهد	نتی بر عود و غم می نهند
لیک آن را کی شود صاحب مشام	بر خر سرکین پرست آن شد حرام
خر کمیز خر بویید بر طریق	مشک چون عرضه کنم با این فریق
بهر این گفت آن نبی مستحیب	رمز الاسلام فی الدنیا غریب
زانک خویشانش هم از وی می رمند	گر چه با ذاش ملایک هم دمند
صورتش را جض می بینند انام	لیک از وی می نیابند آن مشام
هم چو شیر در میان نقش گاو	دور می بینش ولی اورا نکاو
در بکاو می ترک کاو تن بکو	که بدر دگاو را آن شیر خو
طبع گاوی از سرت بیرون کند	خوی حیوانی ز حیوان بر کند
گاو باشی شیر کردی نزد او	گر تو با گاوی خوشی شیری جو

بخش ۴۲- تفسیرانی اری سبع بقرات سمان یا کلهن سبع عجاف آن گاوان لاغرا
 خدا به صفت شیران کر سنه آفریده بود تا آن هفت گاو فربه را به اشتها می خوردند اگر
 چه آن خیالات صور گاوان در آینه خواب نمودند تو معنی بگیر

آن عزیز مصر می دیدی به خواب	چونک چشم غیب را شد فتح باب
هفت گاو فربه بس پروری	خوردشان آن هفت گاو لاغری
دردون شیران بدند آن لاغران	ورنه گاوان را نبودندی خوران
پس بشر آمده به صورت مرد کار	لیک در وی شیر پنهان مرد خوار
مرد را خوش و ا خورد و فروش کند	صاف کرد و در دوش ارد و دوش کند
زان یکی دو دوز جمله در ده	و ا بهد پا بر نهند او بر سها
چند گویی هم چو زان پر نخوس	ای خلیل از بهر چه کشتی خروس
گفت فرمان حکمت فرمان بگو	تا مسج کردم آن را موبه مو

بخش ۴۳- بیان آنک کشتن خلیل علیه السلام خروس را اشارت به قمع و قهر
 کدام صفت بود از صفات مذمومات مملکان در باطن مرید

شهوتمی است او بس شهوت پرست	زان شراب زهرناک ژاژ مست
کرنه بهر نسل بود ای وصی	آدم از گنگش بکردی خود خصی
گفت ابلیس لعین دادار را	دام زفتی خواهم این اشکار را
زرویم و گله اش نمود	که بدین تانی خلایق رار بود
گفت شباهش و ترش آویخت لنج	شد ترنجیده ترش هم چون ترنج
پس زرو کو هر زمعدنهای خوش	کرد آن پس مانده راحق پیش کش
گیر این دام و گدرا ای لعین	گفت زین افزون ده ای نعم المعین
چرب و شیرین و شرابات شمین	دادش و بس جامه ابریشمین
گفت یارب بیش ازین خواهم مدد	تا بپندشان به حل من مسد
تا که مسانت که نرو پردلند	مردوار آن بندهارا بسکند

مرد تو کرد ز نامردان جدا	تا بدین دام و رهنمای هوا
دام مرد انداز و حیلست ساز سخت	دام دیگر خواهیم ای سلطان تخت
نیم خنده زو بدان شد نیم شاد	خمر و چنک آورد پیش او نهاد
که بر آراز قهر بحر فتنه نکرد	سوی اضلال ازل پیغام کرد
پرده داد بحر او از کرد بست	نی کی از بندگانت موسی است
از تنک دریا غباری بر جهید	آب از هر سو عنان را وا کشید
که ز عقل و صبر مردان می فرود	چونک خوبی زمان فاو نمود
که بده زو تر رسیدم در مراد	پس زو انکشت بـه رقص اندر فتاد
که کند عقل و خرد را بی قرار	چون بید آن چشمهای پر خار
که بسوزد چون سپند این دل بر آن	و آن صفای عارض آن دلبران
کو ییاق تافت از پرده رقیق	رو و حال و ابرو و لب چون عقیق
چون تجلی حق از پرده تنک	دید او آن غنچ و بر جست بک

بخش ۴۴ - تفسیر خلقنا الانسان فی احسن تقویم ثم ردناه اسفل سافلین و تفسیر ومن نمره ننگه فی الخلق

آدم حسن و ملک ساجد شده	هم چو آدم باز مغزول آمده
گفت آوه بعد،ستی نیتی	گفت جرمت این که افزون زیتی
جبرئیلش می کشاند موکشانش	که برو زین خلد و از جوق خوشانش
گفت بعد از غزاین اذلال چیست	گفت آن دادست و اینت داوریت
جبرئیل ساجده می کردی به جان	چون کنون می رانیم تو از جان
حله می پرد ز من در امتحان	هم چو برگ از نخ در فصل خزان
آن رخی که تاب او بدماه وار	شده پیری هم چو پشت سوسمار
وان سر و فرق کش شمع شده	وقت پیری ناخوش و ا صلح شده
وان قد صاف در نازان چون سنان	گشته در پیری دو تا هم چون کمان
رنگ لاله گشته رنگ زعفران	زور شیرش گشته چون زهره زنان
آنک مردی در بغل کردی به فن	می بکیرندش بغل وقت شدن

این خود آثار غم و پشیمانیست هر یکی زینهار سول مردکیست

بخش ۴۵- تفسیر اسفل سافلین الا الذین آمنوا و عملوا الصالحات فلم یجبر غیر ممنون

لیک کر باشد طیش نور حق	نیست از پیری و تب نقصان و دق
ستی او هست چون سستی مست	که اندر آن سستیش رشک رستمست
گر بمیرد استخوانش غرق ذوق	دزد دزدش دشعاع نور شوق
و آنک آنش نیست باغ بی ثمر	که خزانش می کند زیروزبر
گل نماند خار نماند سیاه	زرد و بی مغز آمده چون تل کاه
تاچه زلت کرد آن باغ ای خدا	که از و این حله ما کرد و جدا
خویشتن را دید و دید خویشتن	زهر قمارت بین ای مستحق
شاهدی کز عشق او عالم گریست	عالمش می راند از خود جرم چیست
جرم آنک زیور عاریه بست	کرد و دعوی کین حلال ملک منت
و استایم آن که تا داند یقین	خرمن آن ماست خویان دانم چین
تا بداند کان حلال عاریه بود	پرتوی بود آن ز خورشید وجود

آن جمال و قدرت و فضل و هنر	ز آفتاب حسن کرد این سو سفر
باز می کردند چون استارها	نور آن خورشید ازین دیوارها
پرتو خورشید شد و اجایگاه	ماند هر دیوار تاریک و سیاه
آنک کرد او درخ خوبانت دنگ	نور خورشیدست از شیشه سه رنگ
شیشه های رنگ رنگ آن نور را	می نمایند این چنین رنگین با
چون ماند شیشه های رنگ رنگ	نور بی رنگت کند آسمان دنگ
خوی کن بی شیشه دیدن نور را	تا پوشیده بشکند بودعی
قانعی بادانش آموخته	در چراغ غیر چشم افروخته
او چراغ خویش بر باید که تا	تو بدانی مستعیری نی فتا
گر تو کردی شکر و سعی مجتهد	غم مخور که صد چنان بازت دهد
و رنگردی شکر اکنون خون گری	که شدست آن حسن از کافربری
امه الکفران اضل اعمالهم	امه الایمان اصلح بالهم
کم شد از بی شکر خوبی و هنر	که دگر هرگز نبیند زان اثر

خویشی و بی خویشی و سکر و داد	رفت زان سان که نیاردشان به یاد
که اضل اعالم ای کافران	جستن کامست از هر کام ران
جز ز اهل سکر و اصحاب وفا	که مریشان راست دولت در تھا
دولت رفته کجا قوت دهد	دولت آینده خاصیت دهد
قرض ده زین دولت اندر اقرضوا	تا که صد دولت بسینی پیش رو
اندکی زین شرب کم کن بهر خویش	تا که حوض کوثری یابی به پیش
جرعه بر خاک وفا آنکس که ریخت	کی تواند صید دولت زو گریخت
خوش کند دلشان که اصلاح بالهم	رد من بعد التوی انرا لهم
ای اجل وی ترک غارت سازده	هر چه بردی زین سگوران بازده
و ادهد ایشان بنپذیرند آن	زانک منعم گشته اند از رخت جان
صوفیم و خرقة ما انداختیم	باز نسائیم چون دباختیم
ما عوض دیدیم آنگه چون عوض	رفت از ما حاجت و حرص و غرض
ز آب شور و مملکی بیرون شدیم	بر رقیق و چشمه کوثر زدیم

آنچ کردی ای جهان با دیگران	بی وفایی و فن و ناز کران
بر سرت ریزیم مابهر جزا	که شهیدیم آمده اندر غزا
تا بدانی که خدای پاک را	بندگان، مستند پر حمله و مری
سبقت ترویر دنیا بر کنند	خیمه را بر باروی نصرت زدند
این شهیدان باز نو غازی شدند	وین اسیران باز بر نصرت زدند
سبر بر آوردند باز از نیتی	که بین ما را اگر که نیتی
تا بدانی در عدم خورشید هست	و آنچ اینجا آفتاب آنجا سهاست
در عدم هستی برادر چون بود	ضد اندر ضد چون مکنون بود
یخرج الحی من المیت بدان	که عدم آمد امید عابدان
مرد کارنده که انبارش تسمیت	شاد و خوش نه بر امید نیت
که بروید آن ز سوی نیتی	فهم کن کز واقف مغنیتی
دم به دم از نیتی تو منظر	که بیایی فهم و ذوق آرام و بر
نیست دستوری گشاد این راز را	ورنه بغدادی کنم ابجاز را

پس خزانهٔ صنّع حق باشد عدم که بر آرد زو عطا نمودم به دم
مبدع آمد حق و مبدع آن بود که بر آرد فرع بی اصل و سند

بخش ۴۶- مثال عالم هست نیست نما و عالم نیست هست نما

نست را بنمود هست و محشم	هست را بنمود بر شکل عدم
بحر را پوشید و کف کرد آشکار	باد را پوشید و بنمودت غبار
چون مناره خاک پچان در هوا	خاک از خود چون بر آید بر علا
خاک را بینی به بالا ای علیل	باد را نی جز به تعریف دلیل
کف همی بینی روانه هر طرف	کف بی دریازد و منصرف
کف به حس بینی و دریا از دلیل	فکر پنهان آشکارا قال و قیل
نفی را اثبات می پنداشتیم	دیده معدوم بینی داشتیم
دیده ای که اندر نغاسی شدید	کی تواند جز خیال و نیست دید
لاجرم سرکشه گشتیم از ضلال	چون حقیقت شد نمان پیدا خیال
این عدم را چون نشاندر نظر	چون نمان کرد آن حقیقت از بصر
آفرین ای اوستاد سحر باف	که نمودی معرضان را در و صاف
ساحران مهتاب پیمانند زود	پیش باز رگان وزر گیرند سود

سیم بریاند زین کون پچ پچ	سیم از کف رفته و کرباس بیچ
این جهان جادو ست ما آن تاجریم	که ازو منتاب سیموده خریم
گز کند کرباس پانصد گز شتاب	ساحرانه اوز نور هانتاب
چون سداو سیم عمرت ای ره‌ی	سیم شد کرباس فی کسیه تهی
قل اعوذت خواند باید کای احد	هین زلفا ثبات افغان وز عقد
می‌دمند اندر کره آن ساحرات	الغیاث المستغاث از برد و مات
لیک بر خوان از زبان فعل نیر	که زبان قول سستت ای عزیز
در زمانه مر تر اسه همراه اند	آن کیکی وانی واین دو غدر مند
آن کیکی یاران و دیگر رخت و مال	و آن سوم و افیت و آن حسن الفحال
مال ناید با تو بیرون از قصور	یار آید لیک آید تابه کور
چون تراروز اجل آید به پیش	یار گوید از زبان حال خویش
تا بدینجایش همراه نیستم	بر سر کورت زمانی بیستم
فعل تو و افیت زو کن ملحد	که در آید با تو در قهر حد

بخش ۴۷- در تفسیر قول مصطفی علیه السلام لابد من قرین یدفن معک و هو حی
و تدفن معہ وانت میت ان کان کریمًا کریمًا و ان کان لیمًا اسلمک و ذلک
القرین علمک فاصلمہ ما استطعت صدق رسول الله

پس سیمبر گفت بهر این طریق	با وفات از عل نبود رفیق
کرد بود نیکو ابدیارت شود	در بود بد در سجدات شود
این عل وین کسب در راه سداد	کی توان کرد ای پدر بی اوستاد
دو ن ترین کسی که در عالم رود	بیچ بی ارشاد استادی بود
اولش علمست آنگاه بی عل	تا دهر بر بعد مهلت یا اجل
استعینوا فی الحرف یا ذا النہی	من کریم صالح من اهلہما
اطلب الدر اخی و سط الصدق	واطلب الفن من ارباب الحرف
ان رایتم ناصحین انصفوا	بادروا لتعلیم لا تسکنفوا
در دباغی کر خلق پوشید مرد	خواجگی خواجہ را آن کم نکرد

وقت دم آهنگدار پوشید دل	احتشام او نشد کم پیش خلق
پس لباس کبر بیرون کن ز تن	ملبس دل پوش در آموختن
علم آموزی طریقت قوی است	حرف آموزی طریقت فعلی است
فقر خواهی آن به صحبت قایمست	نه زبانت کار می آید نه دست
دانش آن راستان جان ز جان	نه ز راه و قرونه از زبان
در دل سالک اگر هست آن رموز	رمز دانی نیست سالک را هموز
تا دلش را شرح آن سازد ضیا	پس الم شرح بفرماید خدا
که درون سینه شرحت داده ایم	شرح اندر سینه ات بنماده ایم
تو هموز از خارج آن را طالبی	محبی از دیگران چون طالبی
چشمه شیرست در توبی کنار	تو چرامی شیرجویی از تغار
منفدی داری به بحر ای آبگیر	نگ دار از آب جستن از غدیر
که الم شرح نه شرحت هست باز	چون شدی تو شرح جو و کدی ساز
در نگر در شرح دل در اندرون	تا نماید طعنه لا تبصرون

بخش ۴۸ - تفسیر و هو معکم

یک سپر نان ترابی فرق سر	تو همی خواهی لب نان در به در
در سر خود پیچ بل خیره سری	رود در دل زن چرا بر هر دری
تا بر انویی میان آب جو	غافل از خود زین و آن تو آب جو
پیش آب و پس هم آب بامد	چشمه را پیش سد و حلف سد
اسپ زیر ران و فارس اسپ جو	چیت این گفت اسپ لیکن اسپ کو
هی نه اسپست این به زیر تو پدید	گفت آری لیک خود اسپ که دید
مست آب و پیش روی اوست آن	اندر آب و بی خبر ز آب روان
چون کمر در بحر کوید بحر کو	و آن خیال چون صدف دیوار او
گفتن آن کو حجابش می شود	ابر تاب آفتابش می شود
بند چشم اوست هم چشم بدش	عین رفیع سد او گشته سدش
بند گوش او شده هم هوش او	هوش با حق دار ای مد هوش او

بخش ۴۹- در تفسیر قول مصطفی علیه السلام من جعل الهموم هما واحدا کفاه الله
سائر همومه ومن تفرقت به الهموم لایبالی الله فی امی واد اهلک

می سیزد تیره ای آن تربت	هوش را توزیع کردی بر جهات
آب هشت چون رسد سوی ثار	آب هش را می کشد هر چی خار
آب ده این شاخ خوش را نو کنش	بین بزن آن شاخ بد را نو کنش
کین شود باطل از آن روید ثمر	هر دو سبزند این زمان آخر نگر
فرق را آخر بینی و السلام	آب باغ این را حلال آن را حرام
ظلم چه بود آب دادن خار را	عدل چه بود آب ده اشجار را
نه بهر یحیی که باشد آبکش	عدل وضع نعمتی در موضعش
که نباشد جز بلا را منبعی	ظلم چه بود وضع در ناموضع
نه به طبع پرز حیر پر کره	نعمت حق را به جان و عقل ده
بر دل و جان کم نه آن جان کندنت	بار کن بیکار غم را بر تبت

بر سر عیسی نهاده تنگ بار	خر سکینه می زند در مرغزار
سر مرده را در گوش کردن شرط نیست	کار دل را جستن از تن شرط نیست
کردلی روز ناز کن خواری مکش	ورتنی شکر منوش و زهر چش
زهر تن را نافعست و قند بد	تن همان بهتر که باشد بی مدد
هنرم دوزخ تست و کم کنش	ور بروید هنرمی رو بر کنش
ورنه حال حطب باشی حطب	در دو عالم هم چو جفت بوله لب
از حطب بشناس شاخ سدره را	گرچه هر دو سبز باشند ای فقی
اصل آن شاخت، همقم آسمان	اصل این شاخت از نار و دخان
هست مانند آب صورت پیش حس	که غلط نیست چشم و کیش حس
هست آن پیدای پیش چشم دل	جد کن سوی دل آبدار لعل
ور نداری پابجانبان خویش را	تا بسینی هر کم و هر میش را

بخش ۵۰- در معنی این بیت «کر راه روی راه برت بکشایند ورنیست شوی بهستیت بکرایند»

یافت یوسف هم ز جنبش منصرف	کر زینجا بست درها هر طرف
چون توکل کرد یوسف بر جهید	باز شد قفل و در و شدره پدید
خیره یوسف وار می باید دوید	کر چه رخ نهیست عالم را پدید
سوی بی جایی شمارا جاشود	تا کشاید قفل و در پیدا شود
بیچ می بینی طریق آمدن	آمدی اندر جهان ای ممتحن
آمدن را راه دانی بیچ نی	تو ز جایی آمدی وز موطنی
زین ره بی راهه مارا رقت نیست	کر ندانی تا نکویی راه نیست
بیچ دانی راه آن میدان کجاست	می روی در خواب شادان چپ و راست
خوش را بینی در آن شهر کهن	تو بیند آن چشم و خود تسلیم کن
بند چشم تست این سوا ز غرار	چشم چون بندی که صد چشم خار

چار چشمی تو ز عشق مشتری	بر امید مشتری و سروری
در بنجی مشتری بینی به خواب	چغده کی خواب میند جز خراب
مشتری خواهی به مردم پیچ پیچ	تو چه داری که فروشی ایچ پیچ
کردلت را نان بدی یا چاشتی	از خریداران فراغت داشتی

بخش ۵۱۔ قصہ آن شخص کی دعویٰ پیغامبری می کرد گفتندش چه خورده ای کی
 کچج شده ای ویاوه می کو بی گفت اگر چیزی یافتی کی خورد می نه کچج شد می و نه یاوه
 گفتی کی هر سخن نیک کی باغیر اهلش کو یند یاوه گفته باشند اگر چه در آن یاوه گفتن
 مامورند

آن کی می گفت من پیغامبرم	از همه پیغامبران فاضلترم
کردش بستند و بردندش به شاه	کین همی گوید رسولم از اله
خلق بروی جمع چون مور و ملخ	که چه مکرست و چه تر و پر و چرخ
کر رسول آنست که آید از عدم	ما همه پیغامبریم و محتشم
ما از آنجا آمدیم اینجا غریب	تو چرا مخصوص باشی ای ادیب
نه شام چون طفل خفته آیدیت	بی خبر از راه و ز منزل بدیت
از منازل خفته بگذشتید و مست	بی خبر از راه و از بالا و پست
ما به بیداری روان گشتیم و خوش	از و رای پنج و شش تا پنج و شش

دیده منرہما از اصل و از اساس	چون قلاووز آن خمیرورہ شناس
شاہ را گفتند اسکنجہ ش بکن	تا نگوید جنس او بیچ این سخن
شاہ دیدش بس نزار و بس ضعیف	کہ بہ یک سیلی بمیرد آن نحیف
کی توان اورا فشدن یا زدن	کہ چو شیشہ کشتہ است اورا بدن
لیک با او کویم از راہ خوشی	کہ چرا داری تولاف سرکشی
کہ درشتی ناید اینجا بیچ کار	ہم بہ نرمی سر کند از خار مار
مردمان را دور کرد از کردوی	شہ لطیفی بود و نرمی و دردوی
پس نشاندش باز پرسیدش زجا	کہ کجا داری معاش و ملتجی
گفت ای شہ، ہستم از دار السلام	آمدہ از رہ درین دار الملام
نہ مرا خانہ ست و نہ یک ہمنشین	خانہ کی کرد دست ما ہی در زمین
باز شہ از روی لاغش گفت باز	کہ چہ خوردی و چہ داری چاشت ساز
اشتی داری چہ خوردی با داد	کہ چنین سرمستی و پر لاف و باد
گفت اگر نامہ بدی ختمک و طری	کی کنی دعوی پناہ مبری

هم چنان باشد که دل جستن ز کوه	دعوی پناهمبری با این گروه
فهم و ضبط نکته مثل نجبت	کس ز کوه و سنگ عقل و دل نجبت
می کند افوس چون مستزبان	هر چه گوئی باز گوید که همان
از جامادی جان کرا باشد رجا	از کجا این قوم و پیغام از کجا
پیش تو بنهند جمله سیم و سر	گر تو پیغام زنی آری و زر
عاشق آمد بر تو او می دانست	که فلان جاشاهی می خوانست
که بیا سوی خدا ای نیک عهد	ور تو پیغام خدا آری خوشهد
چون بقا ممکن بود فانی مشو	از جهان مرک سوی برک رو
نه از برای حمیت دین و هنر	قصد خون تو کنند و قصد سر

بخش ۵۲ - سبب عداوت عام و بیگانه زیستن ایشان به اولیاء خدا کی . بحضرت می خوانند و با آب حیات ابدی

تلخشان آید شنیدن این بیان	بلک از چغفیدگی در خان و مان
چونک خواهی بر کنی زوخت نخت	خرقه ای بر ریش خر چغفید سخت
جذا آن کس کز و پرهنیز کرد	خفته اند از دیقین آن خر زرد
بر سرش چغفیده در نم غرقه ای	خاصه پنجه ریش و هر جا خرقه ای
حرص هر که بیش باشد ریش بیش	خان و مان چون خرقه و این حرص ریش
نشود اوصاف بغداد و طیس	خان و مان چغدی ویرانست و بس
صد خبر آورد بدین خندان ز شاه	کر بیاید باز سلطانی ز راه
پس برو افسوس دارد صد عدو	شرح دار الملک و باغستان و جو
کز کزاف و لاف می باند سخن	که چه باز آورد افسانه کهن
ورنه آن دم کهنه را نومی کند	کهنه ایشانند و پوشیده ابد
تاج عقل و نور ایمان می دهد	مردگان کهنه را جان می دهد

دل مدزد از دلربای روح بخش	که سوارت می کند بر پشت رخس
سرمدزد از سرفراز تاج ده	کو زپای دل کشاید صد کره
باکی گویم در همه ده زنده کو	سوی آب زندگی پوینده کو
توبه یک خواری کزیرانی ز عشق	توبه جز نامی چه می دانی ز عشق
عشق را صد ناز و استکبار هست	عشق با صد ناز می آید به دست
عشق چون واقفیت وانی می خرد	در حریف بی وفا می نگیرد
چون در نخست آدمی وینج عهد	ینج را تیمار می باید به جهد
عهد فاسد ینج پوسیده بود	وز شمار و لطف سیریده بود
شاخ و برگ نخل کر چه سبز بود	بافساد ینج سبزی نیست سود
ور ندارد برگ سبز وینج هست	عاقبت بیرون کند صد برگ دست
تو مشو غره به علمش عهد جو	علم چون قشرست و عهدش مغز او

بخش ۵۳- در بیان آنک مردد کار چون مستکن شود در بدکاری و اثر دولت
 نیکوکاران بسیند شیطان شود و مانع خیر گردد از حسد هم چون شیطان کی خرمن سوخته
 همه را خرمن سوخته خواهد ارایت الذی یسهی عبدا اذا صلی

و افیان را چون بسینی کرده سود	تو چو شیطانی شوی آنجا حود
هر که را باشد مزاج و طبع سست	او نخواهد هیچ کس را تن دست
گر نخواهی رشک ابلیسی بیا	از درد دعوی به درگاه وفا
چون وفات نیست باری دم مزین	که سخن دعویست اغلب ما و من
این سخن در سینه دخل مغز هست	در خموشی مغز جان را صد ناست
چون بیاید در زبان شد خرج مغز	خرج کم کن تا بماند مغز نغز
مرد کم گوینده را فکر است زفت	قشر گفتن چون افزون شد مغز زفت
پوست افزون بود لاغر بود مغز	پوست لاغر شد چو کامل گشت و نغز
بگر این هر سه ز خامی رسته را	جوز را و لوز را و پسته را

هر که او عصیان کند شیطان شود	که سود دولت نیکان شود
چونک در عهد خدا کردی وفا	از کرم عهدهت نکه دارد خدا
از وفای حق تو بسته دیده‌ای	اذکروا ذکرکم نشنیده‌ای
گوش نه او فو به عهدی گوش دار	تا که او فی عهدکم آید زیار
عهد و قرض مایه باشد ای حزین	هم چو دانه خشک کشتن در زمین
نه زمین رازان فروغ و لمتری	نه خداوند زمین را توانگری
جز اشارت که ازین می‌بایدم	که تو دادی اصل این را از عدم
خوردم و دانه بیاوردم نشان	که ازین نعمت به سوی ما کشان
پس دعای خشک بل ای نیک بخت	که فشانند دانه می‌خواهد درخت
کرداری دانه ایندزان دعا	بخشدت نخلی که نعم ماسعی
هم چو مریم درد بودش دانه فی	سبز کرد آن نخل را صاحب فنی
ز آنک وافی بود آن خاتون راد	بی مرادش دادیزدان صد مراد
آن جماعت را که وافی بوده‌اند	بر همه اصنافشان افزوده‌اند

چار غنصر نیربندہ آن گروہ	گشت دریا ہا مسخرشان و کوه
تا بیند اہل انکار آن عیان	این خود اگر امیست از بہر نشان
در نیاید در حواس و در بیان	آن کرامتہای پنهان شان کہ آن
دایمانہ مستطع نہ مسترد	کار آن دارد خود آن باشد ابد

بخش ۵۴ - مناجات

ای دهنده قوت و تمکین و ثبات	خلق رازین بی ثباتی ده نجات
اندر آن کاری که ثابت بود نیست	قایمی ده نفس را که مشیت
صبرشان بخش و کفه میزان کران	وارانشان از فن صورتگران
وز حدودی بازشان خرای کریم	تا نباشند از حسد دیو رحیم
در نعیم فانی مال و جسد	چون همی سوزند عامه از حسد
پادشاهان بین که لشکر می کشند	از حسد خویشان خود را می کشند
عاشقان لعنتان پر قدر	کرده قصد خون و جان بهر گهر
ویس و رایین خسرو و شیرین بخوان	که چه کردند از حسد آن ابلهان
که فاشد عاشق و معشوق نیز	هم نه خیرند و هواشان هم نه خیر
پاک الهی که عدم بر هم زند	مرعدم را بر عدم عاشق کند
دول نه دل حسد با سر کند	نیست راهست این چنین مضطر کند
این زنانی که همه مشفق تراند	از حسد و ضرره خود را می خورند

از حسد تا د که این منفرند	تا که مردانی که خود سنگین دلند
بر دیدی هر کسی جسم حریف	گر نکردی شرع افرونی لطیف
دیو را در شیشه حجت کند	شرع به دفع شرایی زند
تا به شیشه در رود دیو فضول	از گواه و از یمن و از نکول
جمع می آید یقین در خزل و جد	مثل میزانی که خشودی دوزند
که بد و خصمان رهند از جنگ و کین	شرع چون کیده و ترازو دان یقین
کی رهد از و هم حیف و احتیال	گر ترازو نبود آن خصم از جدال
این همه رسکست و خصمت و جفا	پس دین مردار زشت بی وفا
چون شود جنی و انسی در حسد	پس در اقبال و دولت چون بود
یک زمان از ره زنی خالی نه اند	آن شیاطین خود حسود کهنه اند
از حسودی نیز شیطان کشته اند	و آن بنی آدم که عصیان کشته اند
کشته اند از منخ حق باد و بوجس	از نبی برخوان که شیطانان انس
استعانت جوید ازین انسان	دیو چون عاجز شود در اقتان

جانب مایید جانب داری	که شما یارید بامایاری
هر دو کون شیطان بر آید شادمان	گر کسی راره زنند اندر جهان
نوحه می دارند آن دور شک مند	ور کسی جان برود شد درین بلند
بر کسی که داد ادیب او را خرد	هر دو می خایند دندان حسد

بخش ۵۵- پرسیدن آن پادشاه از آن مدعی نبوت کی آنک رسول راستین باشد
و ثابت شود با او چه باشد کی کسی را بخشد یا به صحبت و خدمت او چه بخشش یابند
غیر نصیحت به زبان کی می گوید

شاه پرسیدش که باری وحی چیست	یا چه حاصل دارد آن کس کو نیست
گفت خود آن چیست کش حاصل نشد	یا چه دولت ماند کو واصل نشد
گیرم این وحی نبی کنجور نیست	هم کم از وحی دل زنبور نیست
چونک اوحی الرب الی النحل آمدست	خاند و حیش پر از حلوا شدست
اوبه نور وحی حق عزوجل	کرد عالم را پر از شمع و عسل
این که کر مناست و بالامی رود	و حیش از زنبور کمتر کی بود
نه تو اعطینک کوثر خوانده ای	پس چرا خشکی و تشنه مانده ای
یا مگر فرعونی و کوثر چو نیل	بر تو خون گشتت و ناخوش ای علیل
توبه کن بنیر از شواز هر عدو	کو ندارد آب کوثر در کدو

او محمد خوست با او کیر خو	هر کرا دیدی ز کوثر سرخ رو
کز دخت احمدی با او ست سب	تا احب سه آبی در حساب
دشمنش می دار هم چون مرک و تب	هر کرا دیدی ز کوثر خشک لب
کو حقیقت هست خون آشام تو	گر چه بابای تو ست و مام تو
که شد او بنیرار اول از پدر	از خلیل حق بیاموز این سیر
تا نکیر دبر تور شک عشق دق	تا که بعض سه آبی پیش حق
در نیایی منج این راه را	تا نخوانی لاوالا الله را

بخش ۵۵- داستان آن عاشق کی با معشوق خود بر می شمر د خدمت‌ها و وفاهای خود را و
 شبهای دراز تجانی جنوبهم عن المضاجع را و بی‌نوابی و جگر نشکی روزهای دراز را و
 می‌گفت کی من جزین خدمت نمی‌دانم اگر خدمت دیگر هست مرا ارشاد کن
 کی هر چه فرمائی متفادم اگر در آتش رفتن است چون خلیل علیه السلام و اگر در
 دهن نهنک دریا فتادنت چون یونس علیه السلام و اگر هفتاد بار کشته شدن
 است چون جرجیس علیه السلام و اگر از گریه ناینا شدن است چون شعیب
 علیه السلام و وفا و جانبازی انبیا را علیم السلام شمار نیست و جواب گفتن
 معشوق او را

آن یکی عاشق به پیش یار خود	می‌شمر د از خدمت و از کار خود
کز برای تو چنین کردم چنان	تیر باخوردم دین رزم و سان
مال رفت و زور رفت و نام رفت	بر من از عشقت بسی ناکام رفت

ہیچ شامم باسرو سامان نیافت	ہیچ صبحم خفتہ یا خندان نیافت
اوبہ تفصیلش یکایک می شمرد	آنچ او نوشیدہ بود از تلخ و درد
بردستی محبت صد شہود	نہ از برای منتی بل می نمود
عاشقان را شکی زان کی رود	عاقلان را یک اشارت بس بود
کی ز اشارت بس کند حوت از زلال	می کند تکرار گفتن بی ملال
در شکایت کہ نگفتم یک سخن	صد سخن می گفت زان درد کهن
لیک چون شمع از تفت آن می گریست	آتش بودش نمی دانست چہیت
کوش بکشاپن و اندریاب نیک	گفت معشوق این ہمہ کردی ولیک
آن نکردی ایچ کردی فرہماست	کانچ اصل اصل عشقت و ولاست
گفت اصلش مردنست و نیستیت	گفتش آن عاشق بلکہ آن اصل چہیت
ہین بمیرا ریا جان بازندہ ای	تو ہمہ کردی نمودی زندہ ای
ہم چو گل در باخت سرخندان و شاد	ہم در آن دم شد دراز و جان بداد
ہم چو جان و عقل عارف بی کبد	ماند آن خندہ برو و وقف ابد

نور مه آلوده کی گردد ابد	کز زند آن نور بر هر نیک و بد
اوز جمله پاک واکر دبه ماه	هم چون نور عقل و جان سوی اله
وصف پاک و قهف بر نور مه است	تابش کبر بر نجاسات ره است
زان نجاسات ره و آلودگی	نور را حاصل نکر دد برگی
ار جعی بشود نور آفتاب	سوی اصل خویش باز آمد شتاب
نه ز گلخنبار و نیکی بماند	نه ز گلشنبار و نیکی بماند
نور دیده و نور دیده باز گشت	ماند در سودای او صحرا و دشت

بخش ۵۷- یکی پرسید از عالمی عارفی کی اگر در نماز کسی بگریه آواز و آه کند و نوحه کند نمازش باطل شود جواب گفت کی نام آن آب دیده است تا آن کرینده چه دیده است اگر شوق خدا دیده است و می گریه یا پشیمانی کنایه نمازش تباه نشود بلکه کمال گیرد کی لا صلوة الا بحضور القلب و اگر او رنجوری تن یا فراق فرزند دیده است نمازش تباه شود کی اصل نماز ترک تن است و ترک فرزند ابراهیم و ار کی فرزند را قربان می کرد از بهر تکمیل نماز و تن را به آتش نمرود می سپرد و امر آمد مصطفی را علیه السلام بدین خصال کی فاتح ملت ابراهیم لقد کانت لکم اسوة حسنة فی ابراهیم

آن کی پرسید از مفتی به راز	گر کسی گریه به نوحه در نماز
آن نماز و عجب باطل شود	یا نمازش جایز و کامل بود
گفت آب دیده نماش بهر چیست	بگری تا که چه دید او و گریست

آب دیده تاجه دید او از نهان تابان شد او ز چشمه خود روان
آن جهان گردیده است آن پر نیاز رونقی یابد ز نوحه آن نماز
ورز رنج تن بد آن گریه و ز سوک ریمان بسکت و هم بسکت دوک

بخش ۵۸- مریدی در آمد به خدمت شیخ و ازین شیخ پیر سن نمی خواهم بلکه
 پیر عقل و معرفت و اگر چه عیسیست علیه السلام در گهواره و یحیی است
 علیه السلام در مکتب کو دکان مریدی شیخ را گریان دید او نیز موافقت کرد و
 کریست چون فارغ شد و به در آمد مریدی دیگر کی از حال شیخ واقف تر بود از سر
 غیرت در عقب او تیز بیرون آمد کشتش ای برادر من ترا گفته باشم الله الله تا
 نیندیشی و نکوبی کی شیخ می کریست و من نیز می کریستم کی سی سال ریاضت
 بی ریاباید کرد و از عقبات و دیاهای پرنهنک و کوههای بلند پر شیر و پلنگ می باید
 گذشت تا بدان کریه شیخ رسی یا ز رسی اگر رسی شکر زویت لی الارض کوبی بسیار

یک مریدی اندر آمد پیش پیر	پیر اندر کریه بود و در نفیر
شیخ را چون دید گریان آن مرید	گشت گریان آب از چشمش دوید
کوشور یک بار خند کرد و بار	چونک لاغ املی کن دیاری بیار

بار اول از ره تقلید و سوم	که ہی میند که می خندد قوم
کر بخند هم چو ایشان آن زمان	بیخبر از حالت خندنگان
باز و ابرسد که خنده بر چه بود	پس دوم کرت بخندد چون شنود
پس مقلد نیز مانند کرت	اندر آن شادی که اوراد سرست
پرتو شیخ آمد و منهل ز شیخ	فیض شادی نه از میدان بل ز شیخ
چون سدد آب و نوری بر زجاج	گر ز خود دانند آن باشد خلاج
چون جدا کرد ز جود اند عنود	که اندر و آن آب خوش از جوی بود
آبکینه هم بداند از غروب	که آن لمع بود از مه تابان خوب
چونک چشمش را کشاید امر قم	پس بخندد چون سحر بار دوم
خندهش آید هم بر آن خنده خودش	که در آن تقلید بر می آمدش
کوید از چن دین ره دور و دراز	کین حقیقت بود و این اسرار و راز
من در آن وادی چکونه خود ز دور	شادی می کردم از عمیا و شور
من چه می بستم خیال و آن چه بود	درک ستم سست نقشی می نمود

کوخیا اوو کو تحقیق راست	طفل راه را کفرت مردان کجاست
یامويز و جوزیا کره و نصیر	فکر طفلان دایه باشد یا که شیر
گرچه دارد بحث باریک و دلیل	آن مقلد هست چون طفل علیل
از بصیرت می کند او را کیل	آن تعمق در دلیل و در شکل
بر دو در اشکال گفتن کار بست	مایه ای کو سرمه سروست
رو به خواری تا شوی تو شیر مرد	ای مقلد از بخار بازار کرد
صفران در محفلش لایق فقهون	تا بخارای دگر بینی درون
چون به دریافت بسکته رگیت	پیک اگر چه در زمین چابک تگیت
آنک محمولست در بحر اوست کس	او حلمانم بود فی البر و بس
ای شده دروهم و تصویر می کرو	بخشش بسیار دارد شبه بدو
گریه ای می کرد و فنی آن عزیز	آن مرید ساده از تقلید نیز
گریه می دید و ز موجب بی خبر	او مقلد وار هم چون مرد کر
از پیش آمد مرید خاص تفت	چون بسی بگریست خدمت کرد و رفت

گفت ای کریان چو ابر بی خبر	بر وفاق کریه شیخ نظر
الله الله الله ای وافی مرید	کر چه در تقلید، متی مستقید
تا نکوبی دیدم آن شه می کریست	من چو او بگریستم که آن منکر است
کریه پر جمل و پر تقلید وطن	نیست هم چون کریه آن متمن
توقیاس کریه بر کریه مساز	هست زین کریه بدان راه دراز
هست آن از بعد سی ساله جهاد	عقل آنجا هیچ تواند فاد
هست زان سوی خرد صد مرحله	عقل را واقف بدان زان قافله
کریه آونه از غمت و نه از فرح	روح داند کریه عین اللح
کریه آونده او آن سر پرست	ز انچه و هم عقل باشد آن بر پرست
آب دیده او چو دیده او بود	دیده نادیده دیده کی شود
آنچه او بیند نتان کردن مساس	نه از قیاس عقل و نه از راه حواس
شب گریزد چونک نور آید ز دور	پس چه داند ظلمت شب حال نور
پشه بگریزد ز باد باد	پس چه داند پشه ذوق باد

چون قدیم آید حدث کرد و عبث	پس کجا داند قدیمی را حدث
بر حدث چون زد قدم و نکش کند	چونک کردش نیست هم رنگش کند
گر بخوای تو بیایی صد نظیر	لیک من پروا ندارم ای فقیر
این الم و حم این حروف	چون عصای موسی آمد در و قوف
حرماندین حرف از برون	لیک باشد و صفات این ز برون
هر که کسید او عصایی را امتحان	کی بود چون آن عصا وقت بیان
عیویست این دم نه هرباد و دمی	که بر آید از فرج یا از غمی
این الم است و حم ای پدر	آمدست از حضرت مولی البشر
هر الف لامی چه می ماند بدین	گر تو جان داری بدین چشمش بسین
گر چه ترکیبش حروفست ای هام	می بماند هم به ترکیب عوام
هست ترکیب مجدحم و پوست	گر چه در ترکیب حرقن جنس اوست
کوست دارد پوست دارد استخوان	هیچ این ترکیب را باشد همان
که اندر آن ترکیب آمد معجزات	که همه ترکیبها گشتند مات

هم چنان ترکیب حم کتاب	هست بس بالا و دیگر هاشیب
زانک زین ترکیب آید زندگی	هم چون فسخ صور در دمانگی
اژدها کرد و شکافد بحر را	چون عصا حم از دوا خدا
ظاهرش مانده ظاهرها و لیک	قرص نان از قرص مه دورست نیک
گریه او خنده او نطق او	نیست از وی هست محض خلق هو
چونک ظاهرها گرفتند احسان	و آن دقایق شد ازیشان بس نمان
لاجرم محبوب گشتند از غرض	که دقیقه فوت شد در معترض

بخش ۵۹- داستان آن کنیزک کی با خر خاتون شهوت می راند و او را چون بز و
 خرس آموخته بود شهوت راندن آدمیانه و کدویی در قصب خرمی کرد تا از اندازه
 نگذر د خاتون بر آن وقوف یافت لکن دقیقه گدوراندید کنیزک را بهانه براه کرد
 جای دور و با خر جمع شد بی کدو و هلاک شد. نفیضیت کنیزک بگاہ باز آمد و نوحه کرد کہ
 ای جانم و ای چشم روشنم کیر دیدی کدو ندیدی ذکر دیدی آن دگر ندیدی کل
 ناقص ملعون یعنی کل نظر و فہم ناقص ملعون و اگر نہ ناقصان ظاہر جسم مرحوم اند
 ملعون نہ اند بر خوان لیس علی الاعمی حرج نفی حرج کرد و نفی لعنت و نفی عتاب
 و غضب

از و فور شهوت و فرط گزند	یک کنیزک یک خری بر خود کلند
خر جامع آدمی پی برده بود	آن خر ز را بجان خو کرده بود
د زرش کردی پی اندازه را	یک کدویی بود حیلست سازه را

تارود نیم ذکر وقت سوز	در ذکر کردی که در آن عجز
آن رحم و آن روده باویران شود	گر همه کسیر خرازد روی رود
مانده عاجز کز چه شد این خرچو مو	خر همی شد لاغر و خاتون او
علت او که نتیجش لاغریست	نعل بنده را نمود آن خر که چیست
هیچ کس از سرا و مخبر نشد	هیچ علت اندر و ظاهر نشد
شد تفحص را دادم مستعد	در تفحص اندر افتاد او به جد
زانک جد جوینده یابنده بود	جد را باید که جان بنده بود
دید خفته زیر خر آن زرگسک	چون تفحص کرد از حال اشک
بس عجب آمد از آن آن زال را	از شکاف دید آن حال را
که به عقل و رسم مردان بازمان	خر همی گاید کنیزک را چنان
پس من اولیتر که خر ملک نست	در حمد شد گفت چون این ممکنست
خوان نهادست و چراغ افروخته	خر مذب گشته و آموخته
کای کنیزک چند خواهی خانه روفت	کرد نادیده و در خانه بکوفت

از پی روپوش می گفت این سخن	کای کنیزک آدمم در باز کن
کرد خاموش و کنیزک را نگفت	راز را از بهر طمع خود نهفت
پس کنیزک جمله آلات فساد	کرد پنهان پیش شد در اکتاد
رو ترش کرد و دیده پر زخم	لب فرو مالید یعنی صایم
در کف او نرمه جاروبی که من	خانه را می رو فتم بهر عطن
چونک باع جاروب در را واکشاد	گفت خاتون زیر لب کای اوستاد
رو ترش کردی و جاروبی به کف	چیت آن خبر برگسته از علف
نیم کاره و محتملین بجناب ذکر	ز انتظار تو دو چشمش سوی در
زیر لب گفت این نهان کرد از کنیز	داشتش آن دم چوبی جرمای عزیز
بعد از آن گفتش که چادر نه به سر	رو فلان خانه ز من پیغام بر
این چنین کوین چنین کن و آنچنان	مختصر کردم من افمانه زنان
آنچه مقصودست مغز آن بگیر	چون برایش کرد آن زال ستیر
بود از مستی شهوت شادمان	در فرو بست و همی گفت آن زمان

یافتم خلوت زخم از شکر بانگ	رسته ام از چار دانگ و از دو دانگ
از طرب گشته بزبان زن هزار	در سرار شهوت خربی قرار
چه بزبان که آن شهوت اورا بز گرفت	بزرگ رفتن گنج را نبود سگفت
میل شهوت کر کند دل را و کور	تا نماید خرچو یوسف نار نور
ای بسا سرمست نار و نار جو	خویشتن را نور مطلق داند او
جز مکر بنده خدا یا جذب حق	بارش آرد بگرداند ورق
تا بداند که آن خیال ناریه	در طریقت نیست الا عاریه
ز شهرار خوب بنماید شره	نیست چون شهوت تبرز آفتاب ره
صد هزاران نام خوش را کرد تنگ	صد هزاران زیرکان را کرد دنگ
چون خرمی را یوسف مصری نمود	یوسفی را چون نماید آن جهود
بر تو سرکین را فونش شهید کرد	شهد را خود چون کند وقت نبرد
شهوت از خوردن بود کم کن ز خور	یا نکاحی کن گریزان شوز شر
چون بخوردی می کشد سوی حرم	دخل را خرجی بیاید لاجرم

پس ملاح آمد چو لاجول ولا	تا که دیوت کهنند اندر بلا
چون حریص خوردنی زن خواه زود	ورنه آمد کربه و دنبه ربود
بار سنگی بر خرمی که می جهد	زود بر نه پیش از آن کو بر نهد
فعل آتش رانمی دانی تو برد	کرد آتش با چنین دانش مکرد
علم دیک و آتش اربود ترا	از شر رنه دیک مانده ابا
آب حاضر باید و فرهنگ نیز	تا نزد آب دیک سالم در ازیر
چون ندانی دانش آهنگری	ریش و موسوزد چو آنجا بگذری
در فرو بست آن زن و خر را کشید	شادمانه لاجرم کیفر چشید
در میان خانه آوردش کشان	خفت اندر زیر آن نر خرستان
هم بر آن کرسی که دید او از کنیز	تا رسد در کام خود آن قجه نیز
پابر آورد و خر اندروی سوخت	آتشی از کیر خر دوی فروخت
خر مؤدب گشته در خاتون فشرود	تا بنجایه در زمان خاتون برود
بر دید از زخم کیر خر جگر	روده با بسکته شد از همگر

کمری از یک سوزن از یک سوزن	دم نزد حال آن زن جان بداد
مرد او و برد جان ریب المنون	صحن خانه پرز خون شد زن نگون
تو شهیدی دیده ای از کیر خر	مرک بد با صد فضیحت ای پدر
در چنین تنگی مکن جان را فدی	تو عذاب انحرزی بشو از نبی
زیر او بودن از آن ننگین ترست	دانک این نفس بهیمی ز خرست
تو حقیقت دان که مثل آن زنی	در ره نفس از بمیری در منی
زانک صورتها کند برو فوق خو	نفس ما را صورت خرد بداد
الله الله از تن چون خر کریر	این بود اظهار سر در تخمیر
کافران گفتند نار اولی ز عار	کافران را بیم کرد ایند ز نار
هم چو این ناری که این زن را بکاست	گفت فی آن نار اصل عار باست
در گلو بگرفت لقمه مرک بد	لقمه اندازد نخورد از حرص خود
کر چه باشد لقمه حلوا و خبیص	لقمه اندازد خورای مرد حریص
بین ز قرآن سوره رحمن بخوان	حق تعالی داد منیران را زبان

آز و حرص آمد ترا خضم مضل	هین ز حرص خویش میزان را مهل
حرص مپرست ای فحل ابن الفحل	حرص جوید کل بر آید او ز کل
کردی ای خاتون تو سار به راه	آن کنیزک می شد و می گفت آه
جاحلان جان بنجواهی با ختن	کار بی استادخواهی ساختن
تنگ آمد که پرسی حال دام	ای زمن دزیده علمی ناتمام
هم نیفتادی رسن در گردش	هم بچیدی دانه مرغ از خریش
چون کلو خواندی بنحوان لاسر فوا	دانه کمتر خور مکن چندین رفو
این کند علم وقاعت والسلام	تا خوری دانه نیفتی توبه دام
جاحلان محروم مانده در دم	نعمت از دنیا خورد عاقل نه غم
دانه خوردن گشت بر جمله حرام	چون در افتد در گلویشان جل دام
دانه چون زهرست در دام ار چرد	مرغ اندر دام دانه کی خورد
هم چو اندر دام دنیا این عوام	مرغ غافل می خورد دانه ز دام
کرده اند از دانه خود را خشک بند	باز مرغان خبیر هوشمند

که اندرون دام دانه زهر باست	کور آن مرغی که در فخ دانه خواست
صاحب دام ابلهان را سبر برید	و آن ظریفان را به مجلسها کشید
که از آنها گوشت می آید به کار	وز ظریفان بانگ و ناله زیروزار
پس کنیزک آمد از اشکاف در	دید خاتون را به مرده زیر خر
گفت ای خاتون احمق این چه بود	که ترا استاد خود نقشی نمود
ظاهرش دیدی سرش از تو نهان	اوستا ناکشته بکشادی دکان
کیر دیدی هم پوشد و چون خبیص	آن که در اچون ندیدی ای حریص
یا چون مستغرق شدی در عشق خر	آن که و پنهان بماند از نظر
ظاهر صنعت بیدی زو ستاد	اوستادی بر گرفت شاد ستاد
ای باز راق کول بی وقوف	از ره مردان ندیده غیر صوف
ای با شوخان ز اندک احترام	از شهان ناموخته جز گفت و لاف
هر کی د کف عصا که موسی ام	می دم بر ابلهان که عیسی ام
آه از آن روزی که صدق صادقان	باز خواهد از تو سنگ امتحان

یا حریصان جمله کورانند و خرس	آخر از استاد باقی را سپرس
صدیگر گانند این ابله رمه	جمله جستی باز ماندی از همه
بی خبر از گفت خود چون طوطیان	صورتی بنشینده گشتی ترجمان

بخش ۶- تمثیل تلقین شیخ مریدان را و پیاپی مرآت را کی ایشان طاقت
 تلقین حق ندارند و با حق الف ندارند چنانکه طوطی با صورت آدمی الف
 ندارد کی ازو تلقین تواند گرفت حق تعالی شیخ را چون آینه ای پیش مرید هم چو
 طوطی دارد و از پس آینه تلقین می کند لا تحرک به لسانک ان هو الا وحی یوحی
 اینست ابتدای مسله بی منتهی چنانکه متعارف بنامیدن طوطی اندرون آینه کی
 خیالش می خوانی بی اختیار و تصرف اوست عکس خواندن طوطی برونی کی
 متعلمست نه عکس آن معلم کی پس آینه است و لیکن خواندن طوطی برونی
 تصرف آن معلم است پس این مثال آمده مثل

طوطی در آینه می بیند او	عکس خود را پیش او آورده رو
در پس آینه آن اساتید	حرف می گوید ادیب خوش زبان
طوطیک نداشته کین گفت پست	کفتن طوطیت که اندر آینه ست

پس ز جنس خویش آموز سخن	بی خبر از مکر آن گرک کهن
از پس آینه می آموزدش	ورنه ناموزد جز از جنس خودش
گفت را آموخت زان مرد هنر	لیک از معنی و سرش بی خبر
از بشر گرفت منطق یک به یک	از بشر جز این چه داند طوطیک
هم چنان در آینه جسم ولی	خویش را بیند مردی متلی
از پس آینه عقل کل را	کی ببیند وقت گفت و ماجرا
او گمان دارد که می گوید بشر	وان کر سرست و اوزان بی خبر
حرف آموزد ولی سر قدیم	او نداند طوطی است او فی ندیم
هم صفیر مرغ آموزند خلق	کین سخن کار دمان افتاد و خلق
لیک از معنی مرغان بی خبر	جز سلیمان قرانی خوش نظر
حرف دویشان بسی آموختند	نمبر و محفل بدان افروختند
یاب جز آن حرفشان روزی نبود	یاد آخر رحمت آمده نمود

بخش ۱۶ - صاحب دلی دید سک حامله در شکم آن سک بچگان بانک می کردند
 در تعجب ماند کی حکمت بانک سک پاسبانیت بانک در اندرون شکم مادر پاسبانی
 نیست و نیز بانک جهت یاری خواستن و شیر خواستن باشد و غیره و آنجا هیچ این
 فایده نیست چون به خویش آمد با حضرت مناجات کرد و می‌لعلم تاویلہ الا اللہ
 جواب آمد کی آن صورت حال قومست از حجاب بیرون نیامده و چشم دل باز
 نشده دعوی بصیرت کنند و مقالات گویند از آن فی ایشان راقوتی و یاری رسد و
 نہ مستمعان را ہدایتی و رشدی

آن یکی می دید خواب اندر چلد	در رہی مادہ سکی بد حاملہ
نامہان آواز سک بچگان شنید	سک بچہ اندر شکم بد نامید
بس عجب آمد و را آن بانگہا	سک بچہ اندر شکم چون زدندا
سک بچہ اندر شکم نالہ کنان	ہیچ کس دیدست این اندر جہان
چون بحبت از واقعہ آمد بہ خویش	حیرت او دم بہ دم می گشت بیش

در چله کس نی که کرد وعده حل	جز که درگاه خدا عز و جل
گفت یارب زین شکل و گفت و کو	در چله و امانده ام از ذکر تو
پر من بکشای تا پران شوم	در حدیقه ذکر و سیستان شوم
آمدش آواز هاتف در زمان	که آن مثالی دان ز لاف جاهلان
کز حجاب و پرده بیرون نمانده	چشم بسته بیده گویان شده
بانگ سگ اندر شکم باشد زیان	نه شکار انگیز و نه شب پاسبان
گرگ نادیده که منع او بود	دزد نادیده که دفع او شود
از حریصی و ز هوائی سروری	در نظر کند و بلا فیدین جری
از هوائی مشتری و کرم دار	بی بصیرت پانواده در فشار
ماه نادیده نشانهای دهد	روستایی را بدان کز می نهد
از برای مشتری در وصف ماه	صد نشان نادیده گوید بهر جاه
مشتری کو سود دارد خود یکیت	لیک ایشان را دوریب و شکیت
از هوائی مشتری بی شکوه	مشتری را باد دادند این گروه

مشتري ماست الله اشتری	از غم هر مشتري هين برتر آ
مشتري جو كه جويان تو ست	عالم آغاز و پايان تو ست
هين مكش هر مشتري را توبه دست	عشق بازي باد و معشوقه بدست
زونيابي سود و مايه گر خرد	نبودش خود قيمت عقل و خرد
نيست او را خود بهاي نيم نعل	تو برو عرضه كني يا قوت و لعل
حرص كورت كرد و محرومت كند	ديو هم چون خوشي مرحو مت كند
هم چنانك اصحاب فيل و قوم لوط	كردشان مرحوم چون خود آن سخط
مشتري را صابران دريافتند	چون سوي هر مشتري نشافتند
آنك كرد انيد روزان مشتري	بخت و اقبال و بقا شد زو بری
ماند حسرت بر حريصان تا باد	هم چو حال ابل ضرعان در حسد

بخش ۶۲ - قصه اهل ضروان و حسد ایشان بر درویشان کی پدرما از سلیمی اغلب
 دخل باغ را به مسکینان می داد چون انگور بودی عشردادی و چون مویز و دوشاب
 شدی عشردادی و چون حلوا و پالوده کردی عشردادی و از قلیل عشردادی و
 چون در خرمن می کوفتی از کفه آن مینخته عشردادی و چون گندم از گاه جدا شدی
 عشردادی و چون آرد کردی عشردادی و چون خمیر کردی عشردادی و چون
 نان کردی عشردادی لاجرم حق تعالی در آن باغ و کشت برکتی نهاده بود کی همه
 اصحاب باغها محتاج او بندی هم به میوه و هم به سیم و او محتاج هیچ کس نی از ایشان
 فرزندان شان خرج عشر می دیدند منکر و آن برکت را نمی دیدند هم چون آن زن
 بدبخت که کدو را ندید و خر را دید

بود مردی صالحی ربانی	عقل کامل داشت و پایان دانی
داده ضروان به نزدیک یمن	شهره اندر صدقه و خلق حسن

کعبهٔ دوش بودی کوی او	آمدی مستندان سوی او
هم ز خوشهٔ عشر دای بی ریا	هم ز گندم چون شدی از که جدا
آرد کشتی عشر دای هم از آن	نان شدی عشر دگر دای ز نان
عشر هر دخی فرو نگذاشتی	چار باره دای زانچ کاشتی
بس و صیتها بگفتی هر زمان	جمع فرزندان خود را آن جوان
الله الله قسم مسکین بعد من	واکمیریدش ز حرص خوشتن
تا بماند بر شاکشت و ثمار	در پناه طاعت حق پیدار
دخلم و میوهٔ با حله ز غیب	حق فرستادست بی تخمین و ریب
در محل دخل اگر خرجی کنی	در که سودست سودی بر زنی
ترک اغلب دخل را در کشت زار	باز کار در که ویست اصل ثمار
بیشتر کار د خورد زان اندکی	که ندارد در برویدن شکلی
زان پیشنهاد به کشتن ترک دست	که آن غلش هم زان زمین حاصل شدست
کفتگر هم آنچه افزاید ز نان	می خرد چرم وادیم و سحتمان

هم ازینہامی کشید رزق بند	کہ اصول دہلم اینہا بودہ اند
ہم در آنجامی کند داد و کرم	دخل از آنجا آمدش لا جرم
اصل روزی از خدا دان هر نفس	این زمین و ستمیان پرده ست و بس
تا بروید هر یکی را صد هزار	چون بکاری در زمین اصل کار
در زینی کہ سبب پنداشتی	کیرم اکنون تخم را کر کاشتی
جز کہ در لالہ و دعا کف در زنی	چون دوسہ سال آن نروید چون کنی
دست و سہر بردادن رزقش کواہ	دست بر سر می زنی پیش الہ
تا ہمورا جوید آنک رزق جوست	تا بدانی اصل اصل رزق اوست
مستی از وی جو مجو از بنگ و خمر	رزق از وی جو مجو از زید و عمرو
نصرت از وی خواہ نہ از عم و خال	توانگری زو خونہ از کنج و مال
ہین کرا خواہی در آن دم خواندن	عاقبت زینہا بخواہی ماندن
تا تو باشی وارث ملک جہان	این دم اورا خوان و باقی را بمان
ہیرب المولود یوما من ابیہ	چون یفر المرء آید من اخیہ

زبان شود هر دوست آن ساعت عدو	که بت تو بود و از ره مانع او
روی از نقاش رومی تافقی	چون ز نقشی انس دل می یافتی
این دم اریارانت با تو ضد شوند	وز تو بر گردند و در خصمی روند
هین بگو ننگ روز من سپروز شد	آنچ فردا خواست شد امروز شد
ضد من گشتند اهل این سرا	تا قیامت عین شد پیشین مرا
پیش از آنک روزگار خود برم	عمر با ایشان به پایان آورم
کاله معیوب بخیریده بدم	شکر کز عیش بکه واقف شدم
پیش از آن کزد دست سرمایه شدی	عاقبت معیوب بیرون آمدی
مال رفته عمر رفته ای نسیب	ماه و جان داده پی کاله معیب
رخت دادم زر قلبی بستم	شادانان سوی خانه می شدم
شکر کین زر قلب پیدا شد کنون	پیش از آنک عمر بگذشتی فزون
قلب ماندی تا ابد کردم	حیف بودی عمر ضایع کردم
چون بکه تر قلبی او رو نمود	پای خود زرواکشم من زود زود

یار تو چون دشمنی پیدا کند	گر حقد و رشک او بیرون زند
تو از آن اعراض او افغان مکن	خویشتن را ببله و نادان مکن
بلک شکر حق کن و نان بخش کن	که گنجشی در جوال او کهن
از جوالش زود بیرون آمدی	تا بجویی یار صدق سرمدی
نازنین یاری که بعد از مرگ تو	رشته یاری او کرد دسه تو
آن مکر سلطان بود شاه رفیع	یا بود مقبول سلطان و شفیع
رستی از قلاب و سالوس و دغل	غراویدی عیان پیش از اجل
این جفای خلق با تو در جهان	گر بدانی گنج زر آمد نمان
خلق را با تو چنین بد خو کنند	تا ترا ناچار رو آن سو کنند
این یقین دان که در آخر جمله شان	خضم کردند و عدو و سرکشان
تو بجانی با افغان اندر محد	لا تد رنی فرد خوانان از احد
ای جفایت به ز عهد و افیان	هم زد دوست شهد و افیان
بشواز عقل خود ای انبار دار	گندم خود را به ارض الله سپار

د یو را باد یوچه زو تر بکش	تا شود آ من ز دود و از شش
هم چو لکش صید کن ای زره صقر	کو همی ترساندت هم دم ز فقر
ننگ باشد که کند لکش شکار	باز سلطان عزیز می کامیار
چون زمین شان شوره بد سودی نداشت	بس وصیت کرد و تخم و عطر کاشت
پند را اذنی باید و اعیه	گر چه ناصح را بود صد و اعیه
او ز پندت می کند پهلوتی	توبه صد تلطیف پندش می دهبی
صد کس کوینده را عاجز کند	یک کس نامستع ز استغیور و رد
کی بود کی گرفت دشمن در حجر	ز انبیا ناصح تر و خوش لجه تر
می نشد بد بخت را بگشاده بند	ز انچه کوه و سنگ در کار آمدند
نعتشان شدت بل اشد قوه	آنچنان دلهما که بدشان ما و من

بخش ۶۳- بیان آنک عطای حق و قدرت موقوف قابلیت نیست هم چون
 داد خالقان کی آن را قابلیت باید زیرا عطا قدیم است و قابلیت حادث عطا
 صفت حق است و قابلیت صفت مخلوق و قدیم موقوف حادث نباشد و اگر
 نه حدوث محال باشد

چاره آن دل عطای مبدلیست	داد او را قابلیت شرط نیست
بلک شرط قابلیت داد اوست	داد لب و قابلیت هست پوست
اینک موسی را عصا شعبان شود	هم چون خورشیدی کفش رخشان شود
صد هزاران معجزات انبیا	که آن گنجد در ضمیر و عقل ما
نیست از اسباب تصریف خداست	نیستهارا قابلیت از کجاست
قابلی کر شرط فعل حق بدی	بیچ معدومی به هستی نمدی
سنتی بنهاد و اسباب و طرق	طالبان را زیر این ازرق مسق
بیشتر احوال بر سنت رود	گاه قدرت خارق سنت شود

باز کرده خرق عادت معجزه	سنت و عادت نهاده بامزه
قدرت از غزل سبب مغزول نیست	بی سبب کر غزبه ماموصول نیست
لیک غزل آن مسبب ظن مبر	ای گرفتار سبب بیرون مپر
قدرت مطلق سبها بر درد	هر چه خواهد آن مسبب آورد
تا بداند طالبی جستن مراد	لیک اغلب بر سبب راند نفاذ
پس سبب در راه می باید بید	چون سبب بود چه ره جوید مرید
که نه هر دیدار صغش را سزا است	این سبها بر نظر ما پرده هست
تا حجب را بر کند از پنج و بن	دیده ای باید سبب سوراخ کن
هرزه داند جهد و اکساب و دکان	تا مسبب بیند اندر لالکان
نیست اسباب و وسایط ای پدر	از مسبب می رسد هر خیر و شر
تا بماند دور غفلت چرخگاه	جز خیالی منعقد بر شاه راه

بخش ۴۶- در ابتدای خلقت جسم آدم علیه السلام کی جبرئیل علیه السلام را
 اشارت کرد کی برو از زمین مٹی خاک بر کسرو به روایتی از هر نواحی مٹی مٹی بر
 کسیر

چونک صانع خواست ایجاد بشر	از برای ابتلای خیر و شر
جبرئیل صدق را فرمود رو	مٹی خاکی از زمین بستان کرو
او میان بست و بید تا زمین	تا که زار و امر رب العالمین
دست سوی خاک برد آن مؤتمر	خاک خود را در کشید و شد حذر
پس زبان بگشاد خاک و لاله کرد	کز برای حرمت خلاق فرد
ترک من گو و برو جانم بخش	رو بتاب از من عنان خاک رخس
در کشاکشهای تکلیف و خطر	بهرمه بل مرا اندر مبر
بهر آن لطفی که حقت بر گزید	کرد بر تو علم لوح کل پدید
تا ملایک را معلم آمدی	دایما با حق مکلم آمدی

تو حیات جان و حی فی بدن	که سفیر انبیا خواهی بدن
کو حیات تن بود تو آن جان	بر سرافیلت فضیلت بود از آن
نفخ تو نشود لیکتا بود	بانگ صورش نشأت تن با بود
پس زد او دش داد تو فاضل بود	جان جان تن حیات دل بود
سعی تو رزق دل روشن دهد	باز میکائیل رزق تن دهد
داد رزق تو نمی گنجد به کیل	او بداد کیل پر کرد دست ذیل
تو بهی چون سبق رحمت بر غضب	هم ز عزرائیل با قهر و عطب
بهترین هر چهاری را انتخابه	حائل عرش این چهارند و توشاه
هم تو باشی افضل هشت آن زمانش	روز محشر هشت مینی حاملانش
بوی می برد او کزین مقصود چیست	هم چنین بر می شمرد می گریست
بست آن سو کند با بروی سبیل	معدن شرم و حیابد جبرئیل
باز گشت و گفت یارب العباد	بس که لاله کردش و سو کند داد
لیک زانچ رفت تو داناتری	که نبودم من به کارت سرسری

گفت نامی که ز هوش ای بصیر
هفت کردون باز ماند از مسیر
شرمم آمد گشتم از نامت نخل
ورنه آسانست نقل مشت گل
که تو زوری داده ای املاک را
که بدرانند این افلاک را

بخش ۶۵ - فرستادن میکائیل راعلیه السلام به قبض حفه ای خاک از زمین جهمت
ترکیب ترتیب جسم مبارک ابوالبشر خلیفه الحق مسجود الملک و معلمم آدم
علیه السلام

گفت میکائیل راتورو به زیر	مشت خاکی در بازوی چو شیر
چونک میکائیل شد تا خاکدان	دست کرد او تا که بریاید از آن
خاک لرزید و درآمد در کزیر	گشت اولاد کنان و اشک ریز
سینه سوزان لاله کرد و اجتهاد	با سر شک پرز خون سوگند داد
که به یزدان لطیف بی ندید	که بکروت حامل عرش مجید
کیل ارزاق جهان را مشرفی	تشنگان فضل راتو مغرفی
زانک میکائیل از کیل اشتاق	دارد و کیال شد در اتراق
که امانم ده مرا آزاد کن	بین که خون آلود می گویم سخن
معدن رحم اله آمد ملک	گفت چون ریزم بر آن ریش این نمک

هم چنانک معدن قمرست دیو	که بر آورد از نبی آدم غریو
سبق رحمت بر غضب هست ای فقا	لطف غالب بود در وصف خدا
بندگان دارند لاله خوی او	مشکماشان پر ز آب جوی او
آن رسول حق قلاو ز سلوک	گفت الناس علی دین الملوک
رفت میکائیل سوی رب دین	خالی از مقصود دست و آستین
گفت ای دانای سرو شاه فرد	خاک از زاری و گریه بسته کرد
آب دیده پیش تو با قدر بود	من نمانتم که آرام ناشود
آه وزاری پیش تو بس قدر داشت	من نمانتم حقوق آن گذاشت
پیش تو بس قدر دارد چشم تر	من چگونه گشتمی استغیره کر
دعوت زاریست روزی پنج بار	بنده را که دناز آو زار
نعره مؤذن که حیا عل فلاح	و آن فلاح این زاری است و اقراح
آن که خواهی کز غمش خسته کنی	راه زاری بردش بسته کنی
تا فرو آید بلایی دافعی	چون نباشد از تضرع شافعی

جان اوراد تضرع آوری	وانک خواہی کز بلا اش و آخری
کہ بریشان آمد آن قمر کران	گفتہ ای اندر نبی کہ آن امتان
تا بلا زیشان بکشتی باز پس	چون تضرع می نکردند آن نفس
آن کنہاشان عبادت می نمود	لیک دہاشان چون قاسی کشتہ بود
آب از چشمش کجا داند دوید	تا نداند خویش را مجرم عنید

بخش ع- قصه قوم یونس علیه السلام بیان و برهان آنست کی تضرع و
 زاری دافع بلائی آسمانست و حق تعالی فاعل مختارست پس تضرع و تعظیم
 پیش او مفید باشد و فلاسفہ گویند فاعل به طبع است و بعلت نه مختار پر تضرع طبع
 را نکر داند

قوم یونس را چو پیداشد بلا	ابر پر آتش جدا شد از سما
برق می انداخت می سوزید سنگ	ابر می غمید رخ می به سخت رنگ
جملگان بر بامها بودند شب	که پدید آمد ز بالا آن کرب
جملگان از بامها زیر آمدند	سر برهنه جانب صحرانشدند
مادران بچگان برون انداختند	تا همه ناله و نفیر افراختند
از نماز شام تا وقت سحر	حاک می کردند بر سر آن نفر
جملگی آوازها بگرفته شد	رحم آید بر سر آن قوم لد
بعد نو میدی و آه ناسگفت	انک انک ابروا کشتن گرفت

قصه یونس د ازست و عریض	وقت خاکست و حدیث مستقیض
چون تضرع را بر حق قدر هست	و آن بها که آنجاست زاری را کجاست
هین امید اکنون میان را پست بند	خیرای گیرنده و دایم بخند
که برابر می نهد شاه مجید	اشک را در فضل با خون شهید

بخش ۶۷- فرستادن اسرافیل را علیه السلام به خاک کی حفنه ای بر کیر از خاک بهر ترکیب جسم آدم علیه السلام

گفت اسرافیل را نزدان ما	که بروزان خاک پر کن کف بیا
آمد اسرافیل هم سوی زمین	باز آغازید خاکستان خنین
کای فرشته صور و ای بحر حیات	که ز دهمای تو جان یابد موات
دردمی از صور یک بانک عظیم	پر شود محشر حلائق از ریم
دردمی در صور کو بی الصلا	بر جمید ای کشتان کربلا
ای هلاکت دیدگان از تیغ مرک	برزنید از خاک سر چون شلخ و برگ
رحمت تو و آن دم کیر ای تو	پر شود این عالم از احیای تو
تو فرشته رحمتی رحمت ما	حائل عرشی و قبله داد ما
عرش معدن گاه داد و معدلت	چار جود زیر او پر مغفرت
جوی شیر و جوی شهد جاودان	جوی خمر و جله آب روان

پس ز عرش اندر بهشتان رود	در جهان هم چرخ کی ظاهر شود
گرچه آلوده ست اینجا آن چهار	از چه از زهر فغا و ناگوار
جرعه ای بر خاک تیره ریختند	زان چهار و قفه ای انگشتند
تا بجویند اصل آن را این خسان	خود برین قلع شدند این ناکسان
شیر داد و پرورش اطفال را	چشمه کرده سینۀ هزرال را
خمر دفع غصه و اندیشه را	چشمه کرده از غنّب در اجترا
انگبین داروی تن رنجور را	چشمه کرده باطن زنجور را
آب وادی عام اصل و فرع را	از برای طهر و بهر کرع را
تا ازین پایی بری سوی اصول	تو برین قلع شدی ای بوالفضول
بشو اکنون ماجرایی خاک را	که چه می گوید فنون محرّاک را
پیش اسرافیل گشته او عبوس	می کند صد گونه شکل و چاپلوس
که بحق ذات پاک ذوالجلال	که مدار این قمر بر من حلال
من ازین تقلیب بویی می برم	بدگمانی می دود اندر سرم

تو فرشتهٔ رحمتی رحمت نما	ز آنک مرغی را نیاز داردها
ای شفا و رحمت اصحاب درد	تو همان کن کان دو نیکو کار کرد
زود اسرافیل باز آمده شاه	گفت عذرو با جرات زرداله
کز برون فرمان بدادی که بگیر	عکس آن الهام دادی در ضمیر
امر کردی در گرفتن سوی گوش	نهی کردی از قساوت سوی هوش
سبق رحمت گشت غالب بر غضب	ای بدیع افعال و نیکو کار رب

بخش ۶۸ - فرستادن عزرائیل ملک الغرم و المحرم را علیه السلام بپر کردن فتن
 حفه ای خاک تا شود جسم آدم چالاک علیه السلام و الصلوة

گفت یزدان زو عزرائیل را	که بین آن خاک پر تخیل را
آن ضعیف زال ظالم را بیاب	مشت خاکی بین بیاور باشتاب
رفت عزرائیل سرسنگ قضا	سوی کره خاک بهر اقتضا
خاک بر قانون نفیر آغاز کرد	داد سوگندش بسی سوگند خورد
کای غلام خاص و امی جمال عرش	ای مطاع الامر اندر عرش و فرش
رو به حق رحمت رحمن فرد	رو به حق آنک با تو لطف کرد
حق شاهی که جز او معبود نیست	پیش او زاری کس مردود نیست
گفت توانم بدین افون که من	رو بتایم ز آمر سر و علن
گفت آخر امر فرمود او به حلم	هر دو امرند آن بکیر از راه علم
گفت آن تاویل باشد یا قیاس	در صریح امر کم جوالتباس

فکر خود را کر کنی تاویل به	که کنی تاویل این ناستبه
دل، همی سوزد مرا بر لاله ات	سینه ام پر خون شد از شور لاله ات
نیستم بی رحم بل زان حرسه پاک	رحم، بیشتم ز درد در دناک
گر طبانجه می زغم من بر سیم	وردهد حلوا به دشتش آن حلیم
این طبانجه خوشتر از حلوا می او	ور شود غره به حلوا و اوی او
بر نفیر تو جگر می سوزدم	لیک حق لطفی، همی آموزدم
لطف مخفی در میان قمرها	در حدیث پنهان عشیق بی بها
قمر حق بهتر ز صد علم نست	منع کردن جان ز حق جان کند نست
بترین قمرش به از علم دو کون	نعم رب العالمین و نعم عون
لطفهای مضمرا نذر قمر او	جان سپردن جان فزاید بهر او
هین را که نیکانی و ضلال	سر قدم کن چونک فرمودت تعال
آن تعال او تعالیها دهد	مستی و جفت و نهالیها دهد
باری آن امر سنی را هیچ بیج	من نیارم کرد و هن و پیچ بیج

این همه بشید آن خاک نثرند	زان کمان بد بدش در گوش بند
باز از نوعی دگر آن خاک پست	لله و سجده همی کرد او چو مست
گفت نه بر خیز بود زین زیان	من سرو جان می نیم رهن و ضمان
لله مندیش و مکن الله دگر	جز بدان شاه رحیم دادگر
بنده فرمانم نیارم ترک کرد	امرا و کز بحر انگنید کرد
جز از آن خلاق گوش و چشم و سر	نشوم از جان خود هم خیر و شر
گوش من از گفت غیر او کمرست	او مرا از جان شیرین جان ترست
جان از و آمد نیاید او ز جان	صد هزاران جان دهم او را یگان
جان کی باشد کش کز نیم بر کریم	لیک چه بود که بسوزم زو کلیم
من ندانم خیر الا خیر او	صم و بکم و عی من از غیر او
گوش من کمرست از زاری کنان	که منم در کف او هم چون سان

بخش ۹۶ - بیان آنک مخلوقی که ترا از وظلمی رسد به حقیقت او هم چون
 آلتیست عارف آن بود کی بحق رجوع کند به آلت و اگر به آلت رجوع کند به
 ظاهر از جهل کند بلکه برای مصلحتی چنانک ابایزید قدس الله سره گفت کی
 چندین سالست کی من با مخلوق سخن نگفتم و از مخلوق سخن نشنیده ام و لیکن
 خلق چنین پندارند کی با ایشان سخن می گویم و از ایشان می شنوم زیرا ایشان
 مخاطب اکبر را نمی بینند کی ایشان چون صدا اند او را نسبت به حال من التفات
 مستمع عاقل به صدا نباشد چنانک مثل است معروف قال اجدار للو تدم تشنی
 قال الو تدم النظر الی من یدقنی

احمقانه از سان رحمت مجو	زان شی جوکان بود در دست او
بانان و تیغ لاله چون کنی	کو اسیر آید به دست آن سنی
او به صنعت آزرست و من صنم	آلتی کو سازدم من آن شوم

و مرا خجر کند خجر شوم	که مرا ساغر کند ساغر شوم
و مرا آتش کند تابانی دهم	که مرا چشمه کند آبی هم
و مرا ناوک کند در تن جهم	که مرا باران کند خرمن دهم
و مرا یاری کند خدمت کنم	که مرا ماری کند زهر افکنم
نیستم در صف طاعت بین بین	من چو گلگم در میان اصبعین
یک کفی بر بود از آن خاک کهن	خاک را مشغول کرد او در سخن
خاک مشغول سخن چون بی خودان	ساحران در بود از خاکدان
تابه مکتب آن گریزان پای را	برد تا حق تربت بی رای را
که ترا جلاد این خلعان کنم	گفت یزدان که به علم روشنم
چون فشارم خلق را در مرک حلق	گفت یارب دشمنم گیرند خلق
که مرا مغض و دشمن رو کنی	تو رو اداری خداوندی
از تب و قونج و سرسام و سان	گفت اسبابی پدید آرم عیان
در مرضها و سپهای سه تو	که بگردانم نظرشان راز تو

کفت یارب بندگان، مستند نیز	که سپهرا بدردنمای عزیز
چشمشان باشد گذاره از سبب	در گذشته از حجب از فضل رب
سر مه توحید از کمال حال	یافته رسته ز علت و اعتلال
نگرند از رتب و قوچ و سل	راه نهند این سپهرا به دل
ز آنک هر یک زین مرصهارا دواست	چون دوا نپذیرد آن فعل قضاست
هر مرض دارد دوا می دانی یقین	چون دوا ی رنج سرا پو ستین
چون خدا خواهد که مردی بفسرد	سردی از صد پو ستین هم بگذرد
در وجودش لرزه ای بنهد که آن	نه به جامه به شود نه از آشیان
چون قضا آید طیب ابله شود	وان دوا در نفع هم گمراه شود
کی شود محجوب ادراک بصیر	زین سپهرای حجاب کول گیر
اصل میندیده چون اکل بود	فرع میند چونک مردا حول بود

بخش ۷۰- جواب آمدن کی آنک نظر او بر اسباب و مرض و زخم تیغ نیاید بر کار
 تو عزرائیل هم نیاید کی تو هم سببی اگر چه مخفی تری از آن سیها و بودی بر آن
 رنجور مخفی نباشد کی و هو اقرب الیه منکم و لکن لا تبصرون

گفت یزدان آنک باشد اصل دان	پس ترا کی میند او اندر میان
گر چه خویش را عامه پنهان کرده ای	پیش روشن دیدگان هم پرده ای
وانک ایشان را شکر باشد اجل	چون نظرشان مست باشد در دول
تلخ بود پیش ایشان مرگ تن	چون روند از چاه و زندان در چمن
وار هیند از جهان پیچ پیچ	کس نگرید بر فوات پیچ پیچ
برج زندان را شکست ارکانی	پیچ از ورنجد دل زندانی
کامی دین این سنگ مرمر را شکست	تاروان و جان ما از حبس رست
آن رخام خوب و آن سنگ شریف	برج زندان را بی بود و الویف
چون شکستش تا که زندانی برست	دست او در جرم این باید شکست

بج زندانی نکوید این فشار	جز کسی کز جس آرنش به دار
تلخ کی باشد کسی راکش برند	از میان زهرماران سوی قند
جان مجرد گشته از غوغای تن	می پرد با پر دل بی پای تن
هم چو زندانی چه که اندر شبان	خسپد و میند به خواب او گلستان
کودای یزدان مراد تن مبر	تا دین گشتن کنم من کروفر
کودش یزدان دعا شد مستجاب	وامرو والله اعلم بالصواب
این چنین خوابی بسین چون خوش بود	مرگ نادیده به جنت درود
بیچ او حسرت خورد بر آفتاب	برتن با سلسله در قعر چاه
مؤمنی آخر در آد صف رزم	که ترابر آسمان بود دست بزم
بر امید راه بالا کن قیام	هم چو شمعی پیش محراب ای غلام
اشک می بار و همی سوز از طلب	هم چو شمع سربریده جمله شب
لب فرو بند از طعام و از شراب	سوی خوان آسمانی کن شتاب
دم به دم بر آسمان می دار امید	در هوای آسمان رقصان چوبید

دم به دم از آسمان می آیدت	آب و آتش رزق می افزایدت
گر ترا آنجا برد نبود عجب	مگر اندر عجز و سکر در طلب
کین طلب در تو کروگان خداست	زانک هر طالب به مطلوبی سزااست
بهد کن تا این طلب افزون شود	تا دلت زین چاه تن بیرون شود
خلق گوید مرد مسکین آن فلان	تو بگویی زنده ام ای غافلان
گرتن من هم چو تن ما خفته است	هشت جنت در دلم بشکفته است
جان چو خفته در گل و نسیرین بود	چه غمت ارتن در آن سرکین بود
جان خفته چه خبر دارد ز تن	کوبه گلشن خفت یاد کو نخن
می زند جان در جهان آبگون	نعره یالیت قومی یعلمون
گر نخواهد زیست جان بی این بدن	پس فلک ایوان کی خواهد بدن
گر نخواهد بی بدن جان تو زیست	فی السماء رزقکم روزی کیست

بخش ۷۱- در بیان و حامت حرب و شیرین دنیا و مانع شدن او از طعام الله
 چنانک فرمود اجمع طعام الله یحیی به ابدان الصدیقین ای فی اجمع طعام الله و
 قوله ایست عند ربی یطعمنی ویسقینی و قوله یرزقون فرحین

وارهی زین روزی ریزه کثیف	در فتنی دولت و در قوت شریف
گر هزاران رطل لوتش می خوری	می روی پاک و سبک هم چون پری
که نه حس باد و قوت بخت کند	چار منج معده آه بخت کند
گر خوری کم کمره نانی چوزاغ	در خوری پر کسیر و آروغ ت دماغ
کم خوری خوی بد و خشکی و دق	پر خوری شد تخمه راتن مستحق
از طعام الله و قوت خوش کوار	بر چنان دریا چو کشتی شو سوار
باش در روزه سگینا و مصر	دم به دم قوت خدا را منتظر
که آن خدای خوب کار بردبار	بدیه بار می دهد در انتظار
انتظار نان ندارد در دیر	که سبک آید و طیفه پاکه دیر
بی نوا هر دم همی گوید که کو	در مجامعت منتظر در جست و جو

چون نباشی منتظر ناید به تو آن نواله دولت هفتاد تو

ای پدر الانتظار الانتظار از برای خوان بالا مردوار

هرگز نه عاقبت قوتی بیافت آفتاب دولتی بروی بتافت

ضیف با هست چو ز آشی کم خورد صاحب خوان آتش بهتر آورد

جز که صاحب خوان درویشی لئیم ظن بد کم بر به رزاق کریم

سهر بر آور هم چو کوهی ای سند تا نخستین نور خور بر تو زند

که آن سر کوه بلند مستقر هست خورشید سحر را منتظر

بخش ۷۲- جواب آن مغفل کی گفته است کی خوش بودی این جهان اگر مرگ نبودی و خوش بودی ملک دنیا اگر زوالش نبودی و علی هذه الوتيرة من النشرات

آن کی می گفت خوش بودی جهان	گر نبودی پای مرگ اندر میان
آن دگر گفت ار نبودی مرگ هیچ	که نیر زیدی جهان هیچ هیچ
خرمنی بودی به دشت افراشته	محل و ناکوفه بگذاشته
مرگ را تو زندگی پنداشتی	تخم را دشوره خاکی کاشتی
عقل کاذب هست خود معکوس بین	زندگی را مرگ میندای غبین
ای خدا بنمای تو هر چیز را	آسپندان که هست در خدعه سرا
بیچ مرده نیست پر حسرت ز مرگ	حسرتش آنست کش کم بود برگ
ورنه از چاهی به صحرا افتاد	در میان دولت و عیش و کشاد
زین مقام ماتم و ننگین مناخ	نقل افتادش به صحرای فراخ
مقعد صدقی نه ایوان دروغ	باده خاصی نه مستی زدوغ

مقصد صدق و جلیش حق شده رسته زین آب و گل آشمنده
ور نکردی زندگانی نیر یک دودم ماندست مردانه بمیر

بخش ۷۳- فیما یرجی من رحمۃ اللہ تعالیٰ معطی النعم قبل استحقاقها و هو الذی
 یُنزل الغیث من بعد ما قطوا و رب بعد یورث قبرا و رب معصیۃ میمونۃ و رب
 سعادتاتی من حیث یرجى التقم لیعلم ان اللہ یدل سیاتہم حسنات

در حدیث آمد که روز رتخیز	امر آید هر کی تن را که خیر
نفخ صور امرست از نردان پاک	که بر آید ای ذایر سرز خاک
باز آید جان هر یک در بدن	هم چو وقت صبح هوش آید به تن
جان تن خود را شناسد وقت روز	در خراب خود آید چون کنوز
جسم خود بشناسد و در وی رود	جان زرگر سوی دزدی کی رود
جان عالم سوی عالم می دود	روح ظالم سوی ظالم می دود
که شناسا کردشان علم اله	چونک بره و میش وقت صبحگاه
پای کفش خود شناسد در ظلم	چون نداند جان تن خود ای صنم
صبح حشر کو چکست ای متحیر	حشر اکبر را قیاس از وی بگیر

نامہ پر تو تاسار و تائمین	آہنخان کہ جان سپرد سوی طین
فسق و تقوی آنچ دی خو کرده بود	در کفش بہند نامہ بخل وجود
باز آید سوی او آن خیر و شر	چون شود بیدار از خواب او سحر
وقت بیداری ہمان آید بہ پیش	گر ریاضت دادہ باشد خوی خوش
چون غزا نامہ یہ یاد شال	وربد او دی خام و زشت و در ضلال
وقت بیداری برد در شمین	وربد او دی پاک و با تقوی و دین
بر نشان مرک و محشر دو گوا	ہست مارا خواب و بیداری ما
مرک اصغر مرک اکبر راز دود	حشر اصغر حشر اکبر را نمود
و آن شود در حشر اکبر بس عیان	لیک این نامہ خیالست و نہان
زین خیال آنجا برویاند صور	این خیال ایجا نہان پیدا اثر
در دلش چون در زینی دانہ ای	در مہندس بین خیال خانہ ای
چون زمین کہ زاید از تخم دیون	آن خیال از اندرون آید برون
روز محشر صورتی خواہد شدن	ہر خیالی کو کند در دل وطن

چون خیال آن مهندس در ضمیر	چون نبات اندر زمین دانه گیر
مخلصم زین هر دو محشر قصه است	مؤمنان را در بیانش حصه است
چون بر آید آفتاب رتخیز	بر جهنم از خاک زشت و خوب تیز
سوی دیوان تضاویان شوند	تقدنیک و بد به کوره می روند
تقدنیکو شادمان و نازناز	تقد قلب اندر ز حیر و دگر از
نقطه نقطه امتحانهای رسد	سر دلها می نماید در جسد
چون ز قندیل آب و روغن کشته فاش	یا چو خاکی که بروید سرهایش
از پیاز و کندنا و گوگنار	سر دی پیدا کند دست بهار
آن یکی سر سبز سخن المتقون	و آن دگر هم چون بقیه سرنگون
چشمها بیرون جمید از خطر	گشته ده چشمه ز بیم مستقر
باز مانده دیده مادر اسطار	تا که نامه نماید از سوی یار
چشم کردن سوی راست و سوی چپ	ز آنک نبود بخت نامه راست زپ
نامه ای آید به دست بنده ای	سرسیه از جرم و فحش آکنده ای

اندر ویک خیر و یک توفیق نه	جز که آزار دل صدیق نه
پرز سرتاپای زشتی و گناه	تسخر و خنک زدن بر اهل راه
آن دغل کاری و دزدیهای او	و آن چو فرعونان انا و انامی او
چون بخواند نامه خود آن ثقیل	داند او که سوی زندان شد رحیل
پس روان گردد چو دزدان سوی دار	جرم پیدا بسته راه اعتذار
آن هزاران حجت و گفتار بد	بر دماغش گشته چون مسارب
رخت دزدی بر تن و در خانه اش	گشته پیدا کم شده افسانه اش
پس روان گردد به زندان سعیر	که نباشد خار راز آتش کزیر
چون موکل آن ملایک پیش و پس	بوده پنهان گشته پیدا چون عس
می برندش می سوزندش به نیش	که بروای سگ به کمدانهای خویش
می کشد پا بر سر هر راه او	تا بود که بر جمد زان چاه او
منظرمی ایستدن می زند	در امید می روی واپس می کند
اشک می بارد چون باران خزان	خنک او میدی چه دارد او جز آن

هر زمانی روی واپس می کند	رو به درگاه مقدس می کند
پس ز حق امر آید از اقلیم نور	که بگویدش کای بطل عور
انتظار چستی ای کان شر	رو چه واپس می کنی ای خیره سر
نامه ات آنست که آمد به دست	ای خدا آزار و ای شیطان پرست
چون بیدی نامه کردار خویش	چه نکری پس بین جزای کار خویش
بیده چه مول مولی می زنی	در چنین چه کو امید روشنی
نه ترا از روی ظاهر طاعتی	نه ترا در سر و باطن نیتی
نه ترا شبا مناجات و قیام	نه ترا در روز پرهنر و صیام
نه ترا حفظ زبان ز آزار کس	نه نظر کردن به عبرت پیش و پس
پیش چه بود یاد مرک و نزع خویش	پس چه باشد مردن یاران ز پیش
نه ترا بر ظلم توبه پر خروش	ای دغا کنم نهای جو فروش
چون ترا زوی تو کثر بود و دغا	راست چون جویی ترا زوی جزا
چونک پای چپ بدی در غدر و کاست	نامه چون آید ترا در دست راست

چون جز سایه ست ای قد تو خم	سایه تو کز قد در پیش هم
زین قبل آید خطابات دشت	که شود که را از آن هم کوز پشت
بنده گوید آنچه فرمودی بیان	صد چنانم صد چنانم صد چنان
خود تو پوشیدی بستر ما به علم	ورنه می دانی فضیلت ما به علم
لیک بیرون از جادو فعل خویش	از ورای خیر و شر و کفر و کیش
وز نیاز عاجزانۀ خویشان	وز خیال و وهم من یا صد چو من
بودم او میدی به محض لطف تو	از ورای راست باشی یا عتو
بخش محضی ز لطف بی عوض	بودم او میدای کریم بی عوض
رو سپس کردم بدان محض کرم	سوی فعل خویشان می نگریم
سوی آن او مید کردم روی خویش	که وجودم داده ای از پیش بیش
خلعت هستی بدای رایگان	من همیشه معتمد بودم بر آن
چون شمار دجرم خود را و خطا	محض بخشایش در آید در عطا
کامی ملایک باز آیدش به ما	که بدتش چشم دل سوی رجا

و آن خطاهای همه خط برزیم	لا ابالی وار آزادش کنیم
کش زیان نبوذ خدرو از صلاح	لا ابالی مر کسی راشد مباح
تانا ند جرم و زلت بیش و کم	آتش خوش بر فروزیم از کرم
می بسوزد جرم و جبر و اختیار	آتش کز شعله اش کمتر شرار
خار را گلزار روحانی کنیم	شعله در بنگاه انسانی ز نیم
کی می یصلح لکم اعمالکم	ما فرستادیم از چرخ نهم
کرو و فر اختیار بوالبشر	خود چه باشد پیش نور مستقر
پیه پاره منظرینای او	گوشت پاره آلت گویای او
مدرکش دو قطره خون یعنی جان	مسمع او آن دو پاره استخوان
طمطراقی در جهان افکنده ای	کرکمی و از قدر آکنده ای
ای ایاز آن پوستین را یاد دار	از منی بودی منی را و گذار

بخش ۷۴- قصه ایاز و حجره داشتن او بهت چارق و پوستین و گمان آمدن خوابه
 تماشاس راکی او را در آن حجره دینه است به سبب محکمی در و کرانی قفل

آن ایاز از زیر کی انگینته	پوستین و چارقش آوینخته
می رود هر روز در حجره خلا	چارقت اینست منکر در خلا
شاه را گفتند او را حجره ایست	اندر آنجا زرو سیم و خمره ایست
راه می نهد کسی را اندرو	بسته می دارد همیشه آن در او
شاه فرمود ای عجب آن بنده را	چیت خود پنهان و پوشیده زما
پس اشارت کرد میری را که رو	نیم شب بکشی و اندر حجره شو
هر چه یابی مژ ترا بفاش کن	سر او را بر ندیان فاش کن
با چنین اکرام و لطف بی عدد	از لئیمی سیم و زر پنهان کند
می نماید او وفا و عشق و جوش	واگه او کندم نای جو فروش
هر که اندر عشق یابد زندگی	کفر باشد پیش او جز بندگی

نیم شب آن میربای معتمد	دکشا دجره اُوراسی زرد
مشعل بر کرده چندین پهلوان	جانب حجره روانه شادمان
که امر سلطانست بر حجره ز نیم	هر یکی همیان زرد کش کنیم
آن یکی می گفت ہی چه جای زر	از عشق و لعل گوی و از گهر
خاص خاص مخزن سلطان و است	بلک اکنون شاه را خود جان و است
چه محل دارد به پیش این عشق	لعل و یاقوت و زمرد یا عشق
شاه را بروی بودی بد گمان	تخری می کرد بهر امتحان
پاک می دانستش از هر غش و غل	باز از و همش ہی لرزید دل
که مباد الین بود خسته شود	من نخواهم که برو خجلت رود
این نکردست او و کرد او رواست	هر چه خواهد گو بکن محبوب ماست
هر چه محبوبم کند من کرده ام	او منم من او چه کرد پرده ام
باز گفتی دور از آن خو و خصال	این چنین تخیل طراشت و خیال
از ایاز این خود محالست و بعید	کو کی در یاست قرش ناپید

ہفت دریا اندر یک قطرہ ای	جملہ ہستی ز موجب چکرہ ای
جملہ پاکیا از آن دریا برند	قطرہ ہا اش یک بہ یک مینا کرند
شاہ شاہ نست و بلک شاہ ساز	وز برای چشم بدنامش ایاز
چشمہای نیک ہم بروی بہ دست	از رہ غیرت کہ حشش بی حدست
یک دہان خواہم بہ پسنای فلک	تا بگویم وصف آن رشک ملک
وردہان یا ہم چنین و صد چنین	تنگ آید دغغان این چنین
این قدر کر ہم نکویم ای سند	شیشہ دل از ضعیفی بشکند
شیشہ دل را چونازک دیدہ ام	بہر تسکین بس قبا دریدہ ام
من سر ہر ماہ سہ روز ای صنم	بی گمان باید کہ دیوانہ شوم
ہین کہ امروز اول سہ روزہ است	روز پیروز ست نہ پیروزہ است
ہر دلی کہ اندر غم شہ می بود	دم بہ دم اورا سرمہ می بود
قصہ محمود و اوصاف ایاز	چون شدم دیوانہ رفت اکنون ز ساز

بخش ۷۵- بیان آنک آنچ بیان کرده می شود صورت قصه است و آنکه آن
 صورتیست کی در خورد این صورت گیرانست و در خورد آینه تصویر ایشان و از
 قدوسی کی حقیقت این قصه راست نطق را ازین تنزیل شرم می آید و از
 خجالت سروریش و قلم کم می کند و العاقل یکفیه الاشاره

ز آنک پیلم دیدهندستان به خواب	از خراج او میدبرده شد خراب
کیف یاتی النظم لی والقافیه	بعد ماضعت اصول العافیه
ماجنون واحد لی فی الشجون	بل جنون فی جنون فی جنون
ذاب جسمی من اشارات الکنی	منذ عانت البقاء فی الفنا
ای ایاز از عشق تو گشتم چو موسی	ماندم از قصه تو قصه من بکوی
بس فغانه عشق تو خواندم به جان	تو مرا که افغانه گشتم بخوان
خود تو می خوانی نه من ای مقتدی	من که طورم تو موسی وین صدا
کوه بیچاره چه داند گفت چیست	ز آنک موسی می بداند که تیت

انکی دارد ز لطف روح تن	کوه می داند به قدر خوشتن
آیتی از روح هم چون آفتاب	تن چو اصرطلاب باشد ز احتساب
شرط باشد مرد اصرطلاب ریز	آن منجم چون نباشد چشم تیز
تا برد از حالت خورشید بو	تا اصرطلابی کند از بهر او
چه قدر داند ز چرخ و آفتاب	جان کنز اصرطلاب جوید او صواب
در جهان دیدن یقین بس قاصری	تو که ز اصرطرب دیده بنگری
کو جهان سبقت چرا مالیده ای	تو جهان را قدر دیده دیده ای
تا که دریا کرد دین چشم چو جوی	عارفان را سرمه ای هست آن بجوی
این چه سود او پریشان گفتست	ذره ای از عقل و هوش اربانست
پس گناه من دین تخطیط چیست	چونک مغز من ز عقل و هوش تهیست
عقل جمله عاقلان پیشش برود	نه گناه او راست که عقلم برود
ما سواک للعقول مرتجی	یا مجیر العقل فغان الحجی
ما حدت الحسن مذنی ستنی	ما شیت العقل مذ جنتنی

قل بلی واللہ بجزیک الثواب	ہل جنونی فی ہواک مستطاب
کوش و ہوشی کوکہ در فہمش رسی	کرب تازی کوید اوور پارسی
حلقہ او سخرہ ہر کوش نیست	بادہ او در خور ہر ہوش نیست
روروای جان زود زنجیری بیار	باز دیگر آدم دیوانہ وار
کرد و صد زنجیر آری بردم	غیر آن زنجیر زلف دلبرم

بخش ۷۶- حکمت نظر کردن در چارق و پوستین کی فلینظر الانسان مم خلق

باز کردن قصه عشق ایاز	که آن یکی کنجست مالال راز
می رود هر روز در حجره برین	تا بسیند چارقی با پوستین
زانک، هستی سخت مستی آورد	عقل از سر شرم از دل می برد
صد هزاران قرن پیشین را همین	مستی، هستی بزدره زین کمین
شد عزرائیلی ازین مستی بلیس	که چرا آدم شود بر من رئیس
خواجہ ام من نیز و خواجہ زاده ام	صد ہنر را قابل و آمادہ ام
در ہنر من از کسی کم نیستم	تا بہ خدمت پیش دشمن بیستم
من ز آتش زادہ ام او ازو حل	پیش آتش مرو حل را چہ محل
او کجا بود اندر آن دوری کہ من	صدر عالم بودم و فخر ز من

بخش ۷۷ - خلق احسان من مارج من نار و قوله تعالى في حق ابليس انه كان من الجن ففسق

شعله می زد آتش جان سفیه	که آتشی بود الولد سراپه
نه غلط گفتیم که بد قمر خدا	علتی را پیش آوردن چرا
کار بی علت مبرا از علل	مستمر و مستقرست از ازل
در کمال صنع پاک مستحش	علت حادث چه کنجد یا حادث
سر آب چه بود آب ما صنع اوست	صنع مغزست و آب صورت چو پوست
عشق دان ای فندق تن دوست	جانت جوید مغزو کو بد پوست
دوزخی که پوست باشد دوستش	داد بد لنا جلودا پوستش
معنی و مغزت بر آتش حاکمست	لیک آتش را قشورت هیزمست
کوزه چوبین که در وی آب جوست	قدرت آتش همه بر ظرف اوست
معنی انسان بر آتش مالکست	مالک دوزخ در وی مالکست
پس میفراتو بدن معنی فزا	تا چو مالک باشی آتش را کیا

پوستبار پوست می افروده ای	لاجرم چون پوست اندر دوده ای
ز آنک آتش را علف جز پوست نیست	قهر حق آن کبر را پوستین کنیست
این تکبر از نتیجهٔ پوستست	جاه و مال آن کبر را زان دوستست
این تکبر چیست غفلت از لباب	منجد چون غفلت یخ ز آفتاب
چون خبر شد ز آفتابش یخ نماند	نرم گشت و گرم گشت و تیز راند
شد ز دید لب جمله تن طمع	خوار و عاشق شد که ذل من طمع
چون بنید مغز قانع شد به پوست	بند غر من فغ زندان اوست
عزت اینجا کبر است و ذل دین	سنگ تا فانی نشد کی شد نکلین
در مقام سکی آنگاه بی انا	وقت مسکین کشتن تست و فنا
کبر زان جوید همیشه جاه و مال	که ز سر کنست گلخن را کمال
کین دودایه پوست را افزون کنند	شحم و لحم و کبر و نخوت آکنند
دیده را بر لب لب نفر اشتند	پوست را زان روی لب پنداشتند
پیش و ابلیس بود این راه را	کو شکار آمد شبیکهٔ جاه را

مال چون مارست و آن جاه اژدها	سایه مردان ز مرد این دورا
زان زمر دمار را دیده جمد	کور کرد دمار و ره رو و اهر
چون برین ره خار بنهاد آن رئیس	هر که خست او گفته لغت بر بلیس
یعنی این غم بر من از خدرو است	خدر را آن مقتدا سابق بیست
بعد از خود قرن بر قرن آمدند	جملگان بر سنت او باز دند
هر که بنهد سنت بدای فقا	تا در اقد بعد او خلق از عمی
جمع کرد بروی آن جمله بزه	کو سری بود دست و ایشان دم غزه
لیک آدم چارق و آن پوستین	پیش می آورد که ستم ز طین
چون ایاز آن چارقش مورد بود	لاجرم او عاقبت محمود بود
هست مطلق کار ساز نیستیت	کارگاه هست کن جز نیست چیت
بر نوشته هیچ بنویسد کسی	یا نهاله کار داند مغری
کاغذی جوید که آن نوشته نیست	تحم کار و موضعی که کشته نیست
تو برادر موضع ناکشته باش	کاغذ اسپید با نوشته باش

تا بشکاردد تو تخم آن ذوالکرم	تا مشرف کردی از نون و القلم
مطعجی که دیده ای نادیده گیر	خود ازین پالوده نالمیده گیر
پوستین و چارق از یادت رود	ز آنک ازین پالوده مستیها بود
ذکر دلق و چارق آگاهیه کنی	چون دآید نزع و مرک آبی کنی
که نباشد ازیناهی پستی	تا نمانی غرق موج زشتی
نگری رد چارق و در پوستین	یاد ناری از سفینه راستین
پس ظلمناورد سازی برو لا	چونک درمانی به غرقاب فنا
سر برید این مرغ بی بهنگام را	دیو کوید بنگرید این خام را
که پدید آید نازش بی ناز	دور این خصلت ز فرهنگ ایاز
نعره های او همه در وقت خویش	او خروس آسمان بوده ز پیش

بخش ۷۸- در معنی این کی ارنا الاشياء کما هی و معنی این کی لو کشف الغطاء ما از
دست یقینا و قوله در هر که تو از دیده بد می نگر می از چهره وجود خود می نگر می پایه
کثر کثر افکند سایه

ای خروسان از وی آموزید بانگ	بانگ بهر حق کننده بهر دانگ
صبح کاذب آید و نفیر بدش	صبح کاذب عالم و نیک و بدش
اهل دنیا عقل ناقص داشتند	تا که صبح صادق پنداشتند
صبح کاذب کار و انهار از دست	که به بوی روز بیرون آمدست
صبح کاذب خلق را رهبر مباد	کو دهبس کار و انهار را به باد
ای شده تو صبح کاذب را برین	صبح صادق را تو کاذب هم مبین
گر نداری از نفاق و بد امان	از چه داری بر برادر ظن همان
بد گمان باشد همیشه زشت کار	نامه خود خواند اندر حق یار
آن خسان که در کثرها مانده اند	انبار اساحر و کثر خوانده اند

وآن امیران خسیں قلب ساز	این گمان بردن بر حجره ایاز
کودفینه دارد و گنج اندر آن	ز آینه خود منکر اندر دیگران
شاه می دانست خود پایی او	بهر ایشان کرد او آن جست و جو
کای امیر آن حجره را بکشای در	نیم شب که باشد او زان بی خبر
تا پدید آید سگالشهای او	بعد از آن بر ماست مالشهای او
مر شمارا دادم آن زرو گهر	من از آن زرمات نخواهم جز خبر
این همی گفت و دل او می طپید	از برای آن ایاز بی نذید
که منم کین بر زبانم می رود	این جفاگر بشنود او چون شود
باز می گوید به حق دین او	که ازین افزون بود تکمین او
کی به قدف زشت من طیره شود	وز غرض وز سر من غافل بود
بتلی چون دید تا ویلات رنج	بردیند کی شود او مات رنج
صاحب تاویل ایاز صابرست	کوبه بحر عاقبتما ناظرست
هم چو یوسف خواب این زندانیان	هست تعبیرش به پیش او عیان

خواب خود را چون ندانم مرد خیر کو بود واقف ز سر خواب غمیر
گر زخم صد تیغ اورا ز امتحان کم نکرد و وصلت آن مهربان
داند او که آن تیغ بر خود می زخم من ویم اندر حقیقت او منم

بخش ۷۹ - بیان اتحاد عاشق و معشوق از روی حقیقت اگر چه متضادند از روی آنک نیاز ضد بی نیاز است چنان که آینه بی صورتست و ساده است و بی صورتی ضد صورتست و لکن میان ایشان اتحادیست در حقیقت کی شرح آن درازست
والعاقل یکنفه الاشاره

اندر آمد ناکمان رنجور بی	جسم مجنون راز رنج و دور بی
تا پدید آمد بر آن مجنون خلاق	خون بجوش آمد ز شعله اشتیاق
گفت چاره نیست هیچ از رک زنش	پس طیب آمد بار و کردنش
رک زنی آمد بد انجا و فزون	رک زدن باید برای دفع خون
بانک بر زد در زمان آن عشق خو	بازوش بست و گرفت آن نیش او
کر بمیرم کو برو جسم کهن	مزد خود بستان و ترک فصد کن
چون نمی ترسی تو از شیر عرین	گفت آخر از چه می ترسی ازین
کرد بر کرد تو شب کرد آمده	شیر و کرک و خرس و هر کور و دده

می نه آیدشان ز تو بوی بشر	ز انهی عشق و وجد اندر جگر
گرک و خرس و شیرداند عشق چیست	کم ز سک باشد که از عشق او عمیت
گرک عشقی نبودی کلب را	کی بجستی کلب کهفی قلب را
هم ز جنس او به صورت چون سگان	گر نشد مشهور هست اندر جهان
بونبردی تو دل اندر جنس خویش	کی بری تو بوی دل از گرک و میش
گر نبودی عشق، هستی کی بدی	کی زدی نان بر تو و کی تو شدی
نان تو شد از چه ز عشق و اشتها	ورنه نان را کی بدی تا جان رهی
عشق نان مرده را می جان کند	جان که فانی بود جاویدان کند
گفت مجنون من نمی ترسم ز نیش	صبر من از کوه سکین هست بیش
نبلم بی زخم ناساید تنم	عاشقم بر زخمها بر می تنم
لیک از لیلی وجود من پرست	این صدف پر از صفات آن دست
ترسم ای فسادگر فصدم کنی	نیش را ناگاه بر لیلی زنی
داند آن عقلی که او دل رو شنیت	در میان لیلی و من فرق نیست

بخش ۸۰- معشوقی از عاشق پرسید کی خود را دوست تر داری یا مرا گفت من از خود مرده‌ام و به تو زنده‌ام از خود و از صفات خود نیست شده‌ام و به تو هست شده‌ام علم خود را فراموش کرده‌ام و از علم تو عالم شده‌ام قدرت خود را از یاد داده‌ام و از قدرت تو قادر شده‌ام اگر خود را دوست دارم ترا دوست داشته باشم و اگر ترا دوست دارم خود را دوست داشته باشم هر که را آینه یقین باشد که چه خود بین خدای بین باشد اخرج به صفاتی الی خلقی من راک رآنی و من قصدک قصدنی و علی هذا

گفت معشوقی به عاشق ز امتحان	در صبحی کای فلان ابن العلان
مر مرا تو دوست تر داری عجب	یا که خود را راست گو یا ذا الکرب
گفت من در تو چنان فانی شدم	که پریم از تن تو ساران تا قدم
بر من از هستی من جز نام نیست	در وجودم جز تو ای خوش کام نیست

زان سبب فانی شدم من این چنین	هم چو سرکه در تو بحر انگبین
هم چو سنگی که شود گل لعل ناب	پر شود او از صفات آفتاب
وصف آن سنگی مانند اندرو	پر شود از وصف خور او پشت و رو
بعد از آن کرد دوست دارد خویش را	دوستی خور بود آن ای فتا
ور که خود را دوست دارد ای بجان	دوستی خویش باشد بی گمان
خواه خود را دوست دارد لعل ناب	خواه تا او دوست دارد آفتاب
اندرین دو دوستی خود فرق نیست	هر دو جانب جز ضیای شرف نیست
تا نشد او لعل خود را دشمنست	ز آنک یک من نیست آنجا دوست
ز آنک ظلم نیست سنگ و روزگور	هست ظلمانی حقیقت ضد نور
خویشتر را دوست دارد کافرست	ز آنک او مناع شمس اکبرست
پس نشاید که بگوید سنگ انا	او همه تاریکیست و در فنا
گفت فرعون انا الحق گشت پست	گفت منصور انا الحق و برست
آن انا را لعنة الله در عقب	وین انا را رحمة الله ای محب

ز انک او سنگ سیه بد این عشیق	آن عدوی نور بود و این عشیق
این انا هو بود در سرای فضول	ز اتحاد نور نه از رای حلول
بعد کن تا سنگیت کمتر شود	تا به لعلی سنگ تو انور شود
صبر کن اندر جهاد و در عنا	دم به دم می بین بقا اندر فنا
وصف سنگی هر زمان کم می شود	وصف لعلی در تو محکم می شود
وصف هستی می رود از پیکرت	وصف هستی می فزاید در سرت
سمع شو یکبارگی تو گوش وار	تا ز حلقه لعل یابی گوشوار
هم چو چه کن خاک می کن کر کسی	زین تن خاک کی که در آبی رسی
گر رسد جذبه خدا آب معین	چاه ناکنده بجوشد از زمین
کاری می کن تو بگوش آن مباحش	انک اندک خاک چه رامی تراش
هر که رنجی دید کنجی شدید	هر که جدی کرد در جدی رسید
گفت پنخمر کو عست و سجود	بر در حق کو فتن حلقه وجود
حلقه آن در هر آنکومی زند	بهر او دولت سری بیرون کند

بخش ۸۱- آمدن آن امیرنام با سرسنگان نیم شب بکشدن آن حجره ایازو
 پوستین و چارق دیدن آویخته و گمان بردن کی آن مکرست و روپوش و خانه را
 حفره کردن بهر گوشه ای کی گمان آمد چاه کنان آوردن و دیوارها را سوراخ کردن و
 چیزی نیافتن و خجل و نومید شدن چنانک بدگمانان و خیال اندیشان در کار انبیا و
 اولیا کی می گفتند کی ساحرند و خویشان ساخته اند و تصد رمی جویند بعد از تفحص خجل
 شوند و سود ندارد

طالب کنج وز رو خمره بند	آن اینان برد حجره شدند
با دو صد فرهنگ و دانش چند کس	قفل را بر می کشادند از هوس
از میان قهلهما بکزیده بود	زانک قفل صعب و پر پیچیده بود
از برای کتم آن سراز عوام	نه ز بخل سیم و مال و زر خام
قوم دیگر نام سالو سم کنند	که گروهی بر خیال بدتنند
از خسان محفوظ تر از لعل کان	پیش با همت بود اسرار جان

زرنثار جان بود نزدشمان	زربه از جاست پیش ابلهان
عقل گوید نیک بین که آن نیست آب	حرص تازد بیده سوی سراب
نعره عقل آن زمان پنهان شده	حرص غالب بود و ز چون جان شده
گشته پنهان حکمت و ایامی او	گشته صد تو حرص و غوغای او
آنکه از حکمت ملامت بشود	تا که در چاه غرور اندر افتد
نفس لوامه برو باید دست	چون ز بند دام باد او شکست
نشود پند دل آن گوش کرش	تا به دیوار بلاناید سرش
از نصیحتها کند و گوش کر	کو دکان را حرص کوزینه و سکر
در نصیحت هر دو گوشش باز شد	چونک ددت و نبش آغاز شد
باز کردند آن زمان آن چند کس	حجره را با حرص و صد گونه هوس
هم چو اندر دوعمگندیده هوام	اندر افتادند از در زانودحام
خورد اکلان فی و بسته هر دو پر	عاشقانه دقت با کز و فر
چارتی بدریده بود و پوستین	بگریزند از سار و از یمین

باز گفتند این مکان بی‌نوش نیست	چارق اینجا جز بی‌روپوش نیست
هین بیاور سیمای تنیر را	امتحان کن خفزه و کار ز را
هر طرف کنند و جستند آن فریق	خفزه ها کردند و کوه های عمیق
خفزه ها شان بانگ می داد آن زمان	کنده های خالیم ای کندگان
زان سگالش شرم هم می داشتند	کنده ها را باز می انباشتند
بی عدد لاجول در هر سینه ای	مانده مرغ حرصشان بی چینه ای
زان ضلالت های یاوه تا زشان	خفزه دیوار و در غارشان
نمکن اندای آن دیوارنی	با ایاز امکان بیج امارنی
گر خدای بی کناهی می دهند	حایط و عرصه کواهی می دهند
باز می کشند سوی شهر یار	پرز کرد و روی زرد و شرمسار

بخش ۸۲- بازگشتن نماان از حجره ایاز به سوی شاه توبره تی و خجل هم چون
 بدگمانان در حق انبیا علیم السلام بروقت ظهور برأت و پاکی ایشان کی یوم تبیض
 وجوه و تسود وجوه و قوله تری الذین کذبوا علی الله وجوههم مسودة

شاه قاصد گفت بین احوال چیست	که بغلتان از زروهمیان تہست
ورنہان کردید دینار و تسو	فرشادی درخ و رخسار کو
گر چه پنهان نیخ هر نیخ آورست	برک سیاهم وجوہم اخضرست
آنچ خورد آن نیخ از زہر و زقند	نک منادی می کند شاخ بلند
نیخ اگر بی برک و از مایہ تہست	برگمای سبز اندر شاخ چیست
برزبان نیخ کل مہری نہند	شاخ دست و پا کو اہی می دہد
آن اینان جملہ در عذر آمدند	ہم چو سایہ پیش مہ ساجد شدند
عذر آن گرمی و لاف و ماومن	پیش شہ رفتند باتیغ و کفن
از خجالت جملہ انگشتان کزان	ہر یکی می گفت کای شاه جهان

گربریزی خون حلاستت حلال	ورنجشی هست انعام و نوال
کرده ایم آنما که از مای سنرید	تاچه فریایی تو ای شاه مجید
گربنجشی جرم مای دل فروز	شب شبها کرده باشد روز روز
گربنجشی یافت نومیدی کشاد	ورنه صد چون مافدای شاه باد
گفت شه نه این نواز و این کداز	من نخواهم کرد هست آن ایاز

بخش ۸۳ - حواله کردن پادشاه قبول و توبه نماان و حجره کشایان و سزا دادن ایشان بایازکی یعنی این جنایت بر عرض او رفته است

این جنایت بر تن و عرض و است	زخم بر رگهای آن نیکو پیست
گرچه نفس واحدیم از روی جان	ظاهر ادرم ازین سود و زیان
تتمتی بر بنده شه راعار نیست	جز مزید حلم و استظهار نیست
مستم راساه چون قارون کند	بی گنه را تو نظر کن چون کند
شاه را غافل مدان از کار کس	مانع اظهار آن حلمت و بس
من همنایشع به پیش علم او	لا ابالی وار الا حلم او
آن گنه اول ز حلمش می جهد	ورنه بهیست آن مجالش کی دهد
خونبهای جرم نفس قاتله	هست بر حلمش دیت بر عاقله
مست و بی خود نفس ما زان حلم بود	دیو درستی کلاه از وی ربود
گرنه ساقی حلم بودی باده ریز	دیو با آدم کجا کردی ستیز
گاه علم آدم ملایک را کی بود	اوستاد علم و تقاد نفوذ

شذریک بازی شیطان روی زرد	چونک درجنت شراب حلم خورد
زیرک و دانا و چشش کرده بود	آن بلادهای تعلیم و دود
دور آورده سوی رخت او	باز آن افیون حلم سخت او
ساقیم تو بوده ای دستم بگیر	عقل آید سوی حلمش متحیر

بخش ۸۴ - فرمودن شاه ایاز را کی اختیار کن از عضو و مکافات کی از عدل و لطف
هر چه کنی اینجا صوابست و در هر یکی مصلحتهاست کی در عدل هزار لطف هست
درج و لکم فی القصاص حیوة آنکس کی کرا هست می دارد قصاص را درین یک
حیات قاتل نظر می کند و در صد هزار حیات کی معصوم و محقون خواهند شدن در
حصن بیم سیاست نمی نکرد

کن میان مجرمان حکم ای ایاز	ای ایاز پاک با صد احتراز
گرد و صدمات بجوشم در غل	در کف جوشت نیام یک دغل
ز امتحان شرمنده خلقی بی شمار	امتحانها از تو حله شرمسار
بحربی قهرست تنها علم نیست	کوه و صد کوهست این خود حلم نیست
گفت من دانم عطای تست این	ورنه من آن چار قم و آن پوستین
بهر آن پناهمبر این را شرح ساخت	هر که خود بشناخت یزدان را شناخت
چارقت لطفه ست و خونت پوستین	باقی ای خواجه عطای اوست این

تو مگو که نیستش جز این قدر	بهر آن دادست تا جوی دگر
تا بدانی نخل و دخل بوستان	زان نماید چندیب آن باغبان
تا بداند گندم انبار را	کف کندم زان دهد خیار را
تا شناسی علم او را مستراد	نکته ای زان شرح گوید استاد
دورت اندازد چنانک از ریش خس	ور بگویی خود بهمنش بود و بس
داد نادر در جهان بنیاد نه	ای ایاز اکنون بیا و داده ده
وز طمع بر عفو و حلمت می تند	مجرمانت مستحق کشتن اند
آب کوثر غالب آید یا لهب	تا که رحمت غالب آید یا غضب
شاخ حلم و خشم از عهد است	از پی مردم ربایی هر دو هست
نهی و اثباتست در لفظی قرین	بهر این لفظ است مستبین
لیک در وی لفظ لیس شد قرین	ز آنک استقام اثباتیست این
کاسه خاصان منبر خوان عام	ترک کن تا ماند این تقریر خام
آن کی آهمن رباوین که ربا	قرو لطفی چون صبا و چون وبا

قسم باطل باطلان را می‌کشد	می‌کشد حق راستان را تا نشد
معه صفرایی بود سرکا کشد	معه حلوانی بود حلوا کشد
فرش افسرده حرارت را خورد	فرش سوزان سردی از جالس برد
نخسّم بّنی از تو سطوت می‌جهد	دوست بّنی از تو رحمت می‌جهد
زانک نوعی انتقامست انتظار	ای ایاز این کار را زو تر گزار

بخش ۸۵- تعجیل فرمودن پادشاه ایاز را کی زود این حکم را به فیصل رسان و منظر
مدار و ایام بینا ملک کی الانتظار موت الاحمر و جواب گفتن ایاز شاه را

کفت ای شه جملگی فرمان تراست	با وجود آفتاب اختر فاست
زهره کی بودیا عطار دیا شهاب	کو برون آید به پیش آفتاب
کز دلق و پوستین بگذشتی	کی چنین تخم ملاست کشتی
فضل کردن برد حجره چه بود	در میان صد خیالی حود
دست در کرده دون آب جو	هر کی زیشان کلوخ خشک جو
پس کلوخ خشک در جو کی بود	ماه بی با آب عاصی کی شود
بر من مسکین جهاد از ندظن	که وفار اشرم می آید ز من
گر بودی ز حمت ناهرمی	چند حرفی از وفا و گفتنی
چون جهانی شبت و اشکال جوست	حرف می رانیم با بیرون پوست
گر تو خود را بشکنی مغزی شوی	داستان مغز مغزی بشوی

مغز و روغن را خود آوازی کجاست	جوز را در پوستها آواز هست
هست آوازش نهان در گوش نوش	دارد آوازی نه اندر خورد گوش
ژغرخ آواز قشری کی شنود	کر نه خوش آوازی مغزی بود
تا که خاموشانه بر مغزی زنی	ژغرخ آن زان تکل می کنی
وانگهان چون لب حریف نوش شو	چند گاهی بی لب و بی گوش شو
خواجہ یک روز امتحان کن گنگ باش	چند گفتی نظم و شرور از فاش

بخش ۸۶ - حکایت در تقریر این سخن کی چنڊن گاه گفت ذکر را از مودیم مدتی صبر و خاموشی را بیازمایم

چند نختی تلخ و تیز و شور گز	این کی بار امتحان شیرین پز
آن کی را در قیامت ز آتیه	در کف آید نامه عصیان سیاه
سریه چون نامه های تغزیه	پر معاصی متن نامه و حاشیه
جمله فسق و معصیت بد یک سری	هم چو دار الحرب پر از کافری
آشنخان نامه پلید پروبال	در یمین ناید در آید در شمال
خود، همین جان نامه خود را بسین	دست چپ را شاید آن یاد یمین
موزه چپ کفش چپ هم در دکان	آن چپ دانش پیش از امتحان
چون نباشی راست می دان که چپ	هست پیدانفره شیر و کپی
آنک گل را شاید و خوش بو کند	هر چپ را راست فضل او کند
هر شمالی را یمینی او دهد	بهر راء معینی او دهد

کرچی با حضرت اور است باش	تا مینی دست برد لطفماش
تور و اداری که این نامه مہین	بگذرد از چپ در آید در مین
این چنین نامه کہ پر ظلم و جفاست	کی بود خود در خور اندر دست راست

بخش ۸۷- در بیان کسی کی سخنی کوید کی حال او مناسب آن سخن و آن دعوی
 نباشد چنان کہ کفرہ ولن سالتهم من خلق السموات والارض ليقولن اللہ
 خدمت بت سکین کردن و جان و زر فدای او کردن چه مناسب باشد با جانی
 کی داند کی خالق سموات و ارض و خلائق الہیت سمعی بصیری حاضری
 مراقبی مستولی غموری الی آخرہ

زہدی را یک زنی بد بس غور	ہم بد اور ایک کنیزک ہم چو حور
زان ز غیرت پاس شو حر داشتی	با کنیزک خلوتش نگذاشتی
مدتی زن شد مراقب هر دورا	تا نشان فرصت نیفتد در خلا
تا در آمد حکم و تقدیر الہ	عقل حارس خیرہ سرکشت و تباہ
حکم و تقدیرش چو آید بی وقوف	عقل کی بود در قمر افتد خوف
بود در حمام آن زن ناگمان	یادش آمد طشت و در خانہ بد آن
با کنیزک گفت روہن مرغ وار	طشت سیمین راز خانہ ما بیار

آن کنیزک زنده شد چون این شنید	که به خواجه این زمان خواهد رسید
خواجه در خانه ست و خلوت این زمان	پس دو ان شد سوی خانه شادمان
عشق شش ساله کنیزک را بد این	که باید خواجه را خلوت چنین
گشت پران جانب خانه شافت	خواجه را در خانه در خلوت بیافت
هر دو عاشق را چنان شهوت ربود	که احتیاط و یاد در بستان نبود
هر دو با هم در خریدند از نشاط	جان به جان پیوست آن دم ز اختلاط
یاد آمد در زمان زن را که من	چون فرستادم و را سوی وطن
پنبه در آتش نهادم من به خویش	اندر افکندم قیج ز راه به پیش
گل فروشت از سرو بی جان دوید	در پی او رفت و چادر می کشید
آن ز عشق جان دوید و این ز بیم	عشق کو و بیم کو فرقی عظیم
سیر عارف هر دمی تا تخت شاه	سیر زاهد هر می یک روزه راه
گرچه زاهد را بود روزی شگرف	کی بود یک روز او خمین الف
قدر هر روزی ز عمر مرد کار	باشد از سال جهان پنجه هزار

عظم‌الزین سربود بیرون در	زهره و هم ابر در دگر بود
ترس مویی نیست اندر پیش عشق	جمله قربانند اندر کیش عشق
عشق وصف ایزدست اما که خوف	وصف بنده بتلای فرج و جوف
چون یحیون بخواندی در نبی	بایحیو هم قرین در مطلبی
پس محبت وصف حق دان عشق نیز	خوف نبود وصف یزدان ای عزیز
وصف حق کو و وصف مثنی خاک کو	وصف حادث کو و وصف پاک کو
شرح عشق ارمن بگویم بر دوام	صد قیامت بگذرد و آن ناتمام
زانک تاریخ قیامت را حدست	حد کجا آنجا که وصف ایزدست
عشق را پانصد پرست و هر پری	از فراز عرش تا تحت الشری
زاهد با ترس می تازد به پا	عاشقان پران تر از برق و هوا
کی رسد این خاینان در کرد عشق	که آسمان را فرش سازد در عشق
جز گمرا آید عنایت های ضو	کز جهان وزین روش آزاد شو
از قش خود و ز دش خود باز ره	که سوی شه یافت آن شهباز ره

این قش و دش هست جبر و اختیار	از و رای این دو آمد جذب یار
چون رسید آن زن به خانه در کشاد	بانگ در در گوش ایشان در قناد
آن کنیزک جست آشفته ز ساز	مرد بر جست و درآمد در نماز
زن کنیزک را پر و لیده بید	در هم و آشفته و دنگ و مرید
شوی خود را دید قائم در نماز	در کمان افتاد زن زان اهتر از
شوی را برداشت دامن بی خطر	دید آلوده منی خصیه و ذکر
از ذکر باقی نطفه می چکید	ران و زانو گشت آلوده و پلید
بر سرش زد سیلی و گفت ای مهین	خصیه مرد نمازی باشد این
لایق ذکر و نماز ست این ذکر	وین چنین ران و زمار پر قدر
نامه پر ظلم و فحش و کفر و کین	لایقست انصاف ده اندر یمین
گر بپرسی کبر را کین آسمان	آفریده گیت وین خلق و جهان
گوید او کین آفریده آن خداست	که آفرینش بر خدایی اش گواست
کفر و فحش و اتم بسیار او	هست لایق با چنین اقرار او

آن فضیحتها و آن کردار کاست	هست لایق با چنین اقرار راست
تا شد اولایق عذاب هول را	فعل او کرده دروغ آن قول را
هم ز خود هر مجرمی رسوا شود	روز محشر هر نهان پیدا شود
بر فساد او به پیش مستعان	دست و پاد به گواهی بایان
لب بگوید من چنین پرسیده ام	دست گوید من چنین در دیده ام
فرج گوید من بگردستم زنی	پای گوید من شدتم تمانی
کوش گوید چیده ام س الکلام	چشم گوید کرده ام غمزه حرام
که دروغش کرد هم اعضای خویش	پس دروغ آمد ز سرتاپای خویش
از گواهی خصیه شد زرقش دروغ	آنچنان که در نماز با فروغ
باشد اشهد گفتن و عین بیان	پس چنان کن فعل که آن خود بی زبان
گفته باشد اشهد اندر نفع و ضرر	تا همه تن عضو عضو است ای پسر
که منم محکوم و این مولای ماست	رفتن بنده پی خواه که خواست
توبه کن زانها که کردستی تو پیش	گریه کردی تو نامه عمر خویش

عمر اگر بگذشت نیخش این دست	آب توبه ش ده اگر اوبی نیست
بیخ عمرت رابده آب حیات	تا دخت عمر کرد بانبات
جمله ماضیا ازین نیکو شوند	زهر پاریه ازین کرد و حوقند
سینات را مبدل کرد حق	تا همه طاعت شود آن ماسبق
خواجہ بر توبہ نصوحی خوش بہ تن	کوششی کن ہم بہ جان و ہم بہ تن
شرح این توبہ نصوح از من شنو	بگویدی و لیک از نو کرو

بخش ۸۸ - حکایت در بیان توبہ نصوح کی چنانک شیرازستان بیرون آید باز
 در پستان نرود آنک توبہ نصوحی کرد هرگز از آن گناه یاد نکند بہ طریق رغبت
 بلکہ ہر دم نفرتش افزون باشد و آن نفرت دلیل آن بود کی لذت قبول
 یافت آن شہوت اول بی لذت شد این بہ جای آن نشست نہر و عشق را بجز
 عشق دیگر چرایاری بخوبی زو نکوتر و آنک دلش باز بدان گناه رغبت می کند
 علامت آنست کی لذت قبول نیافتہ است و لذت قبول بہ جای آن لذت
 گناه تششہ است سنسیرہ للیسری شدہ است لذت و سنسیرہ للیسری باقیست بر
 وی

بود مردی پیش ازین نامش نصوح	بدزدلکی زن اورا فتوح
بود روی او چو رخسار زنان	مردی خود را ہی کرد او نہان
او بہ حمام زنان دلاک بود	در دغا و حیلہ بس چالاک بود
سالمی کرد دلاکی و کس	بونسرد از حال و سر آن ہوس
زانک آواز و رخسار زن وار بود	لیک شہوت کامل و بیدار بود

چادر و سربند پوشیده و تقاب	مرد شهوانی و در غره شباب
دختران خسروان رازین طریق	خوش بهی مالید و می شست آن عشق
توبه هایم کرد و پاد می کشید	نفس کافر توبه اش را می دید
رفت پیش عارفی آن زشت کار	گفت ما را در دعایی یاد دار
سراودانست آن آزاد مرد	لیک چون حلم خدا پیدا نکرد
بر لبش قهقشت و در دل رازها	لب خموش و دل پر از آوازا
عارفان که جام حق نوشیده اند	رازها دانسته و پوشیده اند
هر کرا اسرار کار آموختند	مهر کردند و دانش دوختند
ست خنید و بگفت ای بد نهاد	ز انک دانی این دوت توبه دهد

بخش ۸۹- در بیان آنک دعای عارف واصل و درخواست او از حق هم چو
 درخواست حقت از خویشتن کی گشت له سماع و بصرا و لسانا ویدا و قوله و مار میت
 اذ میت و لکن الله رمی و آیات و اخبار و آثار دین بسیارست و شرح سبب
 ساختن حق تا مجرم را گوش گرفته بتوبه نصوح آورد

آن دعا از هفت کردون در گذشت	کار آن مسکین به آخر خوب گشت
که آن دعای شیخ نه چون هر دعاست	فانی است و گفت او گفت خداست
چون خدا از خود سوال و کد کند	پس دعای خویش را چون رد کند
یک سبب انگیخت صنع ذوالجلال	که رنایدش ز نفرین و وبال
اندر آن حمام پر می کرد طشت	کوهری از دختر شه یاده گشت
کوهری از حلقه های گوش او	یاده گشت و هر زنی در جست و جو
پس در حمام را بستند سخت	تا بجویند اولش در پیچ رخت
رخها بستند و آن پیدا شد	دزد کوهر نیز هم رسوا شد

پس به جد جستن گرفتند از کزاف	دردمان و کوش و اندر هر شکاف
در شکاف تحت و فوق و هر طرف	جست و جو کردند دی خوش صدف
بانگ آمد که همه عریان شوید	هر که مستیدار عجز و کر نوید
یک به یک را حاجه جستن گرفت	تا پدید آید گمراهان شکفت
آن نضوح از ترس شد در خلوتی	روی زرد و لب کبود از خشتی
پیش چشم خویش او می دید مرک	رفت و می لرزید او مانند برگ
گفت یارب بار بار گشته ام	توبه ما و عهد با شکسته ام
کرده ام آنها که از من می شنید	تا چنین سیل سیاهی در رسید
نوبت جستن اگر در من رسد	و ده که جان من چه سخته باشد
در جگر افتاده ام صد شرر	در مناجاتم بسین بوی جگر
این چنین اندوه کافر را مباد	دامن رحمت گرفتم داد داد
کاشکی مادر زادی مرا	یا مرا شیری بخوردی در چرا
ای خدا آن کن که از تو می سزد	که زهر سوراخ مارم می کزد

جان سکنین دارم و دل آه‌نشین	ورنه خون‌گشتی دین رنج و خنین
وقت تنگ آمد مرا و یک نفس	پادشاهی کن مرا فریاد رس
گر مرا این بار ستاری کنی	توبه کردم من ز هر ناکردنی
توبه ام بپذیر این بار و گریه	تا بیندم بهر توبه صد کمر
من اگر این بار تقصیری کنم	پس دگر مشو دعا و گفتنم
این همی زارید و صد قطره روان	که در افتادم به جلا و دعوایان
تا نمیرد هیچ افرنگی چنین	هیچ ملحد را مبادا این خنین
نوحه ما کرد او بر جان خویش	روی عزرائیل دیده پیش پیش
ای خدا و ای خدا چندان بگفت	که آن در دیوار با او گشت جفت
در میان یارب و یارب بد او	بانگ آمد از میان جست و جو

بخش ۹۰- نوبت جستن رسیدن به نصح و آواز آمدن که همه را جستم نصح را
 بجوید و بیهوش شدن نصح از آن هیئت و گشاده شدن کار بعد از نهایت بستی
 کماکان یقول رسول الله صلی الله علیه و سلم اذا اصابه مرض او هم اشدی از من
 سقرجی

جمله را جستم پیش آبی نصح	گشت بیهوش آن زمان پرید روح
هم چو دیوار شکسته در فدا	هوش و عقلش رفت شد او چون حماد
چونک هوشش رفت از تن بی امان	سراو با حق پیوست آن زمان
چون تنی گشت و وجود او نماند	باز جانش را خدا در پیش خواند
چون شکست آن کشتی او بی مراد	در کنار رحمت دیا فدا
جان به حق پیوست چون بی هوش شد	موج رحمت آن زمان در جوش شد
چون که جانش وارید از تنگ تن	رفت شادان پیش اصل خویشتن
جان چو بازو تن مرور کننده ای	پای بسته بر شکسته بنده ای
چونک هوشش رفت و پایش بر کشاد	می پرد آن باز سوی کیقباد

چونک دریاها می رحمت جوش کرد	سگنها هم آب حیوان نوش کرد
ذه اغر شگرف وزفت شد	فرش خاکی اطلس وزربفت شد
مرده صدساله بیرون شد ز کور	دیو ملعون شده خوبی رشک حور
این همه روی زمین سرسبز شد	چوب خشک اسگوفه کرد و نغز شد
گرک بابرہ حریف می شده	نامیدان خوش رک و خوش پی شده

بخش ۹۱ - یافته شدن کوهر و حلّالی خواستن حاجبکان و کنسیرکان شاهزاده از نصوح

مژده آمد که اینک کم شده	بعد از آن خونی حلاک جان بده
یافت شد کم کشته آن دیتیم	بانک آمد ناکمان که رفت بیم
مژدگانی ده که کوهر یافتیم	یافت شد و اندر فرح در یافتیم
پر شده حمام قد زال احزن	از غریب و نعره و دستک زدن
دید چشمش تابش صدر و زیش	آن نصوح رفته باز آمد به خویش
بوسه می دادند بردش بسی	می حلّالی خواست از وی هر کسی
گوشت تو خوردیم اندر قیل و قال	بد گمان بردیم و کن ما را حلال
زانک در قربت ز جمله پیش بود	زانک ظن جمله بروی پیش بود
بلک هم چون دو تنی یک کشته روح	خاص دلکش بد و محرم نصوح
ز ملازم تربّه خاتون نیست کس	کوهر ابر بردست او بردست و بس
بهر حرمت داشتش تاخیر کرد	اول او را خواست جستن در نبرد
اندرین مهلت رماند خویش را	تا بود کان را ایندازد به جا

این حلالیها ازومی خواستند	وز برای عذر برمی خاستند
گفت بد فضل خدای دادگر	ورنه ز آنچم گفته شد، بستم بتر
چه حلالی خواست می باید ز من	که منم مجرم تراهل ز من
آنچ گفتندم زبدا ز صدیکست	بر من این کشت ارکس را شکست
کس چه می داند ز من جز اندکی	از هزاران جرم و بد فعلم یکی
من همی دانم و آن ستار من	جرمها و زشتی کردار من
اول ابلسی مرا استاد بود	بعد از آن ابلیس پیشم باد بود
حق بدید آن جمله را نادیده کرد	تا نکردم در فضیحت روی زرد
باز رحمت پوشتین دوزیم کرد	توبه شیرین چو جان روزیم کرد
هرچه کردم جمله ناکرده گرفت	طاعت ناکرده آورده گرفت
هم چو سرو و سونم آزاد کرد	هم چو بخت و دولتتم دلشاد کرد
نام من در نامه پاکان نوشت	دوزخی بودم بجحیدم بهشت
آه کردم چون رسن شد آه من	گشت آویزان رسن در چاه من

آن رس بکرفتم و بیرون شدم	شاد و زفت و فربه و گلگون شدم
در بن چاهی ہی بودم زبون	در همه عالم نمی کنجم کنون
آفرینهار تو بادا ای خدا	ناگهان کردی مرا از غم جدا
گر سر هر موی من یابد زبان	سگرهای تو نیاید در بیان
می زنم نعره درین روضه و عیون	خلق را یالست قومی یعلمون

بخش ۹۲- باز خواندن شه زاده نصح را از بهر دلایلی بعد از استحکام توبه و قبول توبه و
بهانه کردن او و دفع گفتن

بعد از آن آمد کسی کز مرحمت	دختر سلطان مامی خواندت
دختر شاهت همی خواند بیا	تا سرش شوی کنون ای پارسا
جز تو دلایلی نمی خواهد دلش	که بالید یا بشوید با گلش
گفت رو رود دست من بی کار شد	وین نصح تو کنون بیمار شد
رو کسی دیگر بجو اشتاب و تفت	که مرا والله دست از کار رفت
بادل خود گفت کز حد رفت جرم	از دل من کی رود آن ترس و کرم
من ببردم یک ره و باز آمدم	من چشیدم تلخی مرک و عدم
توبه ای کردم حقیقت با خدا	نکسکنم تا جان شدن از تن جدا
بعد آن محنت کرا بار دگر	پارود سوی خطر الا که خر

بخش ۹۳- حکایت در بیان آنک کسی توبه کند و پشیمان شود و باز آن پشیمانها را
فراموش کند و آزموده را باز آزماید در خسارت ابد اقد چون توبه او را شباتی و قوتی
و حلاوتی و قبولی مدد نرسد چون درخت بی بیخ هر روز زرد تر و خشک تر نعوذ بالله

گازری بود و مرا و رایک خری	پشت ریش اسگم تی و لاغری
در میان سنگ لاخ بی گیاه	روز تا شب بی نوا و بی پناه
بهر خوردن جز که آب آنجا بود	روز و شب بد خرد آن کور و کبود
آن حوالی نیتان و بیشه بود	شیر بود آنجا که صیدش پیشه بود
شیر را بپیل زرنجک او فتاد	خسته شد آن شیر و ماند از اصطیاد
مدتی و ماند زان ضعف از شکار	بی نوا ماند دد از چاشت خوار
زانک باقی خوار شیر ایشان بند	شیر چون رنجور شد تنگ آمدند
شیر یک روباه را فرمود رو	مرخری را بهر من صیاد شو
گر خری یابی به کرد مرغزار	رو فوش خوان فریبانش بیار

چون بیایم قوتی از گوشت خر	پس بگیرم بعد از آن صیدی دگر
اندکی من می خورم باقی شما	من سبب باشم شمارا در نوا
یا خری یا گاو بهر من بجوی	زان فونهای که می دانی بگوی
از فون و از سخنهاى خوشش	از سرش بیرون کن و اینجا کشش

بخش ۹۴- تشییہ کردن قطب کی عارف واصلست در اجر بی دادن خلق از
 قوت مغفرت و رحمت بر مراتبی کی حقش الهام دهد و تمثیل بشیر که دد اجر بی
 خوار و باقی خوار ویند بر مراتب قرب ایشان بشیر نه قرب مکانی بلکه قرب صفتی
 و تفصیل این بسیارست والله الهادی

قطب شیر و صید کردن کار او	باقیان این خلق باقی خوار او
تا توانی در رضای قطب کوش	تا قوی گردد کند صید و جوش
چو بر نجد بی نوا مانند خلق	کز کف عقلست جمله رزق خلق
زانک وجد خلق باقی خورد او ست	این نکه دار او دل تو صید جوست
او چو عقل و خلق چون اعضا و تن	بسته عقلست تدبیر بدن
ضعف قطب از تن بود از روح نی	ضعف در گشتی بود در نوح نی
قطب آن باشد که کرد خود تند	کردش افلاک کرد او بود
یاری ده در مرمره گشتی اش	کر غلام خاص و بنده گشتی اش

یاریت در تو فرایند اندرو	گفت حق ان تنصروا الله تنصروا
هم چو روبه صید گیر و کن فداش	تا عوض گیری هزاران صید بیش
رو بهانه باشد آن صید مرید	مرده گیر و صید گفتار مرید
مرده پیش او کشتی زنده شود	چرخ در پالیز روینده شود
گفت روبه شیر را خدمت کنم	حیلد ما سازم ز عیشش بر کنم
حیلد و افونگیری کار نیست	کار من دستان و از ره برد نیست
از سر که جانب جوی شافت	آن خر مسکین لاغر را بیافت
پس سلام کرم کرد و پیش رفت	پیش آن ساده دل دویش رفت
گفت چونی اندرین صحرای خشک	در میان سنگ لایخ و جای خشک
گفت خر کرد غم کرد دارم	قسمتم حق کرد من زان ساگر م
شکر گویم دوست را در خیر و شر	ز آنک هست اندر قضا از بدتر
چونک تمام اوست کفر آمد کله	صبر باید صبر منتح الصله
غیر حق جمله عدواند اوست دوست	باعدا از دوست شکوت کی نکوست

تا بدو غم نخواهم انگبین زانک هر نعمت غمی دارد قرین

بخش ۹۵- حکایت دیدن خرہنرم فروش بانوایی اسپان تازی را بر آخر خاص و
 تمنابر دن آن دولت را در موعظہ آنک تمناناید بردن الا مغفرت و عنایت و
 ہدایت کی اگر در صد لون رنجی چون لذت مغفرت بود ہمہ شیرین شود باقی هر
 دولتی کی آن را ناآزموده تمنی می بری با آن رنجی قریبست کی آن را نمی بینی
 چنانک از هر دایمی دانه پیدا بود و فح پنهان تو درین یک دام مانده ای تمنی می بری
 کی کاشکی با آن دانه مار فتمی پنداری کی آن دانه مابی دامت

بود سقانی مرور ایک خری	گشتہ از مخنت دوتا چون چغبری
پشتش از بار کران صد جای ریش	عاشق و جویان روز مرگ خویش
جو کجا از گاہ خشک او سیرنی	در عقب زخمی و سنجی آہنی
میر آخردید او را رحم کرد	کہ آشنای صاحب خر بود مرد
پس سلامش کرد و پرسیدش ز حال	کز چہ این خر گشت دوتا ہم چو دال
گفت از درویشی و تقصیر من	کہ نمی یابد خود این بستہ دهن

کفت بسیارش به من تو روز خند	تا شود در آخر شه زورمند
خرد و بسپرد و آن رحمت پرست	در میان آخر سلطانیش بست
خر زحر سوم کب تازی بید	بانوا و فریه و خوب و جدید
زیر پاشان روفته آبی زده	که به وقت و جوبه بهنگام آمده
حارش و مالش مرا سپان را بید	پوز بالا کرد کای رب مجید
نه که مخلوق تو م کیرم خرم	از چه زار و پشت ریش و لاغرم
شب زرد پشت و از جوع شکم	آرزو مند م به مردن دم به دم
حال این اسپان چنین خوش بانوا	من چه مخصوصم به تعذیب و بلا
نگهان آوازه پیکار شد	تا زیان را وقت زین و کار شد
زخمهای تیر خوردند از عدو	رفت پیکانها دریشان سوبه سو
از غزا باز آمدند آن تازیان	اندر آخر حمله افتاده ستان
پایانشان بسته محکم بانوار	نعلبندان ایستاده بر قطار
می شکافید تن ایشان بنیش	تا برون آرند پیکانها ز ریش

آن خر آن را دید و می گفت ای خدا
من به فقر و عافیت دادم رضا
زان نوا بفرارم و زان زخم زشت
هر که خواهد عافیت دنیا بهشت

بخش ۹۶- ناپسندیدن روباه گفتن خراکی من را ضمیمه به قسمت

گفت روبه جستن رزق حلال	فرض باشد از برای امثال
عالم اسباب و چیزی بی سبب	می نباید پس مهم باشد طلب
و استخوان فضل الله است امر	تا نباید غضب کردن هم چونر
گفت پیغامبر که بر رزق ای فقی	د فرو بسته ست و برد قهلا
جنش و آمد شد ما و اکتساب	هست مفتاحی بر آن قفل و حجاب
بی کلید این در کشادن راه نیست	بی طلب نان سنت الله نیست

بخش ۹۷ - جواب گفتن خر روباه را

گفت از ضعف توکل باشد آن	ورنه بدندان کسی که داد جان
هر که جوید پادشاهی و ظفر	کم نیاید لقمه نان ای پسر
دام و دود جمله همه اکال رزق	نه پی کسپ اندنه حامل رزق
جمله را رزاق روزی می دهد	قسمت هر یک به پیش می نهد
رزق آید پیش هر که صبر جست	رنج کوششها ز بی صبری تست

بخش ۹۸- جواب گفتن روبه خرا

گفت روبه آن توکل نادرست	کم کسی اندر توکل ماهرست
کرد نادگشتن از نادانی است	هر کسی را کی ره سطرانی است
چون قناعت را بیمبر گنج گفت	هر کسی را کی رسد گنج نهفت
حد خود شناس و بر بالا مپر	تانیفتی در نشیب شور و شمر

بخش ۹۹- جواب گفتن خر و باه را

گفت این معکوس می‌کونی بدان	شور و شر از طمع آید سوی جان
از قناعت هیچ کس بی‌جان نشد	از حرصی هیچ کس سلطان نشد
نان ز نمک‌دان و سگان بود دروغ	کسب مردم نیست این باران و مین
آسپهان که عاشقی بر زرق زار	هست عاشق زرق هم بر زرق خوار

بخش ۱۰۰- در تقریر معنی توکل حکایت آن زاهد کی توکل را امتحان می کرد از میان اسباب و شهر برون آمد و از قوارع و رده گذر خلق دور شد و بن کوهی مجھوری مفقودی در غایت کرسکی سر بر سر سکی نهاد و خفت و با خود گفت توکل کردم بر سبب سازی و رزاقی تو و از اسباب مستقطع شدم تا بنیم بسیت توکل را

آن کی زاهد شود از مصطفی	که یقین آید به جان رزق از خدا
گر بخوای و رنخواهی رزق تو	پیش تو آید و ان از عشق تو
از برای امتحان آن مرد رفت	در بیابان نزد کوهی خفت تفت
که بنیم رزق می آید به من	تا قوی گردد مرا در رزق ظن
کاروانی راه کم کرد و کشید	سوی کوه آن ممتحن را خسته دید
گفت این مرد این طرف چو نست عور	در بیابان از ره و از شهر دور
ای عجب مرده ست یا زنده که او	می ترسد هیچ از گرک و عدو
آمد و دست بروی می زدند	قاصدا چیزی نگفت آن ارجمند

هم نخبید و نخبانید سر	وا نکرد از امتحان هم او بصر
پس بگفتند این ضعیف بی مراد	از مجاعت سکت اندر او فاد
نان بیاوردند و در یکی طعام	تا بریزندش به حلقوم و به کام
پس بقاصد مردندان سخت کرد	تا بسید صدق آن میعاد مرد
رحمشان آمد که این بس بی نواست	وز مجاعت هلاک مرک و فاست
کار دآوردند قوم اشتافتند	بسته دندانهایش را بشکافتند
ریه تحند اندر دماغش شوربا	می فشردند اندرونان پاره ها
گفت ای دل کرچه خود تن می زنی	رازمی دانی و نازی می کنی
گفت دل دانم و قاصد می کنم	رازق الله است بر جان و تنم
امتحان زین بیشتر خود چون بود	رزق سوی صابران خوش می رود

بخش ۱۰۱- جواب دادن روبه خر را و تحریض کردن او خر را بر کسب

گفت روبه این حکایت را بهل	دستبار کسب زن جدا لمقل
دست دادست خدا کاری بکن	مکسی کن یاری یاری بکن
هر کسی در مکسی پامی هند	یاری یاران دیگر می کند
زانک جمله کسب ناید از یکی	هم دو کر هم ستا هم حاکمی
این بهنبا زیست عالم بر قرار	هر کسی کاری گزیند ز افتقار
طل خواری در میانه شرط نیست	راه سنت کار و مکسب کردن نیست

بخش ۱۰۲- جواب گفتن خر و باه را کی توکل بهترین کسب است کی هر کس
 محتاجست به توکل کی ای خدا این کار مرا راست آرد دعا مضمّن توکلست و توکل
 کسی است کی به هیچ کسی دیگر محتاج نیست الی آخره

می ندانم در دو عالم کسبی	گفت من به از توکل بر ربی
تا کشد رزق خدا رزق و مزید	کسب شکرش را نمی دانم ندید
مانده کشند از سؤال و از جواب	بخششان بسیار شد اندر خطاب
نی لا تلقوا بادی هملکه	بعد از آن نقش بدان در مملکه
احمقی باشد جهان حق فراخ	صبر در صحرای خشک و سنگ لاخ
می چرخ آنجا سبزه کرد جویبار	نقل کن زینجا به سوی مرغزار
سبزه رسته اندر آنجا تا میان	مرغزاری سبز مانند جهان
اشتراندر سبزه ناپیدا شود	خرم آن حیوان که او آنجا شود
اندر و حیوان مرفه دامان	هر طرف در وی یکی چشمه روان

از خرمی اور انہی گفت ای لعین	تو از آن جایی چرازاری چنین
کو نشاط و فرہی و فر تو	چیت این لاغر تن مضطر تو
شرح روضہ کردوغ و زور نیست	پس چرا چشت ازو مخمور نیست
این کدا چشمی و این نادیدگی	از کدایی تست نہ از بگر بکی
چون ز چشمہ آمدی چونی تو خشک	ور تو ناف آہونی کو بوی مشک
زانک می کو بی و شرش می کنی	چون نشانی در تو نامد ای سنی

بخش ۱۰۳- مثل آوردن اشتر در بیان آنک در مخبر دولتی فرو اثر آن چون نیننی جای مسم داشتن باشد کی او مقلدست در آن

آن کی پرسید اشتر را که ہی	از کجایم آئی ای اقبال پی
گفت از حام کرم کوی تو	گفت خود پیدا است در زانوی تو
مار موسی دید فرعون عنود	مهلکی می خواست نرمی می نمود
زیر کان گفتند بایستی که این	تندر گشتی چو هست اورب دین
معجزه کرد اژدها گر مار بد	نخوت و خشم خدایی اش چه شد
رب اعلیٰ گروست اندر جلوس	بهریک گرمی چیست این چاپلوس
نفس تو تاملت نقلت و بنید	دانک روح خوشه ضیی بنید
که علامتست زان دیدار نور	التجانی منک عن دار الغرور
مرغ چون بر آب شوری می تند	آب شیرین را ندیدست او مدد
بلک تعلیدست آن ایمان او	روی ایمان را ندیده جان او

از ره وره زن ز شیطان رحیم	پس خطر باشد مقلد را عظیم
ز اضطرابات شک او ساکن شود	چون ببیند نور حق آمن شود
که اصل او آمد بود در اصطکاک	تا کف دریناید سوی خاک
در غریبی چاره نبود ز اضطراب	خاکی است آن کف غریبت اندر آب
دیو را بروی دگر دستی نماند	چونک چشمش باز شد و آن نقش خواند
سر سری گفت و مقلد وار گفت	گر چه بار و باه خراسرار گفت
رخ دید و جامه او عاشق نبود	آب را بستود و او تایق نبود
زانک در لب بود آن نه در قلوب	از منافق عذر رد آمد نه خوب
بود و جز از پی آسیب نیست	بوی سیش هست جز و سیب نیست
نمکنند صف بک گردد کارزار	حمله زن در میان کارزار
تیغ بگرفته همی لرزد کفش	گر چه می بینی چو شیر اندر صفش
نفس ز شش نرو آماده بود	وای آنک عقل او ماده بود
جز سوی خسران نباشد نقل او	لاجرم مغلوب باشد عقل او

ای خنک آن کس که عقلش نر بود	نفس ز شتش ماده و مضطر بود
عقل جزوی اش نرو غالب بود	نفس انشی را خرد سالب بود
حمله ماده به صورت هم جریست	آفت او هم چو آن خراز خریست
وصف حیوانی بود بر زن افزون	زانک سوی رنگ و بود اردر کون
رنگ و بوی سبزه زار آن خر شنید	حمله جتها ز طبع او رمید
تشه محتاج مطر شد و ابر نه	نفس را جوع البقر بد صبر نه
اسپر آهین بود صبرای پدر	حق نشسته بر سپر جاء الظفر
صد دلیل آرد مقلد در بیان	از قیاسی کوید آن رانه از عیان
منگ آلودست الا منگ نیست	بوی مشکش ولی جز پشک نیست
تا که پشکی منگ کرد دای مرید	سالمایید در آن روضه چرید
که نباید خورد و جو هم چون خران	آهوانه در خنق چرار غوان
جز قر نفل یا سمن یا گل مخر	رو به صحرای خنق با آن نفر
معه را خو کن بدان ریحان و گل	تابیابی حکمت و قوت رل

خوردن ریحان و گل آغاز کن	خوی معده زین که وجوب باز کن
معدہ دل سوی ریحان می کشد	معدہ تن سوی کمدان می کشد
هر که نور حق خورد قرآن شود	هر که کاه و جو خورد قربان شود
ہین میفرای شک افزا شک چین	نیم تو مشکست و نیمی شک ہین
در زبان آورد ندارد بیچ جان	آن مقلد صد دلیل و صد بیان
گفت او را کی بود برک و ثمر	چونک کوینده ندارد جان و فر
اوجان لرزان ترست از برک کاه	می کند گستاخ مردم را بہ راه
در حدیثش لرزہ ہم مضمر بود	پس حدیثش کر چه بس بافر بود

بخش ۱۰۴- فرق میان دعوت شیخ کامل و اصل و میان سخن ناقصان فاضل فضل تحصیلی بر بسته

شیخ نورانی زره آگه کند	با سخن هم نور را بهره کند
جد کن تامت و نورانی شوی	تا حدیثت را شود نورش روی
هر چه در دوشاب جوئیده شود	در عقیده طعم دوشابش بود
از جزر و زسیب و به وز کردگان	لذت دوشاب یابی تو از آن
علم اندر نور چون فرغده شد	پس ز علمت نور باید قوم لد
هر چه کوئی باشد آن هم نور ناک	که آسمان هرگز نبارد غیر پاک
آسمان شو ابر شو باران بار	ناودان بارش کند نبوده کار
آب اندر ناودان عاریتست	آب اندر ابر و دیافطرتست
فکر و اندیشه ست مثل ناودان	وحی و مکشوفت ابر و آسمان
آب باران باغ صدر رنگ آورد	ناودان همسایه در جنگ آورد
خرد و سه حمله به روبرو بحث کرد	چون مقلد بد فریب او بخورد

طغنه اُدراکِ مینایی نداشت ددمه رُوبه برو سکتہ کجاست
حرص خوردن آنچنان کردش ذلیل که زبانش گشت با پانصد دلیل

بخش ۱۰۵- حکایت آن مخش و پرسیدن لوطی از و در حالت لواطه کی این خنجر
از بهر چیست گفت از برای آنک هر کی با من بد اندیشدا شکمش بشکافم لوطی بر
سراو آمد شد می کرد و می گفت الحمد لله کی من بد نمی اندیشم باتو «یت من
یت نیست اقلیمست خزل من خزل نیست تعلیمست» ان الله یتحی ان
یضرب مثلاً باعوضه فافوتها ای فافوتها فی تغیر النفوس بالانکار ان ما ذا اراد الله
بهذا مثلاً و آنکه جواب می فرماید کی این خواستم یضل به کثیر او یهدی به کثیرا کی هر
فتنه ای هم چون میزبانست بسیاران از و سرخ روشند و بسیاران بی مراد شوند و لو
تاملت فیہ قلیلاً و جدت من نتایج الشریعة کثیرا

کنده ای را لوطی در خانه برد	سرنگون افکندش و دوی نشود
بر میانش خنجر می دید آن لعین	پس بگفتش بر میانت چیست این
گفت آنک با من اریک بدش	بدیندیشد برم اشکمش

گفت لوطی حمد را که من	بدنه اندیشیده ام با توبه فن
چون که مردی نیست خنجر با چه سود	چون نباشد دل ندارد سود خود
از علی میراث داری ذوالفقار	بازوی شیر خدا هستت بیار
کرفونی یاد داری از مسیح	کولب و دندان عیسی ای قبیح
کشتی سازی ز توزیع و قنوج	کویکی ملح کشتی هم چونوج
بت شکستی کیرم ابراهیم وار	کوبت تن رافدی کردن بنار
کرد لیلیت هست اندر فعل آ	تیغ چوبین را بدان کن ذوالفقار
آن دلیلی که ترامع شود	از عل آن نقت صانع بود
خایان راه را کردی دلیر	از همه لرزان تری توزیر زیر
بر همه دس توکل می کنی	در هوا توشه راک می زنی
ای محنت پیش رفته از سپاه	بردوغ ریش تو کسرت گواه
چون ز نامردی دل آکنده بود	ریش و سبلت موجب خنده بود
توبه ای کن اشک باران چون مطر	ریش و سبلت راز خنده بازخر

داروی مردی بخور اندر عل تا شوی خورشید کرم اندر حل
معدۀ را بگذار و سوی دل خرام تا که بی پرده ز حق آید سلام
یک دو گامی رو بمکلف ساز خوش عشق گیرد کوش تو آسمگاه کش

بخش ۱۰۶- غالب شدن حیلۀ روباه بر استعصام و تعفف خر و کشیدن روبه خر را سوی شیر به بیشه

روبه اندر حیلۀ پای خود فشرد	ریش خر بگرفت و آن خر را اسیرد
مطرب آن خانه کو تا که تفت	دَف زند که خر برفت و خر برفت
چونک خر کوشی برد شیر به چاه	چون نیارد روبهی خرتاکیه
کوش را بر بند و افونها مخور	جز فون آن ولی دادا کر
آن فون خوشتر از حلوائی او	آنک صد حلواست خاک پای او
خنهای خسروانی پرزمی	مایه برده از می لبهای وی
عاشق می باشد آن جان بعید	کومی لبهای لعش را ندید
آب شیرین چون بنیند مرغ کور	چون نکرد کرد چشمه آب شور
موسی جان سینه را سینا کند	طوطیان کور را مینا کند
خسرو شیرین جان نوبت زد دست	لاجرم در شهر قند از زان شد دست
یوسفان غیب لکشمی کشد	نگمهای قند و شکر می کشد

بشنوید ای طوطیان بانگ در	اشتران مصر را روسوی ما
شکر ارزانت ارزان تر شود	شهر ما فردا پر از شکر شود
هم چو طوطی کوری صفرایان	در شکر غلطید ای حلوائیان
جان بر افشانید یار اینست و بس	میشکر کو بید کار اینست و بس
بر مناره روزن بانگ صلا	نقل بر تقلست و می بر می هلا
سنگ و مرمر لعل و زرین می شود	سر که نه ساله شیرین می شود
دزد ما چون عاشقان بازی کنان	آفتاب اندر فلک دست زنان
گل شکوفه می کند بر شاخسار	چشمها مخمور شد از سبزه زار
روح شد منصور انا الحق می زند	چشم دولت سحر مطلق می کند
گو سیر تو خر مباش و غم مخور	گر خری را می برد روبه ز سر

بخش ۱۰۷۔ حکایت آن شخص کی از ترس خویش رادرخانہ ای انداخت رہا
 زرد چون زعفران بہا کہ بود چون نیل دست لرزان چون برک درخت خداوند
 خانہ پر سید کی خیرست چہ واقعہ است گفت بیرون خرمی گیرند بہ سخرہ گفت
 مبارک خرمی گیرند تو خرمیستی چہ می ترسی گفت خرمہ جدی گیرند تمیز بر خاستہ
 است امروز ترسم کی مرا خر گیرند

آن کی درخانہ ای دمی گریخت زرد و ولب کہ بود و رنگ ریخت

صاحب خانہ بگفتش خیرست کہ ہی لرزد ترا چون پیر دست

واقعہ چونت چون بگریختی رنگ رخسارہ چنین چون ریختی

گفت بہر سخرہ شاہ حرون خرمی گیرند امروز از برون

گفت می گیرند کو خر جان عم چون نہ ای خر و ترا زین چیت غم

گفت بس جدند و کرم اندر گرفت کر خرم گیرند ہم نبود سگفت

بہر خر گیری بر آوردند دست جد جد تمیز ہم بر خاست

صاحب خرابه جای خبر بند	چونک بی تمیزیان مان سرورند
هست تمیزش سمیعت و بصیر	نیست شاه شهر با پیوده کیر
خرنه ای ای عیسی دوران مترس	آدمی باش وز خر کیران مترس
حاش نه که مقاومت آخرست	چرخ چارم هم ز نور تو پرست
گرچه بهر مصلحت د آخری	تو ز چرخ و اختران هم برتری
نه هر آنک اندر آخشد خرست	میر آخردیکر و خردیکرست
از گلستان کوی و از گلهای تر	چه در افتادیم در دنبال خر
وز شراب و شاهدان بی حساب	از انار و از ترنج و شاخ سیب
کوهرش کونده و مینا ورست	یا از آن دریا که موجش کوهرست
یضه مازرین و یسین می کنند	یا از آن مرغان که گل چین می کنند
هم نگون اسلم هم استان می پرند	یا از آن بازان که لکبان پرورند
پایه پایه تا عنان آسمان	نردبانها نیست پنهان در جهان
هر روش را آسانی دیکرست	هر کره را نردبانی دیکرست

هر کی از حال دیگر بی خبر	ملک با سنا و بی پایان و سر
این در آن حیران که او از چیست خوش	و آن درین خیره که حیرت چیستش
صحن ارض الله واسع آمده	هر دختی از زیننی سرزده
بردخان شکر گویان برک و شاخ	که زهی ملک و زهی عرصه فراخ
بلبلان کرد شکوفه پرکره	که از آنچ می خوری مارا بده
این سخن پایان ندارد کن رجوع	سوی آن روباه و شیر و ستم و جوع

بخش ۱۰۸- بردن روبه خراپش شیرو جستن خراز شیرو عتاب کردن روباه با
 شیرکی هنوز خردور بود تعجیل کردی و عذر گفتن شیرو لاله کردن روبه راشیرکی برو
 بار دگرش به فریب

چونک بر کوهش بسوی مج برد	تا کند شیرش به حمله خرد و مرد
دور بود از شیر و آن شیر از نبرد	تا به نزدیک آمدن صبری نکرد
کنبدی کرد از بلندی شیر هول	خود بودش قوت و امکان حول
خرز دورش دید و بر کشت و گریز	تا به زیر کوه تازان نعل ریز
گفت روبه شیر را ای شاه ما	چون نکردی صبر در وقت و غا
تا به نزدیک تو آید آن غوی	تا باندک حمله ای غالب شوی
مکر شیطانت تعجیل و شتاب	لطف رحمانست صبر و احتساب
دور بود و حمله را دید و گریخت	ضعف تو ظاهر شد و آب تو ریخت
گفت من پنداشتم بر جاست زور	تا بدین حد می ندانستم قور

نیز رجوع و حاجتم از حد گذشت	صبر و عظم از تجع یاوه گشت
گر توانی بار دیگر از خرد	باز آوردن مرا و راسترد
منت بسیار دارم از تو من	جد کن باشد بیاری اش به فن
گفت آری کر خدایاری دهد	بر دل او از عی مہری ہند
پس فراموشش شود ہولی کہ دید	از خری او نباشد این بعید
لیک چون آرم من اورا برمتاز	تا بادش مذہبی از تعجیل باز
گفت آری تجربہ کردم کہ من	سخت رنجورم مغلغل گشتن
تا بہ نزدیکم نیاید خرتام	من بجنبم خفتہ باشم در قوام
رفت روبہ گفت ای شہ ہمتی	تا پوشد عقل اورا غفلتی
توبہ ہا کردست خرابا کردگار	کہ نکرود غرہ ہر نابکار
توبہ ہا اش را بہ فن برہم ز نیم	ماعدوی عقل و عہد رو شنیم
کلہ خرکوی فرزندان ماست	فکرتش بازیچہ دستان ماست
عقل کہ آن باشد ز دوران زحل	پیش عقل کل ندارد آن محل

از عطار دوز حل دانا شد او	مازداو کردگار لطف خو
علم الانسان خم طغرای ماست	علم عند الله مقصد های ماست
تربیه آن آفتاب روشنیم	ربی الاعلی از آن رومی ز نیم
تجربه کردار او با این همه	بشکند صد تجربه زین دمدمه
بوی توبه بشکند آن سست خو	درسد شومی اشکستن درو

بخش ۱۰۹- در بیان آنک نقض عهد و توبه موجب بلا بود بلکه موجب مسخ
 است چنانک در حق اصحاب سبت و در حق اصحاب مایده عیسی و جعل منعم
 القردة و انخنایرو اندرین امت مسخ دل باشد و به قیامت تن را صورت دل دهند
 نعوذ بالله

نقض میثاق و شکست توبه	موجب لغت شود در انتها
نقض توبه و عهد آن اصحاب سبت	موجب مسخ آمد و اهلک و مقت
پس خدا آن قوم را بوزینه کرد	چونک عهد حق شکستند از نبرد
اندرین امت نبد مسخ بدن	لیک مسخ دل بود ای بوالفطن
چون دل بوزینه کرد و آن دلش	از دل بوزینه شد خوار آن گلش
گر هنر بودی دلش را ز اعتبار	خوار کی بودی ز صورت آن حمار
آن سگ اصحاب خوش بد سیرش	بیچ بودش مقتضی زان صورتش
مسخ ظاهر بود اهل سبت را	تا بسید خلق ظاهر بکت را
از ره سر صد هزاران دگر	گشته از توبه شکستن خوک و خر

بخش ۱۱۰ - دوم بار آمدن روبه بر این خر کریمت تا باز بفریدش

پس بیامد زود روبه سوی خر	گفت خر از چون تو یاری احمذر
ناجوامردا چه کردم من ترا	که به پیش اژدها بردی مرا
موجب کین تو با جانم چه بود	غیر خبث جوهر تو ای عنود
هم چو کردم گوگرد پای فتی	نارسیده از وی اورا ز حمتی
یا چو دیوی کو عدوی جان ماست	نارسیده ز حمتش از ما و کاست
بلک طبعاً خصم جان آدمیت	از هلاک آدمی در خریت
از پی هر آدمی او نسکد	خو و طبع زشت خود او کی هلد
زانک خبث ذات او بی موجب	هست سوی ظلم و عدوان جاذبی
هر زمان خواند ترا تا خرگهی	که در اندازد ترا اندر چهی
که فلان جا حوض آبست و عیون	تا در اندازد به حوضت سرنگون
آدمی را با همه وحی و نظر	اندر افکنند آن لعین دشور و شر

بی‌گناهی بی‌گزند سابقی	که رسد اور از آدم ناحقی
گفت روبه آن طلسم سحر بود	که ترا در چشم آن شیری نمود
ورنه من از توبه تن مسکین ترم	که شب و روز اندر آنجامی حرم
کر نه زان گونه طلسمی ساختی	هر شکم خواری بدانجا تاختی
یک جهان بی‌نوا پریل و ارج	بی طلسمی کی باندی سبز مرج
من ترا خود خواستم گفتن به درس	که چنان هولی اگر بنی مترس
لیک رفت از یاد علم آموزیت	که بدم مستغرق دلسوزیت
دیدمت در جمع کلب و بی‌نوا	می‌شایدیم که آبی تا دوا
ورنه با تو گفتمی شرح طلسم	که آن خیالی می‌ناید نیست جسم

بخش ۱۱۱ - جواب گفتن خر و باه را

گفت رور و بین زبیشتم ای عدو	تا بنیم روی تو ای زشت رو
آن خدایی که ترا بدبخت کرد	روی زشتت را کریم و سخت کرد
با کد این روی می آیی به من	این چنین سفری ندارد گر کردن
رفته ای در خون جانم آشکار	که ترا من ره برم تا مر غزار
تا بیدم روی عزرائیل را	باز آوردی فن و تسویل را
گرچه من تنگ خراشم یا خرم	جانورم جان دارم این را کی خرم
آنچه من دیدم ز هول بی امان	طفل دیدی سرگشتی در زمان
بی دل و جان از نسیب آن شکوه	سرنگون خود را در افکندم ز کوه
بسته شد پایم در آن دم از نسیب	چون بیدم آن عذاب بی حجاب
عهد کردم با خدا کای ذوالمنن	برکشازین بستی تو پای من
تا نوشتم و سوسه کس بعد ازین	عهد کردم تدر کردم ای مصین

حق گشاده کرد آن دم پای من	زان دعا و زاری و ایامی من
ورنه اندر من رسیدی شیرین	چون بدی در زیر پنجه شیرین
باز بفرستاد آن شیرین	سوی من از مکر ای بس القرین
حق ذات پاک الله الصمد	که بود به یارید از یارید
یارید جانی ستاند از سلیم	یارید آرد سوی نار مقیم
از قرین بی قول و گفت و گوی او	خوبد زد و دل نهان از خوی او
چونک او افکند بر تو سایه را	دزد آن بی مایه از تو مایه را
عقل تو کراژ دمانی گشت مست	یارید او را ز مردوان که هست
دیده عقلت بد و بیرون جمد	طعن او ت اندر کف طاعون نهد

بخش ۱۱۲ - جواب گفتن روبه خرا

کفت روبه صاف مارا در نیست	لیک تخیلات و همی خورد نیست
این همه و هم توست ای ساده دل	ورنه بر تونه غشی دارم نه غل
از خیال زشت خود منکر به من	بر محبان از چه داری سؤ ظن
ظن نیکو بر براخوان صفا	کر چه آید ظاهر ازیشان جفا
این خیال و و هم بد چون شد پید	صد هزاران یار را از هم برید
مشققی کر کرد جور و امتحان	عقل باید که نباشد بگمان
خصاه من بدر کن بودم زشت اسم	آنک دیدی بد نبذ بود آن طلسم
وربدی بد آن سگالش قدرا	عفو فرمایند یاران زان خطا
عالم و هم و خیال طمع و بیم	هست ره رو را یکی سدی عظیم
نقشهای این خیال نقش بند	چون خلیلی را که که بد شد کز بند
گفت هزار بی ابراهیم راد	چونک اندر عالم و هم اوقاد
ذکر گوکب را چنین تاویل کفت	آن کسی که کوهر تاویل سفت

عالم و هم و خیال چشم بند	آنچنان که راز جای خویش کند
تا که مذار بی آمد قال او	خربط و خر را چه باشد حال او
غرق کشته عقلهای چون جبال	در بحار و هم و کرداب خیال
کوهسار هست زین طوفان فضوح	کو امانی جز که در کشتی نوح
زین خیال روزن راه یقین	کشت هفتاد و دو ملت اهل دین
مرد ایقان رست از و هم و خیال	موی ابر و رانمی کوید هلال
و آنک نور عمرش نبودند	موی ابر و موی کشری را هس زند
صد خزاران کشتی با هول و سم	تخته تخته کشته در دیای و هم
کمترین فرعون چست فیلسوف	ماه او در برج و بی در خوف
کس نداند رومی زن کیست آن	و آنک داند نیستش بر خود گمان
چون ترا و هم تو دارد خیره سر	از چه کردی کرد و هم آن دگر
عاجزم من از منی خویشتن	چه نشستی پر منی تو پیش من
بی من و مایی، بی جویم به جان	تا شوم من کو می آن خوش صوبان

هر که بی من شده من با خود اوست دوست جمله شد چون نیست دوست
آینه بی نقش شد یاد بها زانک شد حاکی جمله نقشها

بخش ۱۱۳- حکایت شیخ محمد سررزی غزنوی قدس الله سره

زاهدی در غنی از دانش مزی	بد محمد نام و کفیت سررزی
بود افشارش سر زهر شبی	هفت سال او دایم اندر مطلبی
بس عجایب دید از شاه وجود	لیک مقصودش جمال شاه بود
بر سر که رفت آن از خویش سیر	گفت بنمایا قدم من به زیر
گفت نامد مهلت آن مکرمت	ور فرو افتی نمیری نکشت
او فرو افکند خود را از وداد	در میان عمق آبی او فقاد
چون نمود از نکس آن جان سیر مرد	از فراق مرک بر خود نوحه کرد
کین حیات او را چو مرگی می نمود	کار پیشش باز گونه گشته بود
موت را از غیب می کرد او کدی	ان فی موتی حیاتی می زدی
موت را چون زندگی قابل شده	با هلاک جان خود یک دل شده
سیف و خنجر چون علی ریحان او	نرکس و نسیرین عدوی جان او
بانگ آمد روز صحرا سوی شهر	بانگ طرفه از و رای سرو بهر

گفت ای دانای رازم موبه مو	چه کنم در شهر از خدمت بگو
گفت خدمت آنک بهر ذل نفس	خویش را سازی تو چون عباس و بس
مدتی از اغیاز رمی ستان	پس به درویشان مسکین می رسان
خدمت اینست تا یک چندگاه	گفت سمعاطه ای جان پناه
بس سؤال و بس جواب و ماجرا	بد میان زاهد و رب الوری
که زمین و آسمان پر نور شد	در مقالات آن همه مذکور شد
لیک کوه کردم آن گفتار را	تا نوشد هر خسی اسرار را

بخش ۱۱۴- آمدن شیخ بعد از چندین سال از بیابان به شهر غزنین و زنبیل
 کردانیدن به اشارت غیبی و تفرقه کردن آنچ جمع آید بر فقر اهر که راجان غز
 لیکست نامه بر نامه پیک بر پیکست چنانک روزن خانه باز باشد آفتاب و
 با سحاب و باران و نامه و غیره منقطع نباشد

شهر غزنین گشت از رویش میر	رو به شهر آورد آن فرمان پذیر
او در آمد از ره دزدیده تفت	از فرح خلقی به استقبال رفت
قصر با از بهر او آراستند	جمله اعیان و مہمان بر خاستند
جز به خواری و کدایی نادم	گفت من از خود نمایی نادم
در به در کردم به کف زنبیل من	نیتم در غم قال و قیل من
که کد باشم کد باشم کدا	بنده فرمانم که امرست از خدا
جز طریق خس کدایان نسپریم	در کدایی لفظ نادر ناورم
تا سخطها بشنوم از خاص و عام	تا شوم غرقه مذلت من تمام

او طمع فرمود ذل من طمع	امر حق جانست و من آن رابع
حاک برفرق قناعت بعد ازین	چون طمع خواهد ز من سلطان دین
او کدایی خواست کی میری کنم	او مذلت خواست کی عزت تنم
بیت عباس اندد انبان من	بعد ازین کد و مذلت جان من
شیء نه خواجه توفیقیت هست	شیخ بر می کشت ز نبیلی به دست
شیء نه شیء نه کار او	بر تر از کرسی و عرش اسرار او
خلق مفلس کدی ایشان می کنند	انیا هر یک همین فن می زنند
باز کون بر انصروا الله می مند	اقرضوا الله اقرضوا الله می زنند
بر فلک صد برای شیخ باز	در به در این شیخ می آرد نیاز
بهریزدان بودند از بهر گلو	که آن کدایی که آن به جد می کرد او
آن گلو از نور حق دارد غلو	و بر کردی نیز از بهر گلو
به ز چله وز سه روزه صد فقیر	در حق او خورد نان و شهد و شیر
لاله می کار دبه صورت می چرد	نور می نوشد کونان می خورد

چون شراری کو خورد روغن ز شمع	نور افزاید ز خوردش بر جمع
نان خوری را گفت حق لا تسرفوا	نور خوردن را نکفتست اکتفوا
آن گلوی ابتلا بدین گلو	فارغ از اسراف و آمن از غلو
امرو فرمان بودنه حرص و طمع	آن چنان جان حرص را بود مع
گر بگوید کی میاس رابده	توبه من خود را طمع نبود فرده
کجهای خاک تا هضم طبق	عرضه کرده بود پیش شیخ حق
شیخ گفتا حالقا من عاشقم	کر بجویم غیر تو من فاقم
هشت بخت کرد آرام در نظر	ور کنم خدمت من از خوف سقر
ممنی باشم سلامت جوی من	زانک این هر دو بود خط بدن
عاشقی کز عشق نیردان خورد قوت	صد بدن پیش نیرز تره توت
وین بدن که دارد آن شیخ فطن	چیزد کر گشت کم خوانش بدن
عاشق عشق خدا و امگاه مزد	جبرئیل مؤتمن و امگاه دزد
عاشق آن لیلی کور و کبود	ملک عالم پیش او یک تره بود

ز رچه باشد که بند جان را خضر	پیش او یکسان شده بد خاک و زر
هم چو خوششان کرد او گرد آمده	شیر و کرک و دوازو واقف شده
پرز عشق و محم و شمش زهرناک	کین شدست از خوی حیوان پاک پاک
زانک نیک نیک باشد ضد بد	ز هر دو باشد سگر زیر خرد
عشق معروفست پیش نیک و بد	محم عاشق را نیارد خورد و دود
کوشت عاشق زهر کرد و بکشدش	ور خورد خود فی المثل دام و دودش
دو جهان یک دانه پیش نول عشق	هر چه جز عشقت شد ماکول عشق
کاهدان مرا سپ را هرگز چرد	دانه ای مرمغ را هرگز خورد
بندگی کسیت آید در عل	بندگی کن تا شوی عاشق لعل
عاشق آزادی نخواهد تا بد	بند آزادی طمع دارد ز جد
خلعت عاشق همه دیدار دوست	بند وایم خلعت و ادرار جوست
عشق دریاست قعرش ناپید	در گنج عشق در گفت و شنید
هفت دریایش آن بحرست خرد	قطره های بحر را توان شمرد

این سخن پایان ندارد ای فلان باز رود قصه شیخ زمان

بخش ۱۱۵ - در معنی لولاک لما خلقت الافلاک

شد چنین شیخی کدای کوبه کو	عشق آمد لا اله الا هو
عشق جوشد بحر را مانند یک	عشق ساید کوه را مانند یک
عشق بشکافد فلک را صد شکاف	عشق لرزاند زمین را از کزاف
باجم بود عشق پاک جفت	بهر عشق او را خدا لولاک گفت
منشی در عشق چون او بود فرد	پس مرا و را ز انبیا تخصیص کرد
گر نبودی بهر عشق پاک را	کی وجودی دادمی افلاک را
من بدان افراشتم چرخ سنی	تا علو عشق را فنی کنی
منقتهای دیگر آید ز چرخ	آن چو میضه تلخ آید این چو فرخ
خاک را من خوار کردم یک سری	تا ز خواری عاشقان بویی بری
خاک را دادیم سبزی و نوبی	تا ز تبدیل فقیر آگه شوی
باتو گویند این جبال را سیات	وصف حال عاشقان اندر ثبات
گرچه آن مغنیت و این نقش ای پسر	تا به فهم تو کند نزدیک تر

آن نباشد لیک تشبیهی کنند	غصه را با خار تشبیهی کنند
نامناسب بد مثالی رانند	آن دل قاسی که سنگش خوانند
عیب بر تصویر ز نفیض مدان	در تصور در نیاید عین آن

بخش ۱۱۶- رفتن این شیخ در خانه امیری بهر کدی روزی چهار بار به زنبیل به
 اشارت غیب و عتاب کردن امیر او را بدان وقاحت و عذر گفتن او امیر را

شیخ روزی چار کرت چون فقیر	بهر کدی رفت د قصر امیر
د کفش زنبیل وشی سه زمان	خالق جان می بجوید تایی نان
نعلهای باز کونه ست ای پسر	عقل کلی را کند هم خیره سر
چون امیرش دید کفش ای وقیح	گویمت چیزی من نامم شحج
این چه سغری و چه رویست و چه کار	که به روزی اندر آبی چار بار
کیست اینجا شیخ اندر بند تو	من ندیدم نر کد اماند تو
حرمت و آب کد لایان برده ای	این چه عباسی زشت آورده ای
غاشیه بردوش تو عباس دس	بیچ ملحد را مباد این نفس نحس
گفت امیر بنده فرمانم خموش	ز آتشم آ که نه ای چندین مجوش
بهر نان در خویش حرصی دید می	اسکم نان خواه را بدید می

در بیان خورده ام من برگ رز	هفت سال از سوز عشق جسم پر
سبز گشته بود این رنگ تم	تا برگ خنک و تازه خوردنم
سر سری در عاشقان کمتر نگر	تا تو باشی در حجاب بوالبشر
علم هایت را به جان دریافتند	زیرکان که موها بشکافتند
گر چه نشاند حق المعرفه	علم نارنجات و سحر و فلفه
برگذاشتند از همه اقران خود	لیک کوشیدند تا امکان خود
شد چنین خورشید زیشان ناپید	عشق غیرت کرد و زیشان در کشید
آفتابی چون از ورود کشید	نور چشمی کوبه روز استاره دید
عاشقان را توبه چشم عشق بین	زین گذر کن پند من پذیر بین
با تو توان گفت آن دم عذر خود	وقت نازک باشد و جان در رصد
سینه های عاشقان را کم خراش	فهم کن موقوف آن گفتن مباش
حزم را کمذار می کن احتیاط	نه گمانی برده ای تو زین نشاط
این وسط را گیرد حزم ای دخیل	واجبست و جایزست و مستحیل

بخش ۱۱۷- گریان شدن امیر از نصیحت شیخ و عکس صدق او و ایثار کردن
 مخزن بعد از آن کساحی و استعصام شیخ و قبول ناکردن و گفتن کی من بی اشارت
 نیارم تصرفی کردن

این بگفت و کرد دشت های های	اشک غلطان بر رخ او جای جای
صدق او هم بر ضمیر میرزد	عشق حردم طرفه دیکمی می پزد
صدق عاشق بر جمادی می تند	چه عجب کبر بدل دانا زند
صدق موسی بر عصا و کوه زد	بلک بردیای پراشکوه زد
صدق احمد بر حال ماه زد	بلک بر خورشید رخشان راه زد
رو برو آورده حرد و در نفیر	گشته گریان هم امیر و هم فقیر
ساعتی بیار چون بگریستند	گفت میرا و راکه خیرای ارجمند
هر چه خواهی از خزانه برگزین	گر چه استحقاق داری صد چنین
حانه آن تست هر چت میل هست	برگزین خود حرد و عالم اندکست

گفت دستوری ندادندم چنین	که کنم من این دخیلانه و خول
این بهانه کرد و مهره در بود	مانع آن بدکان عطا صادق نبود
نه که صادق بود و پاک از غل و خشم	شیخ راهر صدق می نامد به چشم
گفت فرمانم چنین دادست اله	که کدایانه برونانی بخواه

نخس ۱۱۸- اشارت آمدن از غیب به شیخ کی این دو سال به فرمان مابستدی و
 بدادی بعد ازین بده وستان دست در زیر حصیری کن کی آن را چون انبان
 بوهیره کردیم در حق تو هر چه خواهی بیابی تایقین شود عالمان را کی ورامی این
 عالمیست کی خاک به کف گیری زر شود مرده و آید زنده شود نخس اکبر دوی آید
 سعد اکبر شود کفر و آید ایمان کرد و زهر و آید تریاق شود نه داخل این عالمست و
 نه خارج این عالم نه تحت و نه فوق نه متصل نه منفصل بی چون و بی چگونه هر دم از و
 هزاران اثر و نمونه ظاهر می شود چنانک صنعت دست با صورت دست و غمزہ
 چشم با صورت چشم و فصاحت زبان با صورت زبان نه داخلست و نه خارج او
 نه متصل و نه منفصل و العاقل تکلفیه الاشارة

تا دو سال این کار کرد آن مرد کار	بعد از آن امر آمدش از کردگار
بعد ازین می ده ولی از کس نخواه	مابدایت ز غیب این دستگاه

هر که خواهد از تو از یک تا هزار	دست در زیر حصیری کن بر آرد
هین ز کج رحمت بی مرده	در کف تو خاک کرد و ز رده
هر چه خواهند بده منیش از آن	داد و نداد را تو پیش از پیش دان
دست زیر بوریا کن ای سدا	از برای روی پوش چشم بد
پس ز زیر بوریا پر کن تو مشت	ده به دست سایل بگشاید پست
بعد ازین از اجر ناممنون بده	هر که خواهد کو هر کمنون بده
روید الله فوق ایدیم تو باش	هم چو دست حق کزانی رزق پاش
وام داران را ز عمده وارمان	هم چو باران سبز کن فرش جهان
بود یک سال دگر کارش همین	که بدادی زر ز کیه رب دین
زر شدی خاک سیاه اندر کفش	حاتم طایلی کدایی در صفش

بخش ۱۱۹- دانستن شیخ ضمیر سایل را بی گفتن و دانستن قدر و ام و ام داران بی گفتن کی نشان آن باشد کی اخرج به صفاتی الی خلقی

حاجت خود گر گفتی آن فقیر	اوبدای و بدانستی ضمیر
آنچ در دل داشتی آن پشت خم	قدر آن دادی بدونه پیش و کم
پس بگفتندی چه دانستی که او	این قدر اندیشه دارد ای عمو
او بگفتی خانه دل خلوتست	حالی از کدیہ مثال جنتست
اندرو جز عشق یزدان کار نیست	جز خیال وصل او دیار نیست
خانه را من رو فتم از نیک و بد	خانه ام پرست از عشق احد
هر چه بینم اندرو غیر خدا	آن من نبود بود عکس کدا
کرد آبی نخل یا عرب چون نمود	جز ز عکس نخله بیرون نبود
در تک آب اربینی صورتی	عکس بیرون باشد آن نقش ای فقی
لیک تا آب از قدی خالی شدن	تقیه شرطت در جوی بدن

تا نماند تیرگی و خس دو تا این کرد و نماید عکس رو
جز گلاب در دست کوای مقل آب صافی کن ز گل ای خصم دل
تو بر آنی هر دمی کز خواب و خور خاک ریزی اندرین جو بیشتر

بخش ۱۲۰- سبب دانستن ضمیرهای خلق

چون دل آن آب زینها خالیست	عکس روها از برون در آب جست
پس ترا باطن مصفا ناشده	خازن پر از دیو و نمناس و دوده
ای خری ز استنیزه ماند در خری	کی ز اروح مسیحی بوبری
کی شناسی گر خیالی سر کند	کز کد امین کمنی سر بر کند
چون خیالی می شود در زهد تن	تا خیالات از دونه رونق

بخش ۱۲۱- غالب شدن مکر روبه براستقامت خرم

خر بسی کوشید و اورا دفع گفت	لیک جوع الکلب با خبر بود جفت
غالب آمد حرص و صبرش بد ضعیف	بس گلوها که برد عشق رغیف
زان رسولی کش حقایق داد دست	کاد فقران یکن کفر آمدست
گشته بود آن خرم مجاعت را اسیر	گفت اگر مکرست یک ره مرده گیر
زین عذاب جوع باری وار هم	گر حیات اینست من مرده بهم
گر خراول توبه و سوگند خورد	عاقبت هم از خرمی خطی بکرد
حرص کور و احمق و نادان کند	مرک را بر احمقان آسان کند
نیست آسان مرک بر جان خران	که ندارد آب جان جاودان
چون ندارد جان جاوید او شقیست	جرات او بر اجل از احمقیست
جد کن تا جان مخلص گردد	تا به روز مرک برگی باشدت
اعتمادش نیز بر رازق نبود	که بر افشاند برو از غیب جود

تاکونش فضل بی روزی نداشت	کر چه که برتش جوعی گماشت
گر نباشد جوع صدرنج دگر	از پی همینه بر آرد از تو سر
رنج جوع اولی بود خود زان علل	هم به لطف و هم به خفت هم عل
رنج جوع از رنجها پاکیزه تر	خاصه در جوعست صد نفع و هنر

بخش ۱۲۲- در بیان فضیلت احتما و جوع

جوع در جان نه چنین خوارش مبین	جوع خود سلطان دارو ماست بین
حمله خوشه‌ابی مجاعت‌ر دست	حمله ناخوش از مجاعت خوش شد دست

بخش ۱۲۳- مثل

آن یکی می خورد نان فخره	گفت سایل چون بدین استت شره
گفت جوع از صبر چون دو تا شود	نان جود پیش من حلوا شود
پس توانم که همه حلوا خورم	چون کنم صبری صبورم لاجرم
خود نباشد جوع هر کس راز بون	کین علف زاریست ز اندازه برون
جوع مرخصان حق را داده اند	تا شوند از جوع شیر زور مند
جوع هر جلف کد را کی دهند	چون علف کم نیست پیش او نهند
که بخور که هم بدین ارزانی	تو نه ای مرغاب مرغ نانی

بخش ۱۲۴- حکایت مریدی کی شیخ از حرص و ضمیر او واقف شد اورا نصیحت
کرد بہ زبان و درضمن نصیحت قوت توکل بخشیدش بہ امر حق

شیخ می شد بامردی بی درنگ	سوی شہری نان بدانجا بود تنگ
ترس جوع و قحط در فکر مرید	ہر دمی می گشت از غفلت پدید
شیخ آگہ بود و واقف از ضمیر	گفت اورا چنڈ باشی در زحیر
از برای غصہ نان سوختی	دیدہ صبر و توکل دوختی
تو نہ ای زان نازنینان عزیز	کہ ترا دارند بی جوز و مویز
جوع رزق جان حاصان خداست	کی زبون ہم چو تو کج گداست
باش فارغ تو از آسناہیستی	کہ دین مطہج تو بی نان بیستی
کاسہ بر کاسہ ست و نان بر نان مدام	از برای این شکم خواران عام
چون بمیردی رود نان پیش پیش	کای ز بیم بی نوای کشتہ خویش
تو بر فتنی ماند نان بر خیز گیر	ای بکشتہ خویش را اندر زحیر
ہین توکل کن ملر زان پا و دست	رزق تو بر تو ز تو عاشق ترست

عاشقت و می زند او مول مول که ز بی صبریت داند ای فضول
گر ترا صبری بدی رزق آمدی خویشتن چون عاشقان بر تو زدی
این تب لرزه ز خوف جوع چیست در توکل سیر می مانند زیست

بخش ۱۲۵- حکایت آن گاوی تنہا در جزیرہ ایست بزرگ حق تعالی آن جزیرہ
 بزرگ را پر کند از نبات و ریاحین کی علف گاو باشد تا بہ شب آن گاو ہمہ را بخورد و
 فرہ شود چون کویہ پارہ اسی چون شب شود خوابش نہ برد از غصہ و خوف کی ہمہ صحرا
 را چریدم فردا چہ خورم تا ازین غصہ لاغر شود ہم چون خلال روز بر خیزد ہمہ صحرا را
 سبز تر و انبوہ تر بیند از دی باز بخورد و فرہ شود باز شیش همان غم بکسیرد سالہاست کی
 او ہم چنین می بیند و اعتماد نمی کند

یک جزیرہ سبزست اندر جهان	اندر و گاویست تنہا خوش دہان
جملہ صحرا را چرد او تا بہ شب	تا شود زفت و عظیم و تنجب
شب ز اندیشہ کہ فردا چہ خورم	کردد او چون تار مولای غم
چون بر آید صبح کرد سبز دشت	تا میان رستہ قصیل سبز و کشت
اندر افتد گاو با جوع البقر	تا بہ شب آن را چرد او سربہ سر
باز زفت و فرہ و لمتر شود	آن تش از پیہ و قوت پر شود

تا شود لاغر ز خوف متح	باز شب اندر تب اقد از فرع
سالمایست کار آن بقر	که چه خواهیم خورد فردا وقت خور
می خورم زین سبزه زار و زین چمن	بچ نندیشد که چندین سال من
چیت این ترس و غم و دلسوزیم	بچ روزی کم نیامد روزیم
می شود لاغر که آوه رزق رفت	باز چون شب می شود آن گاو زفت
کو همی لاغر شود از خوف نان	نفس آن گاو ست و آن دشت این جهان
لوت فردا از کجا سازم طلب	که چه خواهیم خورد مستقبل عجب
ترک مستقبل کن و ماضی نگر	سالمای خوردی و کم نمد ز خور
مگر اندر غابر و کم باش زار	لوت و پوت خورده را هم یاد آر

بخش ۱۲۶- صید کردن شیر آن خر را و تشنه شدن شیر از کوشش رفت به چشمه تا
 آب خورد تا باز آمدن شیر جگر بند و دل و کرده را رو باه خورده بود کی لطیفترست
 شیر طلب کرد دل و جگر نیافت از روبه پرسید کی کودل و جگر روبه گفت اگر او را
 دل و جگر بودی آنچنان سستی دیده بود آن روز روبه هزار حیلہ جان برده کی بر تو باز
 آمدی کوکنا نسمع او نعتل مالکنا فی اصحاب السعیر

پاره پاره کردش آن شیر دلیر	برد خر را رو بهک تا پیش شیر
رفت سوی چشمه تا آبی خورد	تشنه شد از کوشش آن سلطان دود
آن زمان چون فرصتی شد حاصلش	رو بهک خورد آن جگر بند و دلش
جست در خردل نه دل بدنه جگر	شیر چون واگشت از چشمه به خور
که نباشد جانور رازین دود	گفت روبه را جگر کودل چه شد
کی بدینجا آمدی بار دگر	گفت کز بودی و رادل یا جگر
و آن زکوه افقادن و هول و گریز	آن قیامت دیده بود و در تخمیز

بار دیگر کی بر تو آمدی	کر جگر بودی و رایا دل بدی
چون نباشد روح جز گل نیست آن	چون نباشد نور دل دل نیست آن
بول و قاروره ست قندیش مخوان	آن ز حاجی کو ندارد نور جان
صنعت خلقت آن شیشه و سعال	نور مصباحست داد و ابجلال
در لہبها بود الا اتحاد	لا جرم در ظرف باشد اعداد
نیست اندر نورشان اعداد و چند	نورشش قندیل چون آ میخند
نور دید آنمؤمنو ممد رک شده ست	آن جهود از ظرفها مشرک شده ست
پس دویند شیش را و نوح را	چون نظر بر ظرف افتد روح را
آدمی آنست کوراجان بود	جو که آتش هست جو خود آن بود
مردہ نماند و کشتہ شہوتند	این نہ مردانند اینہا صورتند

بخش ۱۲۷- حکایت آن راہب کہ روز با چراغ می گشت در میان بازار از سر حالتی کی او را بود

آن کی باشمع بر می گشت روز	کرد بازاری دلش پر عشق و سوز
بوالفضولی گفت اوراکای فلان	ہین چہ می جویی بہ سوی ہر دکان
ہین چہ می کردی تو جویان با چراغ	در میان روز روشن چیست لرغ
گفت می جویم بہ ہر سو آدمی	کہ بودی از حیات آن دمی
ہست مردی گفت این بازار پر	مردماند آخر ای دانای حر
گفت خواہم مرد بر جادہ دورہ	درہ خشم و بہ ہنگام شرہ
وقت خشم و وقت شہوت مرد کو	طالب مردی دو انم کو بہ کو
کو دین دو حال مردی در جہان	تا فدای او کنم امروز جان
گفت نادر چیز می جویی ولیک	غافل از حکم و قضایی بین تو نیک
ناظر فرعی ز اصلی بی خبر	فرع مایم اصل احکام قدر
چرخ کردن را قضا کند	صد عطار در اقصا بلکہ کند

تنگ کرد اند جهان چاره را	آب کرد اند حید و خاره را
ای قراری داده ره را گام گام	خام خامی خام خامی خام خام
چون بیدیدی گردش سنگ آسیا	آب جورا هم بسین آخر بیا
خاک را دیدی بر آمد در هوا	در میان خاک بنگر باد را
دیکهای فکر می بینی به جوش	اندر آتش هم نظر می کن به هوش
گفت حق ایوب را در مکر مت	من بهر موییت صبری داد مت
هین به صبر خود مکن چندین نظر	صبر دیدی صبر دادن را نگر
چند بینی گردش دولاب را	سر برون کن هم بسین تیز آب را
تو همی گویی که می نیم و لیک	دید آن را بس علامت هاست نیک
گردش کف را چو دیدی مختصر	حیرت باید به دریا دنگر
آنک کف را دید سر گویان بود	وانک دریا دید او حیران بود
آنک کف را دید نیتها کند	وانک دریا دید دل دریا کند
آنک کفها دید باشد در شمار	و آنک دریا دید شد بی اختیار

آنک او کف دید در گردش بود وانک دریادید او بی غش بود

بخش ۱۲۸ - دعوت کردن مسلمان مغ را

مرغی را گفت مردی کای فلان	هین مسلمان شو باش از مؤمنان
گفت اگر خواهد خدا مؤمن شوم	ور فراید فضل هم موقن شوم
گفت می خواهد خدا ایمان تو	تا رهد از دست دوزخ جان تو
لیک نفس نحس و آن شیطان زشت	می کشدت سوی کفران و کشت
گفت ای منصف چو ایشان غالب اند	یار او باشم که باشد زورمند
یار آن تا نم بدن کو غالبست	آن طرف اقم که غالب جاذبست
چون خدامی خواست از من صدق زفت	خواست او چه سود چون پیش زفت
نفس و شیطان خواست خود را پیش برد	و آن عنایت مهر گشت و خرد و مرد
تو کی قصر و سرایی ساختی	اندر و صد نقش خوش افراختی
خواستی مسجد بود آن جای خیر	دیگری آمد مر آن را ساخت ویر
یا تو بافیدی کی کر باس تا	خوش سازی بهر پوشیدن قبا
تو قبا می خواستی خصم از نبرد	رغم تو کر باس را شلوار کرد

آهنگ او مغلوب غالب نیست کیست	اوزبون شد جرم این کرباس چیست
خاربن در ملک و خانه او نشاند	چون کسی بی خواست او بروی براند
که چنین بروی حلاقت می رود	صاحب خاند بدین خواری بود
چونک یار این چنین خواری شوم	هم خلق کردم من ارتازه و نوم
تسخر آید ایش شاء الله کان	چونک خواه نفس آمد مستعان
آن نیم که بر خدا این ظن برم	من اگر تنگ مغان یا کافر م
کردد اندر ملک او حکم جو	که کسی ناخواه او ورغم او
که نیارد دم زدن دم آفرین	ملکت او را فرو گیرد چنین
دیو هر دم غصه می افزایدش	دفع او می خواهد و می بایدش
چونک غالب او ست در هر آنجمن	بنده این دیو می باید شدن
پس چه دستم گیرد آنجا ذوالمنن	تا مبادا کین کشد شیطان ز من
از کی کار من دگر نیکو شود	آهنگ او خواهد مراد او شود

بخش ۱۲۹- مثل شیطان بر در رحمان

حاش نه ایش شاء الله کان	حاکم آمد در مکان و لاکان
بچ کس در ملک او بی امر او	در نیفزاید سیریک تایی مو
ملک ملک او ست فرمان آن او	کمترین سگ بر در آن شیطان او
ترکمان را کر سکی باشد به در	بر درش بنهاده باشد رو و سر
کو دکان خانه دمش می کشد	باشد اندر دست طفلان خوارمند
باز اگر بگذازی معبر کند	حمله بروی هم چو شیر نر کند
که اشداء علی الکفار شد	باولی گل باعد و چون خار شد
ز آب تماجی که دادش ترکمان	آسپنجان وافی شد ست و پاسبان
پس سگ شیطان که حق بهش کند	اندر و صد فکر و حیل و حیل تند
آب رو را غدا می او کند	تا برد او آب روی نیک و بد
این تماجست آب روی عام	که سگ شیطان از آن یابد طعام
بر در خرگاه قدرت جان او	چون نباشد حکم را قربان بگو

چون سگ باط ذراعی بالوصید	گلّه از مرید و از مرید
ذره ذره امر جو بر حسته ترک	برد کهنف الویت چو سگ
چون دین ره می نهند این خلق پا	ای سگ دیو امتحان می کن که تا
تا که باشد ماده اندر صدق و نر	حمله می کن منع می کن می نگر
گشته باشد از ترغ تیر تک	پس اعود از بهر چه باشد چو سگ
بانگ بر زن بر سکت ره بر کش	این اعود آنست کاسی ترک خطا
حاجتی خواهیم ز جود و جاه تو	تا بیایم برد رخ گاه تو
این اعود و این فغان ناجایزست	چونک ترک از سطوت سگ عاجزست
هم ز سگ در مانده ام اندر وطن	ترک هم گوید اعود از سگ که من
من نمی آرامم ز در بیرون شدن	تو نمی یاری برین در آمدن
که یکی سگ هر دو را بندد عشق	خاک اکنون بر سر ترک و قنق
سگ چه باشد شیر ز خون قی کند	حاش نه ترک بانگی بر زند
سالم باشد با سگی در مانده ای	ای که خود را شیر زندان خوانده ای

چون کن‌داین سبک برای تو شکار چون شکار سبک شدتی آشکار

بخش ۱۳۰- جواب گفتن ممن سنی کافر جبری را و در اثبات اختیار بنده دلیل
گفتن سنت را ہی باشد کوفته اُقدام انبیا علیهم السلام بر یمین آن راه بیابان جبر
کی خود را اختیار نیند و امرو نهی را منکر شود و تاویل کند و از منکر شدن امرو نهی
لازم آید انکار بهشت کی جزای مطیعان امرست و دوزخ جزای مخالفان امر و
دیگر نکویم بچه انجاد کی العاقل تکفیه الاشاره و بر یمین آن راه بیابان قدرست کی
قدرت خالق را مغلوب قدرت خلق داند و از آن آن فساد مازاید کی آن مغ
جبری بر می شمرد

گفت مؤمن بشوای جبری خطاب	آن خود گفتی نمک آوردم جواب
بازی خود دیدی ای شطرنج باز	بازی خصمت بین پهن و دراز
نامه عذر خودت بر خواندی	نامه سنی بخوان چه ماندی
نکته گفتی جبر یانه در قضا	سر آن بشوز من در ماجرا
اختیاری هست ما را بی گمان	حس را منکر نتانی شد عیان

از کلوخی کس کجا جوید وفا	سنگ راهر کز بگوید کس بیا
یا یا ای کور تو در من نگر	آدمی را کس نکوید بین پر
کی نهد بر کس حرج رب الفرج	گفت یزدان ماعلی الاغی حرج
یا که چو باتو چو بر من زدی	کس نکوید سنگ را دیر آدمی
کس بگوید یا زنده معذور را	این چنین و اجتهتا مجبور را
نیست جز مختار را ای پاک چوب	امرونی و خشم و تشریف و عتاب
من ازین شیطان و نفس این خواستم	اختیاری هست در ظلم و ستم
تا ندید او یوسفی کف را نخت	اختیار اندر درونت ساکنست
روش دید آنکه پرو بالی گشود	اختیار و داعیه در نفس بود
چون سکنه دید جنبانیدم	سگ بخته اختیارش گشته کم
چون بجنبد گوشت گربه کردمو	اسپ هم خو کند چون دید جو
هم چو نفخی ز آتش انگیزد شرار	دیدن آمد جنبش آن اختیار
شد دلاله آردت پیغام ویس	پس بجنبد اختیار چون بلیس

چونک مطلوبی برین کس عرضه کرد	اختیار خفته بکشاید نورد
و آن فرشته خیر با بر غم دیو	عرضه دارد می کند در دل غریو
تا بجنبد اختیار خیر تو	زانک پیش از عرضه نخست این دو خو
پس فرشته و دیو کشته عرضه دار	بهر تحریک عروق اختیار
می شود ز الهام او و سوسه	اختیار خیر و شرت ده که
وقت تحلیل نازای بانک	زان سلام آورد باید بر ملک
که ز الهام و دعای خوبان	اختیار این نازم شد روان
باز از بعد کنه لغت کنی	بر بلیس ایراکزوی منحنی
این دو ضد عرضه کننده ت در سرار	در حجاب غیب آمد عرضه دار
چونک پرده غیب بر خیزد ز پیش	تو بینی روی دلالت خویش
و آن سخشان و شناسی بی گزند	که آن سخن گویان نهان اینها بند
دیو کوید ای اسیر طبع و تن	عرضه می کردم نکردم زور من
و آن فرشته کویدت من گفتمت	که ازین شادی فزون کرد و غمت

آن فلان روزت نکفتم من چنان	که از آن سویست ره سوی جهان
آن فلان روزت نکفتم من چنان	که از آن سویست ره سوی جهان
مالمحب جان و روح افزای تو	ساجدان مخلص بابای تو
این زمانت خدمتی هم می کنیم	سوی مخدومی صلیات می زنیم
آن کره بابات را بوده عدی	در خطاب اسجد واکرده ابا
آن گرفتی آن مانداختی	حق خدمتهای ماشناختی
این زمان مارا و ایشان را عیان	در نگر بشناس از سخن و بیان
نیم شب چون بشنوی رازی زد دوست	چون سخن گوید سحر دانی که اوست
ورد و کس در شب خبر آورد ترا	روز از گفتن شناسی هر دورا
بانک شیر و بانک سک در شب رسید	صورت هر دو ز تاریکی نذید
روز شد چون باز در بانک آمدند	پس شناسدشان ز بانک آن هوشمند
مخلص این که دیو و روح عرضه دار	هر دو هستند از تنه اختیار
اختیاری هست در مانلید	چون دو مطلب دید آید در مزید

اوستادان کو دکان رامی زنند	آن ادب سنگ سیہ را کی کنند
بیچ کوئی سنگ را فردا بیا	ور نیایی من و ہم بدر اسرا
بیچ عاقل مر کلونخی را زند	بیچ با سکی عتابی کس کند
در خرد جبر از قدر رسوا ترست	ز انک جبری حس خود را منکرست
منکر حس نیست آن مرد قدر	فصل حق حسی نباشد ای پسر
منکر فعل خداوند جلیل	ہست در انکار مدلول دلیل
آن بگوید و دہست و ناری	نور شمعی بی ز شمعی روشنی
وین، ہی میند معین نار را	نیست می گوید پی انکار را
جامہ اش سوزد بگوید نار نیست	جامہ اش دوزد بگوید نار نیست
پس تفسط آمد این دعوی جبر	لا جرم بدتر بود زین روز کبر
کبر گوید، ہست عالم نیست رب	یار بی گوید کہ بود مستحب
این، ہی گوید جہان خود نیست بیچ	ہستہ سوفطایی اندر بیچ بیچ
جملہ عالم مقرر در اختیار	امرو نہی این میار و آن بیار

او، بی‌گوند که امرونی لاس‌ت	اختیاری نیست این جمله خطاست
حسن را حیوان مقررست ای رفیق	لیک ادراک دلیل آمد دقیق
زان‌ک محوسست ما را اختیار	خوب می‌آید برو تکلیف کار

بخش ۱۳۱- درک وجدانی چون اختیار و اضطراب و خشم و اضطراب و سیری و ناله به
جای حس است کی زرد از سرخ بداند و فرق کند و خرد از بزرگ و طلخ از شیرین و
منک از سرکین و دشت از نرم به حس مس و کرم از سرد و سوزان از شیر کرم
و تر از خشک و مس دیوار از مس درخت پس منکر وجدانی منکر حس باشد و
زیاده که وجدانی از حس ظاهر ترست زیرا حس را توان بستن و منع کردن از
احساس و بستن راه و مدخل و جدانیات را ممکن نیست و العاقل تکفیه الاشارة

درک وجدانی به جای حس بود	هر دو در یک جدول ای عم می رود
نغمی آید بروکن یا ممکن	امرونی و ماجر اها و سخن
این که فردا این کنم یا آن کنم	این دلیل اختیار است ای صنم
وان پشمانی که خوردی زان بدی	ز اختیار خویش گشتی مهتدی
جمله قران امرو نیست و وعید	امر کردن سنگ مرمر را کی دید
هیچ دانا هیچ عاقل این کند	با کلوخ و سنگ خشم و کین کند

چون نکردید ای موات و عاجزان	که بگفتم کین چنین کن یا چنان
عقل کی چکی ز بند بر نقش چنگ	عقل کی حکمی کند بر چوب و سنگ
نیزه بر گیر و یا سوی و غا	کامی غلام بسته دست استکسپا
امرو نهی جا علان چون کند	خالقی که اختر و کردون کند
جابل و کج و سفیش خواندی	احتمال عجز از حق راندی
جاعلی از عاجزی بدتر بود	عجز نبود از قدر و ورکر بود
بی سگ و بی دلق آسوی دم	ترک می گوید قفق را از کرم
تا سکم بند و ز تو دندان و لب	وز فلان سوی اندر آهین با ادب
لاجرم از زخم سک خسته شوی	توبه عکس آن کنی بر در روی
تا سکش کردد حلیم و مهرمند	آن چنان رو که غلامان رفته اند
سک بشورد از بن هر خرکمی	توسکی با خود بری یار و بهی
خشم چون می آیدت بر جرم دار	غیر حق را کر نباشد اختیار
چون همی بینی گناه و جرم ازو	چون همی جانی تو دندان بر عدو

بر تو اقد سخت مجروح کند	گر ز سقف خانه چوبی بشکند
بیچ اندر کین او باشی تو وقف	بیچ خشمی آیدت بر چوب سقف
او عدو و خصم جان من بدست	که چرا بر من زود دستم شکست
چون بزرگان را منزه می کنی	کو دوکان خرد را چون می زنی
دست و پایش را بر سازش اسیر	آنک دزد مال تو کو بی بگیر
صد هزاران خشم از تو می دم	و آنک قصد عورت تو می کند
بیچ بایل آورد کینی خرد	گر بیاید سیل و رخت تو برد
کی ترا با باد دل خشمی نمود	و بیاید باد و دستارت ربود
تا نگوئی جبریا نه اعتذار	خشم د تو شد بیان اختیار
آن شتر قصد زنده می کند	گر شتر بان اشتری رامی زند
پس ز مختاری شتر بردست بو	خشم اشتر نیست با آن چوب او
بر تو آرد حمله کرد دشمنی	هم چنین مگ کبر و سنگی زنی
که تو دوری و نذار بر تو دست	سنگ را اگر گیرد از خشم توست

عقل حیوانی چودانست اختیار	این کواهی عقل انسان شرم دار
روشنست این لیکن از طمع سحر	آن خورنده چشم می بندد ز نور
چونک کلی میل او نان خورد نیست	رو به تاریکی نهد که روز نیست
حرص چون خورشید را پنهان کند	چه عجب کر پشت بر برهان کند

بخش ۱۳۲- حکایت هم در بیان تقریر اختیار خلق و بیان آنک تقدیر و قضا سلب کننده اختیار نیست

گفت دزدی شخه را کای پادشاه	آنچ کردم بود آن حکم اله
گفت شخه آنچ من هم می کنم	حکم حقست ای دو چشم روشنم
از دکانی کر کسی تربی برد	کین ز حکم ایزدست ای باخرد
بر سرش کوبی دوسه مشت ای کره	حکم حقست این که اینجا بازند
در یکی تره چو این عذر ای فضول	می نیاید پیش بقالی قبول
چون بدین عذر اعمادی می کنی	بر حوالی اژدهایی می تنی
از چنین عذر ای سلیم نابیل	خون و مال وزن همه کردی سبیل
هر کسی پس سبالت تو بر کند	عذر آرد خویش را مضطر کند
حکم حق کر عذر می شاید ترا	پس بیا موز و بده فتوی مرا
که مر اصد آرزو و شهوتست	دست من بسته ز بیم و میست

پس کرم کن عذر را تعلیم ده	برگشا از دست و پای من کره
اختیاری کرده ای تو پیشه ای	که اختیاری دارم و اندیشه ای
ورنه چون بگزیده ای آن پیشه را	از میان پیشه های کد خدا
چونک آید نوبت نفس و هوا	بیت مرده اختیار آید ترا
چون بر دیک جبه از تو یار سود	اختیار جنگ در جانت گشود
چون بیايد نوبت سکر نعم	اختیار نیست وز سگی تو کم
دوزخ ترا عذر این باشد یقین	که اندرین سوزش مرا معذور بین
کس بدین حجت چو معذورت نداشت	وز کف جلاد این دورت نداشت
پس بدین داور جهان مظلوم شد	حال آن عالم همت معلوم شد

بخش ۱۳۳- حکایت ہم در جواب جبری و اثبات اختیار و صحت امر و نہی و بیان آنک عذر جبری در بیچ ملتی و در بیچ دینی مقبول نیست و موجب خلاص نیست از سزای آن کار کی کرده است چنانک خلاص نیافت ابلیس جبری بدان کی گفت بما اغویتنی و لتطیل یدل علی الکثیر

آن کی می رفت بالای درخت	می فشاند آن میوه را دزدانه سخت
صاحب باغ آمد و گفت ای دنی	از خدا شرمیت کو چه می کنی
گفت از باغ خدا بنده خدا	گر خورد خرما که حق کردش عطا
عامیانه چه ملامت می کنی	بخل بر خوان خداوند غنی
گفت ای ایکب بیاور آن رس	تا بگویم من جواب بواحسن
پس ببتش سخت آن دم بردخت	می زد او بر پشت و ساقش چوب سخت
گفت آخر از خدا شرمی بدار	می کشی این بی گناه را زار
گفت از چوب خدا این بنده اش	می زند بر پشت دیگر بنده خوش

چوب حق و پشت و پهلوان او	من غلام و آلت فرمان او
گفت توبه کردم از جبرای عیار	اختیارست اختیارست اختیار
اختیارات اختیارش هست کرد	اختیارش چون سواری زیر کرد
اختیارش اختیار ماکند	امر شد بر اختیاری مستند
حاکمی بر صورت بی اختیار	هست هر مخلوق را در اقتدار
تا کشد بی اختیاری صید را	تا برد بگرفته کوش او زید را
لیک بی هیچ آلتی صنع صمد	اختیارش را کمند او کند
اختیارش زید را قدیش کند	بی سک و بی دام حق صیدش کند
آن دروگر حاکم چوبی بود	و آن مصور حاکم خوبی بود
هست آهنگر بر آهن قیمی	هست بنا هم بر آلت حاکمی
ناد این باشد که چندین اختیار	ساجد اندر اختیارش بنده وار
قدرت تو بر جمادات از نبرد	کی حمادی را از آنها نفی کرد
قدرتش بر اختیارات آنچنان	نفی نکند اختیاری را از آن

خواستش می‌گویی بوجه کمال	که نباشد نسبت جبر و ضلال
چونک گفتی کفر من خواست و است	خواست خود را نیز بهم می‌دان که هست
ز آنک بی‌خواه تو خود کفر تو نیست	کفر بی‌خواهش تناقض گفتنیست
امر عاجز را قیامت و ذمیم	خشم بر خاصه از رب رحیم
گاو کر یوغی نگیرد می‌زنند	بیچ گاوی که نپرود شد نرنند
گاو چون معذور نبود در فضول	صاحب گاو از چه معذورست و دول
چون نه‌ای رنجور سر را بر بند	اختیارت هست بر سبقت مخند
بهد کن کز جام حق یابی نوی	بی‌خود و بی‌اختیار آنکه شوی
آنکه آن می‌را بود کل اختیار	تو شوی معذور مطلق مست‌وار
هر چه گویی گفته می‌باشد آن	هر چه رویی رفته می‌باشد آن
کی‌کند آن مست جز عدل و صواب	که ز جام حق کشیدست او شراب
جادوان فرعون را گفتند بیست	مست را پروای دست و پای نیست
دست و پای مای آن واحدست	دست ظاهر سایه است و کالدست

بخش ۱۳۴- معنی ماشاء الله کان یعنی خواست خواست او و رضا رضای او جوید
 از خشم دیگران و رد دیگران و تنگ باشید آن کان اگر چه لفظ ماضیت لیکن در
 فعل خدا ماضی و مستقبل نباشد کی لیس عند الله صباح و لالمساء

قول بنده ایش شاء الله کان	بهر آن نبود که تبیل کن در آن
بلک تحریضت بر اخلاص وجد	که در آن خدمت فزون شو مستعد
گر بگویند آنچه می خواهی توراد	کار کار تست بر حسب مراد
آنگهان تبیل کنی جایز بود	کنج خواهی و آنچه کوئی آن شود
چون بگویند ایش شاء الله کان	حکم حکم اوست مطلق جاودان
پس چرا صدمه اندر و رداو	بر نکردی بندگان کرد او
گر بگویند آنچه می خواهد وزیر	خواست آن اوست اندر دار و کیر
کرد او کردان شوی صدمه زود	تا بر نزد بر سرت احسان وجود
یا گریزی از وزیر و قصر او	این نباشد جست و جوی نصراو

باز کوزه زین سخن کاهل شدی	منعکس ادراک و خاطر آمدی
امرا مر آن فلان خواجه ست بین	چیت یعنی با جز او کمتر نشین
کرد خواجه کرد چون امرا آن اوست	کو کشد دشمن رماند جان دوست
هر چه او خواهد همان یابی یقین	یاوه کم رو خدمت او برگزین
نی چو حاکم اوست کرد او مکرد	تا شوی نامه سیاه و روی زود
حق بود تاویل که آن کرم کند	پر امید و چست و با شرم کند
ور کند سنت حقیقت این بدان	هست تبدیل و نه تاویلست آن
این برای کرم کردن آمدست	تا بگیرد نامیدان را و دوست
معنی قرآن ز قرآن پرس و بس	وز کسی که آتش زد دست اندر هوس
پیش قرآن گشت قربانی و پست	تا که عین روح او قرآن شدست
رو غنی کو شد فدای کل به کل	خواه رو غن بوی کن خواهی تو گل

بخش ۱۳۵- و هم چنین قد جف القلم یعنی جف القلم و کتب لایستوی الطاعة
و المعصية لایستوی الامانة و السرقة جف القلم ان لایستوی الشکر و الکفر ان جف
القلم ان الله لایصیب اجر المحسنین

هم چنین تاویل قد جف القلم	بهر تحریضت بر شغل اہم
پس قلم نوشت کہ حرکار را	لایق آن ہست تاثیر و جزا
کثر روی جف القلم کثر آیدت	راستی آری سعادت زایدت
ظلم آری بدبری جف القلم	عدل آری بر خوری جف القلم
چون بدزد دست شد جف القلم	خورد بادہ مست شد جف القلم
تورواداری روا باشد کہ حق	ہم چو مغزول آید از حکم سبق
کہ زدست من برون رقت کار	پیش من چنیدن میا چنیدن مزار
بلکہ معنی آن بود جف القلم	نیست یکسان پیش من عدل و ستم
فرق بنہادم میان خیر و شر	فرق بنہادم ز بد ہم از برتر

دزه ای کرد تو افزونی ادب	باشد از یارت بداند فضل رب
قدر آن دزه ترا افزون دهد	دزه چون کوهی قدم بیرون نهد
پادشاهی که به پیش تخت او	فرق نبود از امین و ظلم جو
آنک می لرزد ز بیم رداو	وانک طعنه می زند در جداو
فرق نبود هر دو یک باشد برش	شاه نبود خاک تیره بر سرش
دزه ای که جهد تو افزون بود	در ترا زوی خدا موزون بود
پیش این شاهان هماره جان کنی	بی خبر ایشان ز غدر و روشنی
گفت غازی که بدگوید ترا	ضایع آرد خدمت را سالها
پیش شاهی که سمیعت و بصیر	گفت غازان نباشد جای گیر
جمله غازان از و آیس شوند	سوی ما آیند و افزایند پند
بس جفا گویند شه را پیش ما	که برو جفا القلم کم کن وفا
معنی جفا القلم کی آن بود	که جفا با وفا یکسان بود
بل جفا را هم جفا جفا القلم	و آن وفا را هم وفا جفا القلم

عفو باشد لیک کو فرامید	که بود بنده ز تقوی رو سپید
دزد را کر عفو باشد جان برد	کی وزیر و خازن مخزن شود
ای امین الدین ربانی بیا	کز امانت رست هر تاج و لوا
پور سلطان کبر و خاین شود	آن سرش از تن بدان باین شود
وز غلامی هندوی آرد وفا	دولت او را می زند طال بقا
چه غلام ابر بردی سگ با وفاست	در دل سالار او را صدر ضاست
زین چو سگ را بوسه برپوش دهد	کر بود شیری چه پیروزش کند
جز مگر دزدی که خد متها کند	صدق او بیخ جفا را بر کند
چون فضیل ره زنی کو راست باخت	ز آنک ده مرده به سوی توبه تاخت
و آنچنان که ساحران فرعون را	روسیه کردند از صبر و وفا
دست و پا دادند در جرم قود	آن به صد ساله عبادت کی شود
تو که پنجه سال خدمت کرده ای	کی چنین صدقی به دست آورده ای

بخش ۱۳۶- حکایت آن درویش کی درهری غلامان آراستهٔ عمید خراسان را دید
 و بر اسبان تازی و قباهای زربفت و کلاه‌های مغرق و غیر آن پرسید کی اینها کدام
 امیرانند و چه شایانند گفت او را کی اینها امیران نیستند اینها غلامان عمید خراسانند
 روی به آسمان کرد کی ای خدا غلام پروردن از عمید بیاموز آنجا مستوفی را عمید
 گویند

چون بیدی او غلام مہتری	آن یکی گستاخ رواند رهری
روی کردی سوی قبلہ آسمان	جامہ اُطلس کمر زین روان
چون نیاموزی تو بندہ داشتن	کای خدازین خواجہ صاحب من
زین رئیس و اختیار شاہ ما	بندہ پروردن بیاموز ای خدا
در زمستان لرز لرزان از ہوا	بود محتاج و برہنہ و بی نوا
جراتی نمود او از لمتری	انباطی کرد آن از خودبری
کہ ندیم حق شد اہل معرفت	اعتمادش بر خزاران مویت

گر ندیم شاه کتاختی کند	تو کن آنک نذاری آن سند
حق میان داد و میان به از کمر	گر کسی تاجی دهد او داد سر
تا یکی روزی که شاه آن خواجه را	متمم کرد و بمتش دست و پا
آن غلامان را شکنجه می نمود	که دفینه خواجه بنماید زود
سر او با من بگوید ای خسان	ورنه برم از شما حلق و لسان
مدت یک ماهشان تعذیب کرد	روز و شب شکنجه و فشار و درد
پاره پاره کردشان و یک غلام	راز خواجه و انگشت از اهتمام
گفتش اندر خواب هاتف کای کیا	بنده بودن هم بیاموز و بیا
ای دیده پوستان یوسفان	کرد در گرت آن از خویش دان
ز آنک می بانی همه ساله پوش	ز آنک می کاری همه ساله بنوش
فصل تست این غصه های دم به دم	این بود معنی قدح العلم
که نکرد سنت ما از رشد	نیک را نیکی بود بد راست بد
کار کن هین که سلیمان زنده است	تا تو دیوی تیغ او برنده است

چون فرشته کشته از تیغ آسمنست	از سلیمان بیچ اورا خوف نیست
حکم او بردیو باشد نه ملک	رنج در خاکست نه فوق فلک
ترک کن این جبر را که بس تہست	تا بدانی سر سر جبر چیست
ترک کن این جبر جمع مبلان	تا خبریابی از آن جبر چو جان
ترک معشوقی کن و کن عاشقی	ای گمان برده که خوب و فایقی
ای که در معنی ز شب خاش تری	گفت خود را چند جوی مشتری
سر بجنانند پیشت بہر تو	رفت در سودای ایشان دہر تو
تو مرا کوئی حسد اندر بیچ	چہ حسد آرد کسی از فوت بیچ
ہست تعلیم خان ای چشم شوخ	ہم چو نقش خرد کردن بر کلوخ
خویش را تعلیم کن عشق و نظر	کہ آن بود چون نقش فی جرم الحجر
نفس تو باست تا کرد وفا	غیر فانی شد کجا جوی کجا
تا کنی مر غیر را جبر و سنی	خویش را بد خو و خالی می کنی
مصل چون شد دلت با آن عدن	ہن بگو مہراس از خالی شدن

کمر نخواهد شد بگو دریاست این	امر قل زین آمدش کای راستین
بین تلف کم کن که لب خشکست باغ	انصتوای غنی که آبست را بلاغ
این سخن را ترک کن پایان نگر	این سخن پایان ندارد ای پدر
بر تو می خندند عاشق نیستند	غیر تم آید که پشت نیستند
بهر تو نعره زنان بین دم بدم	عاشقانت در پس پرده کرم
عاشقان پنج روزه کم تراش	عاشق آن عاشقان غیب باش
سالها زیشان ندیدی چه ای	که بخوردند ز خنده و جذبه ای
کام خستی بر نیامد هیچ کام	چند هنگامه نبی بر راه عام
وقت درد و غم به جز حق کو الیف	وقت صحت جمله یارند و حریف
دست تو گیر به جز فریاد رس	وقت درد چشم و دندان هیچ کس
چون ایاز از پوستان کن اعتبار	پس همان درد و مرض رایادار
که گرفت آن ایاز آن راه دست	پوستان آن حالت درد توست

بخش ۱۳۷- باز جواب گفتن آن کافر جبری آن سنی را کی باسلامش دعوت می کرد و به ترک اعتقاد جبرش دعوت می کرد و در از شدن مناظره از طرفین کی ماده اشکال و جواب را سرالاعشق حقیقی کی او را پروای آن نماند و ذلک فضل الله یتیه من یشاء

کافر جبری جواب آغاز کرد	که از آن حیران شد آن منطق مرد
لیک کر من آن جوابات و سؤال	جلد را گویم بانم زین مقال
زان مهم تر گفتیها، ستان	که بدان فم توبه یابد نشان
اندکی تقسیم زان بحث ای عتل	ز اندکی پیدا بود قانون کل
هم چنین بحث تا حشر بشر	در میان جبری و اهل قدر
گرفروماندی ز دفع خصم خویش	مذهب ایشان بر افتادی ز پیش
چون برون شوشان بودی در جواب	پس رمیدندی از آن راه تباب
چونک مقضی بدوام آن روش	می دهد شان از دلایل پرورش

تا بود محبوب از اقبال خصم	تا نگردد ملزم از اشکال خصم
در جهان ماندالی یوم القیام	تا که این هفتاد و دو ملت مدام
از برای سایه می باید زمین	چون جهان ظلمتست و غیب این
کم نیاید بدست ع را گفت و گو	تا قیامت ماند این هفتاد و دو
که برو بسیار باشد قهلا	عزت مخزن بود اندر بها
پیچ پیچ راه و عقبه و راه زن	عزت مقصد بود ای ممحن
ره زنی اعراب و طول بادیه	عزت کعبه بود و آن نادیه
عقبه ای و مانعی و ره ز نیست	هر روش هر ره که آن محمود نیست
تا مصلحت در دوره حیران شده	این روش خصم و حقود آن شده
هر فریقی در ره خود خوش نش	صدق هر دو ضدیند در روش
بر همان دم تابه روز رختنیز	گر جوابش نیست می بندد ستیز
گر چه از ما شد نهان وجه صواب	که همان مابد اند این جواب
ورنه کی و سواس را بست کس	پوز بند و سوسه عشقت و بس

عاشقی شو شایدی خوبی بجو	صید مرغابی همی کن جو بجو
کی بری زان آب کان آب ت برد	کی کنی زان فحم فحم را خورد
غیر این معقولها معقولها	یابی اندر عشق با فرو بها
غیر این عقل تو حق را عقلهاست	که بدان تدبیر اسباب ساست
که بدین عقل آوری ارزاق را	زان دگر مفرش کنی اطباق را
چون بازی عقل در عشق صد	عشر امثالت دهد یا هفت صد
آن زنان چون عقلها در باخند	بر رواق عشق یوسف تاخند
عقلشان یک دم سد ساقی عمر	سیر گشتند از خرد باقی مرد
اصل صدیوسف جمال ذوالجلال	ای کم از زن شو فدای آن جمال
عشق برد بحث را ای جان و بس	کوز گفت و گو شود فریاد رس
حیرتی آید ز عشق آن نطق را	زهره نبود که کند او باجرا
که برسد کرجوانی و ادهد	کوهری از لنج او بیرون نقد
لب ببند و سخت او از خیر و شر	تا نباید کزد دهن اقد گمر

چون نبی بر خواندی بر مافصول	هم چنانک گفت آن یار رسول
خواستی از ما حضور و صدوقار	آن رسول مجتبی وقت نثار
کز فواتش جان تو لرزان شود	آسخنان که بر سرت مرغی بود
تا نکسیر و مرغ خوب تو هوا	پس نیاری هیچ جنیدن زجا
تا نیاید که سپرد آن ها	دم نیاری ز دیندی سرفه را
بر لب انگشتی نهی یعنی خمش	ورکت شیرین بگویداترش
برند سردیک و پر جوشت کند	حیرت آن مرغست خاموشت کند

بخش ۱۳۸- پرسیدن پادشاه قاصدا یازراکی چندین غم و شادی با چارق و پوستان کی حمادی می کوی تا یازرا در سخن آورد

ای یاز این مهر با چارق	چیت آخر هم چو بر بت عاشقی
هم چو مجنون از رخ لیلی خویش	کرده ای تو چارق را دین و کیش
باد و کهنه مهر جان آینه	هر دو را در حجره ای آویخته
چند کوی باد و کهنه نو سخن	در حمادی می می سر کن
چون عرب با ربع و اطلال ای یاز	می کشی از عشق گفت خود را از
چارت ربع کد این آصف	پوستان کوی که کرت یوسف
هم چو ترسا که شمارد باکش	جرم یکساله زنا و غل و غش
تا بیا مرزدکش زو آن گناه	عفو او را عفو داند از اله
نیست آ که آن کش از جرم و داد	لیک بس جادوست عشق و اعتقاد
دوستی و و هم صد یوسف تند	اسحر از هاروت و ماروت خود

صورتی پیدا کند بر یاد او	جذب صورت آردت در گفت و گو
رازگویی پیش صورت صد هزار	آن چنان که یار کوید پیش یار
نه بد آنجا صورتی نه همیگی	زاده از وی صد است و صد بلی
آن چنان که مادری دل برده ای	پیش کور بچه نومرده ای
رازها کوید به جد و اجتهاد	می نماید زنده او را آن جاد
حی و قایم داند او آن خاک را	چشم و کوشی داند او خاک را
پیش او هر ذره آن خاک کور	گوش دارد هوش دارد وقت شور
مستمع داند به جد آن خاک را	خوش نگر این عشق ساحر ناک را
آنچنان بر خاک کور تازه او	دم بدم خوش می نهد با اشک رو
که بوقت زندگی هرگز چنان	روی ننهادست بر پور چو جان
از غزا چون چند روزی بگذرد	آتش آن عشق او ساکن شود
عشق بر مرده نباشد پایدار	عشق را بر حی جان افزای دار
بعد از آن زان کور خود خواب آیدش	از جمادی هم جمادی زایدش

زنانک عشق افون خود برود و رفت	ماند خاکستر چو آتش رفت تفت
آنچو بیند آن جوان در آینه	پیر اندر خشت می بیند همه
پیر عشق تست ز ریش سپید	دستگیر صد هزاران نا امید
عشق صورتها سازد و فراق	نا مصور سر کند وقت تلاق
که منم آن اصل اصل هوش و مست	بر صور آن حسن عکس مابدست
پرده ها را این زمان برداشتم	حسن را بی واسطه بفراشتم
زنانک بس بالعکس من در باقی	قوت تجرید داتم یافتی
چون ازین سوجذبه من شد روان	او کشش را می بیند در میان
معفرت می خواهد از جرم و خطا	از پس آن پرده از لطف خدا
چون ز سگی چشمه ای جاری شود	سنگ اندر چشمه متواری شود
کس نخواهد بعد از آن او را حجر	زنانک جاری شد از آن سنگ آن گهر
کاسه دادن این صور را و اندرو	آنچو حق ریزد بدان گیرد علو

بخش ۱۳۹- گفتن خوشاوندان مجنون را کی حسن لیلی بازده ایست چندان
 نیست از و نغز تر در شهر با بسیارست یکی و دو و ده بر تو عرضه کنیم اختیار کن ما را و خود
 را و اربابان و جواب گفتن مجنون ایشان را

اهل همان گفتند مجنون را ز جمل	حسن لیلی نیست چندان هست سهل
بهتر از وی صد هزاران دلربا	هست هم چون ماه اندر شهر ما
گفت صورت کوزه است و حسن می	می خدایم می دهد از نقش وی
مرثا را سر که داد از کوزه اش	تا نباشد عشق او مان گوش کش
از یکی کوزه دهد زهر و عمل	هر یکی را دست حق غزو جمل
کوزه می بینی ولیکن آب شراب	روی نماید به چشم ناصواب
قاصرات الطرف باشد فوق جان	جز به خصم خود بنماید نشان
قاصرات الطرف آمد آن مدام	وین حجاب طرف ما هم چون خیام
هست دیباخیمه ای در وی حیات	بط را لیکن کلاغان را مات

غیر او را زهر او در دست و مرک	زهر باشد مار را هم قوت و برک
هست این را دوزخ آن را جنتی	صورت هر نعمتی و محنتی
واندرو قوتست و سم لا بصرون	پس همه اجسام و اشیا بصرون
اندرو هم قوت و هم دلسوزه ای	هست هر جسمی چو کاسه و کوزه ای
طاعش داند کزان چه می خورد	کاسه پیدا اندرو پنهان رخد
زان پدر می خورد صد باده طروب	صورت یوسف چو جامی بود خوب
کان دریشان خشم و کینه می فرود	باز اخوان را از آن زهراب بود
می کشید از عشق افیونی دگر	باز از وی مرز لیخا را سکر
بود از یوسف غذا آن خوب را	غیر آنچه بود میر یعقوب را
تانا ندرد می غیت شکی	کوزه کوزه شربت و کوزه یکی
کوزه پیدا باده در وی بس نهان	باده از غیبت و کوزه زین جهان
لیک بر محرم هویدا و عیان	بس نهان از دیده نامحرمان
فاعف عنا اطلت اوزارنا	یا الهی سکر ت البصارنا

یا خفا قدمات الخافئین	قد علوت فوق نور المشرقین
انت سرکاشف اسرارنا	انت فجر مفرانهارنا
یا خفی الذات محوس العطا	انت کالماء و نحن کالرحا
انت کالریح و نحن کالغبار	تختفی الریح و غبرنا ما هجار
تو بهاری ما چو باغ سبز خوش	او نهان و آشکارا بنخشش
تو چو جانی ما مثال دست و پا	قبض و ببط دست از جان شد روا
تو چو عقلی ما مثال این زبان	این زبان از عقل دارد این بیان
تو مثال شادی و ما خنده ایم	که نتیجه شادی فرخنده ایم
جنش ما هر دمی خود اشد دست	که گواه ذوالجلال سرمدست
کردش سنگ آسیاد اضطراب	اشهد آمد بر وجود جوی آب
ای برون ازو هم و قال و قیل من	حاک برفرق من و تمثیل من
بنده شکبید ز تصویر خوست	هر دمست کوید که جانم مفرشت
هم چو آن چوپان که می گفت ای خدا	پیش چوپان و محب خود بیا

چارقت دوزم یوسم دامنست	تاشیش جویم من از پیرانست
لیک قاصر بود از تسبیح و گفت	کس نبودش در هوا و عشق جفت
جان سگ خرگاه آن چوپان شده	عشق او خرگاه بر کردون زده
بردل او زد ترابر گوش زد	چونک بحر عشق نیردان جوش زد

بخش ۱۴۰- حکایت جوحی کی چادر پوشید و در وعظ میان زنان نشست و حرکتی کرد زنی او را شناخت کی مردست نعره ای زد

و اعطی بد بس گزیده در بیان	زیر نبر جمع مردان و زنان
رفت جوحی چادر و رو بند ساخت	در میان آن زنان شد ناشناخت
سایلی پرسید واعظ را به راز	موی عانه هست نقصان نماز
گفت واعظ چون شود عانه دراز	پس کرا هست باشد از وی در نماز
یاب آهک یا ستره بسترش	تانا زت کامل آید خوب و خوش
گفت سایل آن درازی تا چه حد	شرط باشد تانا زم کم بود
گفت چون قدر جوحی کرد به طول	پس ستردن فرض باشد ای سؤل
گفت جوحی زود ای خوهر بین	عانه من کشته باشد این چنین
بهر خشودی حق پیش آردست	که آن به مقدار کرا هست آمدست
دست زن در کرد و شلوار مرد	کیر او بردست زن آسیب کرد
نعره ای زد سخت اندر حال زن	گفت واعظ بردش زد گفت من

کفت نہ بردل نزد بردست زد	واسی اگر بردل زدی ای پر خرد
بردل آن ساحران زداندگی	شد عصا و دست ایشان راکگی
گر عصابستانی از پسری شما	میش رنجد که آن گروه از دست و پا
نعره لا ضمیر بر کردون رسید	ہین سیر کہ جان ز جان کنند رہید
مباد نستیم ما این تن نہ ایم	از و رای تن بہ یزدان می زیم
ای خنک آن راکہ ذات خود شناخت	اندر امن سردی قصری بساخت
کودکی کرید پی جوز و مویز	میش عاقل باشد آن بس سهل چیز
میش دل جوز و مویز آمد جسد	طفل کی در دانش مردان رسد
حرکہ محبوبست او خود کودکت	مرد آن باشد کہ بیرون از شکست
گر بریش و خایہ مردستی کسی	هر بزی راریش و مو باشد بسی
پیشوای بد بود آن بز شتاب	می برد اصحاب را پیش قصاب
ریش شازہ کردہ کہ من سابقم	سابقی لیکن بہ سوی مرک و غم
ہین روش بگزین و ترک ریش کن	ترک این ما و من و تشویش کن

تاشوی چون بوی گل با عاشقان
کیت بوی گل دم عقل و خرد
پیشواور ہنمای گلستان
خوش قلاووزرہ ملک ابد

بخش ۱۴۱- فرمودن شاه به ایاز بار دگر کی شرح چارق و پوستین آشکارا بگو تا خواجه
 تماشانت از آن اشارت پند گیرد کی الدین النصیحه و موعظه یابند

سر چارق را بیان کن ای ایاز	پیش چارق چیست چندين نیاز
تا بنوشد سقر و بک یارقت	سر سر پوستین و چارقت
ای ایاز از تو غلامی نور یافت	نورت از پستی سوی کردون شتافت
حسرت آزادگان شد بندگی	بندگی را چون تو دادی زندگی
مؤمن آن باشد که اندر جزر و مد	کافر از ایمان او حسرت خورد

بخش ۱۴۲- حکایت کافری کی گفتارش در عهد بائزید کی مسلمان شو و جواب گفتن او ایشان را

بود کبری در زمان بائزید	گفت او را یک مسلمان سعید
که چه باشد که تو اسلام آوری	تا بیانی صد نجات و سروری
گفت این ایمان اگر هست ای مرید	آنک دارد شیخ عالم بائزید
من ندارم طاقت آن تاب آن	که آن افزون آمد ز کوششهای جان
گر چه در ایمان و دین ناموفقم	لیک در ایمان او بس مؤمنم
دارم ایمان که آن ز جمله برتر است	بس لطیف و با فروغ و با فرست
مؤمن ایمان او یم در نهان	گر چه مهرم هست محکم بردهان
باز ایمان خود کرایان شماست	نه بدان میلستم و نه مشماست
آنک صد میلش سوی ایمان بود	چون شمارا دید آن فاطر شود
ز آنک نامی یند و مغشیش فی	چون بیابان را مغازه گفتنی
عشق او ز آورد ایمان بفسرد	چون به ایمان شما او بکسرد

بخش ۱۴۳ - حکایت آن مدن زشت آواز کی در کافرستان بانگ نماز داد و مرد کافری او را ہدیہ داد

یک مؤذن داشت بس آواز بد	در میان کافرستان بانگ زد
چند گفتندش مگو بانگ نماز	کہ شود جنگ و عداوت ہا دراز
او ستیزہ کرد و پس بی احترام	گفت در کافرستان بانگ نماز
خلق خائف شد ز قنہ عامہ ای	خو بیاد کافری با جامہ ای
شمع و حلوا با چنان جامہ لطیف	ہدیہ آورد و بیاد چون الیف
پرس پرسان کین مؤذن کو کجاست	کہ صلا و بانگ او راحت فزاست
ہین چہ راحت بود زان آواز زشت	گفت کہ آوازش فتاد اندر کشت
دختری دارم لطیف و بس سنی	آرزومی بود او را مؤمنی
بیچ این سودا نمی رفت از سرش	پند نامی داد چندین کافرش
در دل او مہر ایمان رستہ بود	ہم چو مجمر بود این غم من چو عود
در عذاب و درد و اسکنجہ بدم	کہ بجند سلسلہ اودم بہ دم

تا فرو خواند این مؤذن آن اذان	بیچ چاره می ندانستم در آن
که بگو شتم آمد این دو چار دانک	گفت دختر چیست این مکروه بانک
بیچ نشنیدم دین دیر و کشت	من همه عمر این چنین آواز زشت
هست اعلام و شعار مؤمنان	خوهرش گفتا که این بانک اذان
آن دگر هم گفت آری ای پدر	باورش نماند سپید از دگر
از مسلمانی دل او سرد شد	چون یقین گشتش رخ او زرد شد
دوش خوش خشم در آن بی خوف خواب	باز رستم من ز تشویش و عذاب
هدیہ آوردم به شکر آن مرد کو	را حتم این بود از آواز او
که مرا کشتی مجبور و دستگیر	چون بیدش گفت این هدیہ پذیر
بنده تو کشته ام من مسمر	آنچ کردی با من از احسان و بر
من دهنانت را پر از زر کردمی	گر به مال و ملک و ثروت فردمی
راه زن هم چون که آن بانک نماز	هست ایمان شما زرق و مجاز
چند حسرت در دل و جانم رسید	لیک از ایمان و صدق بایزید

گفت آوه چیست این فعل فرید	هم چو آن زن کو جماع خریدید
بر کس مامی ریند این شوهران	گر جماع اینست بردن این خران
آفرینها بر چنین شیر فرید	داد جمله داد ایمان بایزید
بحر اندر قطره اش غرقه شود	قطره ای ز ایمانش در بحر ار رود
اندر آن ذره شود بیشه فنا	هم چو ز آتش ذره ای در بیشه ها
کرد اندر جنگ خصمان راتباه	چون خیالی در دل شه یاسپاه
تا فاشد کوه کبر و جهود	یک ستاره در محدرخ نمود
کفرهای باقیان شد دو گمان	آنک ایمان یافت رفت اندر امان
یا مسلمانی و یا ییمی نشاند	کفر صرف اولین باری نماند
این مثلها کفو ذره نور نیست	این به حیل آب و روغن گرد نیست
ذره بود شارق لای تقسم	ذره بود جز حقیری منجسم
محرم دریانه ای این دم کفی	گفتن ذره مرادی دان خفی
گر نماید رخ ز شرق جان شیخ	آفتاب نیر ایمان شیخ

جمله پستی گنج کیر و تاثری	جمله بالا خلد کیر و اخضری
او یکی جان دارد از نور نمیر	او یکی تن دارد از خاک حقیر
ای عجب اینست او یا آن بگو	که بماندم اندرین مثل عمو
کروی اینست ای برادر چیست آن	پر شده از نور او هفت آسمان
و روی آنست این بدن ای دوست چیست	ای عجب زین دو کد این است و کیست

بخش ۱۴۴- حکایت آن زن کی گفت شوهر را کی گوشت را کربه خورد شوهر کربه
 را به ترازو برکشید کربه نیم من برآمد گفت ای زن گوشت نیم من بود و افزون
 اگر این گوشتست کربه کو و اگر این کربه است گوشت کو

بود مردی که خدا او را زنی	سخت طناز و پلید و روزه زنی
هرچه آوردی تلف کردیش زن	مرد مضطر بود اندر تن زدن
بهر همان گوشت آورد آن معیل	سوی خانه باد و صد جهد طویل
زن بخوردش با کباب و با شراب	مرد آمد گفت دفع ناصواب
مرد گفتش گوشت کو همان رسید	پیش همان لوت می باید کشید
گفت زن این کربه خورد آن گوشت را	گوشت دیگر خراک باشد حلا
گفت ای ایک ترازو را بیار	کربه را من بر کشم اندر عیار
برکشیدش بود کربه نیم من	پس بگفت آن مرد کای محال زن
گوشت نیم من بود و افزون یک سیر	هست کربه نیم من هم ای سیر

این اگر کر به ست پس آن گوشت کو	ور بود این گوشت کر به کو بجو
بازیدار این بود آن روح چیست	وروی آن روحست این تصویر کیست
حیرت اندر حیرتست ای یار من	این نه کارست و نه هم کار من
هر دو او باشد و لیک از ریع زرع	دانه باشد اصل و آن که پره فرع
حکمت این اضداد را با هم بست	ای قصاب این کردان با گردنست
روح بی قالب نداند کار کرد	قالبست بی جان فسرده بود و سرد
قالبست پیدا و آن جانت نهان	راست شد زین هر دو اسباب جهان
خاک را بر سر زنی سرکشند	آب را بر سر زنی دگر کشند
گر تو می خواهی که سر را بشکنی	آب را و خاک را بر هم زنی
چون شکستی سر رو و آبش به اصل	خاک سوی خاک آید روز فصل
حکمتی که بود حق راز از دواج	گشت حاصل از نیاز و از بجاج
باشد آنگه از دواجات دگر	لا سمع اذن و لا عین بصر
گر شنیدی اذن کی ماندی اذن	یا کجا کردی دگر ضبط سخن

ازینچی برداشتی او میدرا	گر بیدی برف و یخ خورشید را
ز آب داود هوا کردی زره	آب کشتی بی عروق و بی کره
هر دختی از قد و مش نیک بخت	پس شدی درمان جان هر دخت
لاماسی بادرخان خوانده	آن ینجی بفسرده در خود مانده
لیس الاشح نفس قمره	لیس یالف لیس یو لاف جسمه
لیک نبود یک و سلطان خضر	نیت ضلیع زو شود تازه جگر
نیت هر برجی عبورش را پسند	ای ایاز استاره تو بس بلند
هر صفاراکی گزیند صفوت	هر وفاراکی پسند همت

بخش ۱۴۵- حکایت آن امیر کی غلام را گفت کی می بیار غلام رفت و سبوی
 می آورد در راه زاهدی بود امر معروف کرد زدنکی و سورا بنگست امیر بشید و
 قصد کوشمال زاهد کرد و این قصد در عهد دین عیسی بود علیه السلام کی هنوز می حرام
 نشده بود و لیکن زاهد تقی زری می کرد و از تعم منع می کرد

بود امیری خوش دلی می باره ای	کھف هر مخمور و هر بیچاره ای
مشقی مسکین نوازی عادل	جوهری زر بخشش دیادلی
شاه مردان و امیر المؤمنین	راه بان و رازدان و دوست بین
دور عیسی بود و ایام مسیح	خلق دلدار و کم آزار و ملیج
آمدش مھمان بناگهان شبی	هم امیری جنس او خوش مذهبی
باده می بایستھان در نظم حال	باده بود آن وقت ماذون و حلال
باده شان کم بود و گفتا ای غلام	رو بسو پر کن به ما آور دمام
از فلان راهب که دارد خمر خاص	تا ز خاص و عام یابد جان خلاص

جرعه‌ای زان جام راهب آن کند	که هزاران جره و خمدان کند
اندر آن می‌یابد پنهانی است	آشنخان که اندر عباسلانی است
تو بدلق پاره پاره کم نگر	که سیه کردند از بیرون زر
از برای چشم بدمر دود شد	وز برون آن لعل دود آلود شد
کنج و کوهر کی میان خاند هست	کنجا پیوسته در ویرانه هست
کنج آدم چون بویران بد دفین	گشت طینش چشم بند آن لعین
او نظر می‌کرد در طین سست سست	جان همی کفش که طینم سد تست
دو سوبستد غلام و خوش دويد	در زمان در دیر رهبانان رسید
زرباد و بادۀ چون زر خرید	سنگ داد و در عوض کوهر خرید
باده‌ای که آن بر سر شاهان جدد	تاج زر بر تارک ساقی‌هند
فتنه‌ها و شور با انگلیخته	بندگان و خسروان آمیخته
استخوانهارفته حمله جان شده	تخت و تختۀ آن زمان یکسان شده
وقت هشیاری چو آب و روغنند	وقت مستی هم چو جان اندر تند

چون هر سه کشته آنجا فرق نیست	نیست فرقی کا در آنجا غرق نیست
این چنین باده همی برد آن غلام	سوی قصر آن امیر نیک نام
پیش آمد زاهدی غم دیده ای	خسک مغزی در بلا پیچیده ای
تن ز آتشی دل بکداخته	خانه از غیر خدا پر داخته
کوشمال محنت بی زینهار	داغبار داغها خدین هزار
دیده هر ساعت دلش در اجتهاد	روز و شب پخته او بر اجتهاد
سال و مه در خون و خاک آمیخته	صبر و حلمش نیم شب بگریخته
گفت زاهد در سبوحاچیت آن	گفت باده گفت آن کیست آن
گفت آن آن فلان میراجل	گفت طالب را چنین باشد عمل
طالب یزدان و آنکه عیش و نوش	باده شیطانی و آنکه نیم هوش
هوش تویی می چنین پزمرده است	هوش باید بر آن هوش تو بست
تا چه باشد هوش تو هنگام سکر	ای چو مرغی کشته صید دام سکر

بخش ۱۴۶- حکایت ضیاء دلق کی سخت دراز بود و برادرش شیخ اسلام تاج بلنج به
 غایت کوتاہ بالا بود و این شیخ اسلام از برادرش ضیا تنک داشتی ضیا در آمد به درس
 او و ہمہ صدور بلنج حاضر بہ درس او ضیا خدمتی کرد و بگذشت شیخ اسلام او را نیم
 قیامی کرد سر سری گفت آری سخت درازی پاره ای در زد

آن ضیاء دلق خوش الهام بود	داد آن تاج شیخ اسلام بود
تاج شیخ اسلام دار الملک بلنج	بود کوتہ قد و کوچک ہم چو فرخ
کر چه فاضل بود و فعل و ذو فون	این ضیا اندر ظرافت بد فزون
او بسی کوتہ ضیابی حد دراز	بود شیخ اسلام را صد کبر و ناز
زین برادر عار و ننگش آمدی	آن ضیا ہم واعظی بد بامدی
روز محفل اندر آمد آن ضیا	بار کہ پر قاضیان و اصفیا
کرد شیخ اسلام از کبر تمام	این برادر را چنین نصف القیام
گفت او را بس درازی بہر مزد	اندکی زان قد سروت ہم بہزد

تا خوری می ای تو دانش را عدو	پس ترا خود هوش کو یا عقل کو
صککه باشد نیل بر روی حبش	روت بس زیباست نیلی هم بکش
تا تو بیوشی و ظلمت جو شوی	در تونوری کی درآمدی غوی
در شب ابری تو سایه جو شده	سایه در روزست جستن قاعده
طالبان دوست را آمد حرام	گر حلال آمد پی قوت عوام
چشمشان بر راه و بر منزل بود	عاشقان را باده خون دل بود
این قلاوڑ خرد با صد کوف	در چنین راه بیابان مخوف
کاروان را لالک و کمره کنی	حاک در چشم قلاوڑان زنی
نفس را در پیش نه نان بسوس	نان جو حاکرامست و فوس
دزد را نمبر نه بردار دار	دشمن راه خدا را خوار دار
از بریدن عاجز می دستش بیند	دزد را تو دست بریدن پسند
گر تو پایش کشنی پایت شکست	گر بنندی دست او دست تو بست
بهر چه کوزه خر خند و خاک خور	تو عدو را می دهی و نی سگر

ز دز غیرت بر سونک و شکست
او سوانداخت و از زاهد بجست
رفت پیش میر و کفش باده کو
ماجراراکفت یک یک پیش او

بخش ۱۴۷- رفتن امیر خشم آلود برای کوشمال زاهد

میر چون آتش شد و بر جست راست	گفت بناخانه زاهد کجاست
تا بدین کر ز کران کو بزم سرش	آن سربل دانش مادرش
او چه داند امر معروف از سکی	طالب معروفی است و شهرگی
تا بدین سالوس خود را جا کند	تا به چیزی خویشتن پیدا کند
کو ندارد خود بهر الا همان	که تسلس می کند با این و آن
او اگر دیوانه است و قننه کاو	داروی دیوانه باشد کیر کاو
تا که شیطان از سرش بیرون رود	بی لست خبر بندگان خر چون رود
میر بیرون جست دبو سی بدست	نیم شب آمده زاهد نیم مست
خواست کشتن مرد زاهد را ز خشم	مرد زاهد گشت پنهان زیر پشم
مرد زاهد می شنید از میر آن	زیر پشم آن رسن تلبان نهان
گفت در رو گفتن زشتی مرد	آینه مانند که رو را سخت کرد

روی باید آینه وار آهمنین تات کوید روی زشت خود بین

بخش ۱۴۸ - حکایت مات کردن دلکب سیدشاه ترمد را

شاه بادلکب، ہی شطرنج باخت	مات کردش زود خشم شه باخت
گفت شه شه و آن شه کبرآورش	یک یک از شطرنج می زد بر سرش
که بگیر اینک شست ای قتلبان	صبر کرد آن دلکب و گفت اللان
دست دیگر باختن فرمود میر	او چنان لرزان که عور از زمریر
باخت دست دیگر و شه مات شد	وقت شه شه گفتن و میقات شد
بر جمید آن دلکب و در گنج رفت	شش ند بر خود کفند از بیم تفت
زیر بالشها وزیرش نشاند	خفت پنهان تا ز زخم شه رهد
گفت شه هی هی چه کردی چیست این	گفت شه شه شه شه ای شاه گزین
کی توان حق گفت جز زیر حاف	با تو ای خشم آور آتش سجاف
ای تومات و من ز زخم شاه مات	می زخم شه شه به زیر رختها
چون محله پر شد از هیهای میر	وز لکد بر دزدان وز دار و گیر
خلق بیرون بست زود از چپ و راست	کای مقدم وقت عفوست و رضاست

مغز او خشمگست و عقلش این زمان	کمترست از عقل و فم کو دکان
زهد و پیری ضعف بر ضعف آمده	واندر آن زهدش کثادی نشده
رنج دیده کنج نادیده زیار	کارها کرده ندیده مزد کار
یابود آن کار او را خود گهر	یابناید وقت پاداش از قدر
یا که بود آن سعی چون سعی جهود	یا جزا و ابسته میقات بود
مروراد دو مصیبت این بس است	که درین وادی پر خون بی کس است
چشم پر درد و نوشته او به کنج	رو ترش کرده فرو افکنده لنج
نه کی کمال کو را غم خورد	نیش عقلی که به کحلی پی برد
اجتهادی می کند با خزر وطن	کار در بوکت تا نیکو شدن
زان رهش دورست تا دیدار دوست	کو نجوید سر رئیسش آرزو ست
ساعتی او با خدا اندر عتاب	که نصیم رنج آمد زین حساب
ساعتی با بخت خود اندر جدال	که همه پیران و ما بپیده بال
هر که محبوس است اندر بو و رنگ	گر چه در زهدت باشد خوش تنگ

کی شود خویش خوش و صدرش فراخ	تا برون ناید ازین تنگین منخ
کار دو استره نشاید هیچ داد	زاهدان را در خلا پیش از کشاد
غصه آن بی مرادها و غم	کز ضجر خود را بدراند شکم

بخش ۱۴۹- قصد انداختن مصطفی علیه السلام خود را از کوه حری از وحشت دیر
 نمودن جبرئیل علیه السلام خود را به وی و پیدا شدن جبرئیل به وی کی مینداز کی ترا
 دولتهادر پیش است

مصفی را هر چون بفراختی	خویش را از کوه می انداختی
تا بگفتی جبرئیلش بین مکن	که ترا بس دولست از امر کن
مصفی ساکن شدی ز انداختن	باز بهران آوریدی تا سخن
باز خود را سرنگون از کوه او	می فکندی از غم و اندوه او
باز خود پیدا شدی آن جبرئیل	که مکن این ای توشاه بی بدیل
هم چنین می بود تا کشف حجاب	تا بیاید آن گهر را از رجب
بهر هر محنت چو خود را می کشد	اصل محتساست این چو نش کشد
از فدایی مردمان را حیرتست	هر یکی از مافدای سیرتست
ای خنک آنک فدا کرد دست تن	بهر آن کار زد فدای آن شدن

هر یکی چونک فدایی نیست	کاذب آن ره صرف عمر و کشتنیت
کشتنی اندر غروبی یا شروق	که نه شایق ماند آنگه نه مشوق
باری این مقبل فدای این فست	کاذب رو صد زندگی در کشت
عاشق و معشوق و عشق بر دوام	در دو عالم بهر مند و نیک نام
یا کرامی ارحموا اهل الهوی	شانم ورد التوی بعد التوی
عفو کن ای میر بر سختی او	در نگر در دو بد بنجی او
تا ز جرمت هم خدا عفو می کند	زلت را مغفرت در آ کند
تو ز غفلت بس بسو بشکسته ای	در امید عفو دل در بسته ای
عفو کن تا عفو یابی در جزا	می شکافد موقدر اندر سزا

بخش ۱۵۰۔ جواب گفتن امیر مرآن شفیعیان را و ہمسایگان زاہد را کی کساخی چرا
 کرد و سبوی مارا چرا شکست من درین باب شفاعت قبول نخواہم کرد کی سو کند
 خورده ام کی سنرای اورا بدہم

میر گفت او کیست کو سکی زند	بر سبوی ماسورا بشکند
چون گذر سازد ز کویم شیریز	ترس ترسان بگذرد با صد حذر
بندہ مارا چرا آزد دل	کرد مارا پیش مہمانان نخل
شہر بتی کہ بہ ز خون اوست ریخت	این زمان ہم چون زمان از ما گریخت
لیک جان از دست من او کی برد	کیر ہم چون مرغ بالا برد
تیر قمر خویش بر پرش زخم	پروبال مرد گیش بر کخم
گر رود در سنگ سخت از کوشتم	از دل سنگش کنون بیرون کشتم
من برانم بر تن او ضربتی	کہ بود قوادکان را عبرتی
باہمہ سالوس با مانیر ہم	داد او و صد چو او این دم دہم

خشم خون خوارش شده بدسرکشی از دهنش می برآمد آتشی

بخش ۱۵۱- دوبار دست و پای امیر را بوسیدن و لاله کردن شفیعان و همسایگان زاهد

آن شفیعان از دم بهای او	چند بوسیدند دست و پای او
کای امیر از تو نشاید کین کشتی	گر بشد باده تویی باده خوشی
باده سر بایه ز لطف تو برد	لطف آب از لطف تو حسرت خورد
پادشاهی کن بخشش ای رحیم	ای کریم ابن الکریم ابن الکریم
هر شرابی بنده این قدو خند	جمله مستان را بود بر تو حسد
هیچ محتاج می گلگون نه ای	ترک کن گلگونه تو گلگونه ای
ای رخ چون زهره ات شمس الضحی	ای کدای رنگ تو گلگونه ها
باده کاندز حشمت می جوشد نهان	ز اشتیاق روی تو جوشد چنان
ای همه دریا چه خواهی کرد غم	وی همه هستی چه می جویی عدم
ای مه تابان چه خواهی کرد کرد	ای که مه در پیش رویت روی زرد
تاج کرمناست بر فرق سرت	طوق اعطیناک آویز برت

تو خوش و خوبی و کان هر خوشی	تو چرا خود منت باده کشی
جوهرست انسان و چرخ او را عرض	جمله فرع و پایه اند و او غرض
ای علامت عقل و تدبیرات و هوش	چون چنینی خویش را ارزان فروش
خدمت بر جمله هستی مفترض	جوهری چون نبده خواهد از عرض
علم جویی از کتبهای فوس	ذوق جویی تو ز حلوا ای فوس
بحر علمی در نمی پنهان شده	در سه گز تن عالمی پنهان شده
می چه باشد یا سماع و یا جماع	تا بجویی زو نشاط و اتقاع
آفتاب از ذره ای شد و ام خواه	زهره ای از خمره ای شد جام خواه
جان بی کیفی شده محبوس کیف	آفتابی بس عقده اینست حیف

بخش ۱۵۲ - باز جواب گفتن آن امیرایشان را

گفت ز نه من حریف آن میم	من به ذوق این خوشی قانع نیم
من چنان خواهم که هم چون یاسمین	کثر همی کردم چنان گاهی چنین
واریده از همه خوف و امید	کثر همی کردم بهر سو هم جوید
هم چو شاخ بید کردن چپ و راست	که ز بادش کوزه کوزه رقصاست
آنک خوکردست با شادی می	این خوشی را کی پسند خواهی کی
انبیا زان زین خوشی بیرون شدند	که سرشته در خوشی حق بدند
ز آنک جانشان آن خوشی را دیده بود	این خوشیا پیشان بازی نمود
بابت زنده کسی چون گشت یار	مرده را چون در کشد اندر کنار

بخش ۱۵۳- تفسیر این آیت که وان الدار الاخرة لى الحيوان لو كانوا يعلمون کی
 در دیوار و عرصه آن عالم و آب و کوزه و میوه و درخت همه زنده اند و
 سخن گوی و سخن شنو و جنت آن فرمود مصطفی علیه السلام کی الدنيا حيفة و طلابها
 كلاب و اگر آخرت راحیات بودی آخرت هم حیفه بودی حیفه را برای
 مردکش حیفه گویند نه برای بوی زشت و فرخی

آن جهان چون ذره ذره زنده اند	نکته داند و سخن گوینده اند
در جهان مرده شان آرام نیست	کین علف جز لایق انعام نیست
هر که را گلشن بود بزم و وطن	کی خورد او باده اندر کو سخن
جای روح پاک علین بود	کرم باشد کش وطن سرکین بود
بهر نمخور خدا جام ظهور	بهر این مرغان کور این آب شور
هر که عدل عمرش ننمود دست	پیش او حجاج خونی عادلست
دختران را لبت مرده دهند	که ز لعب زندگان بی آگهند

چون ندارند از قوت زور و دست	کو دکان راتینچ چو مین بهترست
کافران قانع بتش انبیا	که مکاریده ست اندر دیرها
زان همان مارا چو دور رو شنیدست	هیچ مان پروای نقش سایه نیست
این یکی نقشش نشسته در جهان	و آن دگر نقشش چومه در آسمان
این دانش نکته کو یان با جلیس	و آن دگر با حق به گفتار و انیس
کوش طاهر این سخن را ضبط کن	کوش جانش جاذب اسرار کن
چشم ظاهر ضابط حلیه بشر	چشم سر حیران مازاغ البصر
پای ظاهر در صف مسجد صواف	پای معنی فوق کردون در طواف
جزو جزوش را تو بشمر هم چنین	این دون وقت و آن بیرون حین
این که در وقت باشد تا اجل	وان دگر یار ابد قرن ازل
هست یک نامش ولی الدولتین	هست یک نقش امام القبلتین
خلوت و چله برو لازم ماند	هیچ غمی مرو را غایم ماند
قرص خورشید ست خلوت خانه اش	کی حجاب آرد شب بگذاش

علت و پرہیز شد بحر ان مانند	کفر و ایمان شد و کفران مانند
چون الف از استقامت شد بہ پیش	او نہاد و بیچ از اوصاف خویش
کشت فرد از کوه خوہای خویش	شد برہنہ جان بہ جان افزای خویش
چون برہنہ رفت پیش شاہ فرد	شاہش از اوصاف قدسی جامہ کرد
خلعتی پوشید از اوصاف شاہ	بر پرید از چاہ بر ایوان چاہ
این چنین باشد چو دوی صاف کشت	از بن ٹٹ آمد او بالای ٹٹ
در بن ٹٹ از چہ بود او در دناک	شومی آمیزش اجزای خاک
یار ناخوش پرو بالش بستہ بود	ورنہ او در اصل بس بر جستہ بود
چون عتاب اہبطوا انکلیتند	ہم چو ہاروش نکلون آویختند
بود ہاروت از ملاک آسمان	از عتابی شد معلق ہم چنان
سر نکلون زان شد کہ از سردور ماند	خویش را سر ساخت و تنہا پیش راند
آن سپد خود را چو پر از آب دید	کر استغنا و از دریا برید
بر جگر آبش یکی قطرہ مانند	بحر رحمت کرد و او را باز خواند

آید از دریا مبارک ساعتی	رحمتی بی علتی بی خدمتی
گرچه باشند اهل دریا باز زد	الله الله کرد دریا باز کرد
سرخ کرد روی زرد از کوهری	تا که آید لطف بخشایش گری
زانک اندر انتظار آن لقاست	زردی رو بهترین رنگهاست
بهر آن آمد که جانش قانعست	لیک سرخی بر رخ که آن لامعست
نیست او از علت ابدان علیل	که طمع لاغر کند زرد و ذلیل
خیره کرد عقل جالینوس هم	چون ببیند روی زرد بی سقم
مصطفی گوید که دلت نفه	چون طمع بستی تو در انوار هو
آن مشک سایه غربالی است	نور بی سایه لطیف و عالی است
پیش غمینان چه جامه چه بدن	عاشقان عریان همی خواهند تن
خرمکس راجه ابا چه دیکدان	روزه داران را بود آن نان و خوان

بخش ۱۵۴- دکر بار استدعاء شاه از ایاز کی تاویل کار خود بکوه مثل منکران راو
طاعنان راحل کن کی ایشان را در آن التباس رها کردن مروت نیست

این سخن از حد و اندازه ست بیش	ای ایاز اکنون بگو احوال خویش
هست احوال تو از کان نوی	تو بدین احوال کی راضی شوی
هین حکایت کن از آن احوال خوش	حاکم بر احوال و درس پنج و شش
حال باطن گر نمی آید بگفت	حال ظاهر کویمت در طاق و جفت
که ز لطف یار تلخیهای مات	کشت بر جان خوشتر از سگر نبات
زان نبات ار کرد در دیارود	تلخی دریا همه شیرین شود
صد هزار احوال آمد هم چنین	باز سوی غیب رفتند ای امین
حال هر روزی بدی مانندنی	هم چو جواند روش کش بندنی
شادی هر روز از نوعی دکر	فکرت هر روز را دیگر اثر

بخش ۱۵۵- تمثیل تن آدمی به مهمان خانه و اندیشه‌های مختلف به مهمانان مختلف
 عارف در ضایع‌ان اندیشه‌های غم و شادی چون شخص مهمان دوست
 غریب نواز خلیل و ارکی در خلیل با کرام ضیف پیوسته باز بود بر کافرو ممن و امین
 و خاین و با همه مهمانان روی تازه داشتی

هر صبحی ضیف نو آید دوان	هست مهمان خانه این تن ای جوان
که هم اکنون باز پرد در عدم	هین ملوکین مانند اندر کرد نم
در دولت ضیفست او را در خوش	هر چه آید از جهان غیبش

بخش ۱۵ - حکایت آن مہمان کی زن خداوند خانہ گفت کی باران فرو گرفت و مہمان در کردن ماماند

آن کی را یکمان آمد قفق	ساخت اورا ہم چو طوق اندر عنق
خوان کشید اورا کرامتہا نمود	آن شب اندر کوی ایشان سور بود
مرد زن را گفت پنهانی سخن	کہ امشب ای خاتون دو جامہ خواب کن
پستہ مارا بکستر سوی در	بہر مہمان کستر آن سوی دگر
گفت زن خدمت کنم شادی کنم	سمع و طاعہ ای دو چشم روشنم
ہر دو پستہ کستید و رفت زن	سوی تختہ سور کرد آنجا وطن
ماند مہمان عزیز و شوہر ش	نقل بہادند از خشک و ترش
در سمر گفتند ہر دو نتجب	سرگذشت نیک و بد تا نیم شب
بعد از آن مہمان ز خواب و از سمر	شد در آن پستہ کہ بد آن سوی در
شوہر از جہلت بد و چہیزی نگفت	کہ ترا این سوست ای جان جای خفت
کہ برای خواب تو ای بوالکرم	پستہ آن سوی دگر افکندہ ام

آن قراری که به زن او داده بود	گشت مبدل و آن طرف مهمان غنود
آن شب آنجا سخت باران در گرفت	کز غلیظی ابرشان آمد سنگفت
زن بیاید بر گمان آنک شو	سوی درخت و آن سو آن عمو
رفت عریان در محاف آن دم عروس	داد مهمان را به رغبت چند بوس
گفت می ترسیدم ای مرد کلان	خود همان آمد همان آمد همان
مرد مهمان را گل و باران نشاند	بر تو چون صابون سلفانی باند
اندرین باران و گل او کی رود	بر سرو جان تو او تاوان شود
زود مهمان جست و گفت این زن بهل	موزه دارم غم ندارم من ز گل
من روان گشتم شمارا خیر باد	در سفر یک دم مباد اروح شاد
تا که زوتر جانب معدن رود	کین خوشی اندر سفر ره زن شود
زن پشیمان شد از آن گفتار سرد	چون رمید و رفت آن مهمان فرد
زن بسی نقش که آخر ای امیر	گر مزاحی کردم از طیت مکیر
سجده وزاری زن سودی نداشت	رفت و ایشان را در آن حسرت گذاشت

جامه ازرق کردزان پس مردوزن	صورتش دیدند شمعی بی لکن
می شد و صحر از نور شمع مرد	چون بهشت از ظلمت شب گشته فرد
کرد مهمان خانه خانه خویش را	از غم و از خجالت این ماجرا
در درون هر دو از راه نهان	هر زمان کفنی خیال میهان
که منم یار خضر صد گنج وجود	می فشاندم یک روزیتان نبود

بخش ۱۵۷- تشیل فکر هر روزینه کی اندر دل آید به مهمان نوکی از اول روز در خانه
 فرود آید و فضیلت مهمان نوازی و ناز مهمان کشیدن و تحکم و بدخوی کند به خداوند
 خانه

آید اندر سینه ات هر روز نیر	هر دمی فکری چو مهمان عزیز
زانک شخص از فکر دارد قدر و جان	فکر را ای جان به جای شخص دان
کار سازیهای شادی می کند	فکر غم کر راه شادی می زند
تا در آید شادی نوز اصل خیر	خانه می روبرو به تندی اوز غیر
تا بروید برگ سبز متصل	می فشاند برگ زرد از شاخ دل
تا خرامد ذوق نواز ماورا	می کند خنج سرور کهنه را
تا نماید خنج رو پوشیده را	غم کند خنج کژ پوشیده را
در عوض حاکم بهتر آورد	غم زد دل هر چه بریزد یابد
که بود غم بنده اهل یقین	خاصه آن را که یقینش باشد این
رز بسوزد از تبسمای شوق	کر ترش رویی نیارد ابر و برق

چون ساره خانه خانه می رود	سعد و نخس اندر دلت مهمان شود
باش هم چون طالعش شیرین و پست	آن زمان که او مقیم برج تست
شکر گوید از تو با سلطان دل	تا که بامه چون شود او متصل
در بلا خوش بود با ضیف خدا	هفت سال ایوب با صبر و رضا
پیش حق گوید به صد کون شکر او	تا چو او کرد دبلای سخت رو
رو نکرد ایوب یک خط ترش	کز محبت با من محبوب کش
بود چون شیر و عسل او با بلا	از وفا و خجالت علم خدا
خند خندان پیش او تو باز رو	فکر در سینه در آید نوبه نو
لا تحر منی اهل من بره	که اعذنی خالق من شره
لا تعقب حسرة لی ان مضی	رب اوز عنی لشکر ماری
آن ترش را چون شکر شیرین شمار	آن ضمیر و ترش را پاس دار
گلشن آرنده ست ابر و شوره کش	ابر را که هست ظاهر و ترش
با ترش تو و ترش کم کن چنان	فکر غم را تو مثال ابروان

بوک آن کو هر به دست او بود	به دکن تا از تو او راضی رود
ور نباشد کو هر و بود غنی	عادت شیرین خود افزون کنی
جای دیگر سود دارد عادت	نگهان روزی بر آید حاجت
فکرتی کز شادیت مانع شود	آن به امر و حکمت صانع شود
تو مخوان دو چار د انگش ای جوان	بوک نجبی باشد و صاحب قران
تو مگو فرعیت او را اصل گیر	تا بوی پیوسته بر مقصود چیر
ور تو آن را فرع گیری و مضر	چشم تو در اصل باشد منظر
زهر آمد انتظارش اندر چشمش	دایم در مرک باشی زان روش
اصل دان آن را بگیرش در کنار	بازره دایم ز مرک انتظار

بخش ۱۵۸- نواختن سلطان ایاز را

ای ایاز پر نیاز صدق کیش	صدق تواز بحر و از کو هست بیش
نه به وقت شهوت باشد عثار	که رود عقل چو کو هست کاه و ار
نه به وقت خشم و کینه صبر هات	سست کرد و در قرار و در شبات
مردی این مردیست نه ریش و ذکر	ورنه بودی شاه مردان کیر خر
حق کرا خواندست در قرآن رجال	کی بود این جسم را آنجا مجال
روح حیوان را چه قدرست ای پدر	آخر از بازار قصابان گذر
صد هزاران سر نهاده بر شکم	ارزشان از دنبه و از دم کم
روپی باشد که از جولان کیر	عقل او موشی شود شهوت چو شیر

بخش ۱۵۹- وصیت کردن پدر دختر را کی خود را نگهدار تا حامله نشوی از شوهرت

نواچه ای بود دست او را دختری	زهره خدی مه رخ سیمین بری
گشت بالغ داد دختر را به شو	شو بود اندر کفایت کفو او
خربزه چون در رسد شد آبناک	گر بشکافی تلف کرد و هلاک
چون ضرورت بود دختر را بداد	او بنا کفوی ز تخویف فساد
گفت دختر را کزین داماد نو	خویشتن پرهنیز کن حامل مشو
کز ضرورت بود عقد این کدا	این غریب اثمار را نبود وفا
ناگهان به همد کند ترک همه	بر تو طفل او باند مظلومه
گفت دختر کای پدر خدمت کنم	هست پندت دل پذیر و مقصم
هر دو روزی هر سه روزی آن پدر	دختر خود را بفرومودی حذر
حامله شد ناگهان دختر از او	چون بود هر دو جوان خاتون و شو
از پدر او را خفی می داشتش	پنج ماهه گشت کودکی که شش

من گفتم که از دوری کزین	گشت پیدا گفت بابا چیست این
که نکردت پند و عظم هیچ سود	این وصیت های من خود باد بود
آتش و پنبه ست بی شک مردوزن	گفت بابا چون کنم پرهیز من
یاد آتش کی حفاظت و تقاست	پنبه را پرهیز از آتش کجاست
تو پذیرای منی او مشو	گفت من گفتم که سوی او مرو
خویشتن باید که از وی در کشی	در زمان حال و انزال و خوشی
این نهانست و بغایت دور دست	گفت کی دانم که انزالش کیست
فهم کن که آن وقت انزالش بود	گفت چشمش چون کلامیه شود
کور گشتست این دو چشم کور من	گفت تا چشمش کلامیه شدن
وقت حرص و وقت خشم و کارزار	نیست هر عقلی حقیری پایدار

بخش ۱۶۰- وصف ضعیف دلی و سستی صوفی سایہ پرورد مجاہدہ ناکرہ در دوداغ
 عشق ناپسیدہ بہ سجدہ و دست بوس عام و بہ حرمت نظر کردن و بانگشت نمودن
 ایشان کی امروز در زمانہ صوفی اوست غرہ شدہ و بویہم بیمار شدہ ہم چون آن معلم
 کی کو دکان گفتند کی رنجوری و با این وہم کی من مجاہد مہم مرادین رہ پہلوان
 می دانند با غازیان بہ غزافہ کی بہ ظاہر نیز سہر بنایم در جہاد اکبر مستثنایم جہاد اصغر
 خود پیش من چہ محل دارد خیال شیریدہ و دلیریہا کردہ و مست این دلیری شدہ
 و روی بہ بیشہ نہادہ بہ قصد شیر و شیر بہ زبان حال گفتہ کی کلا سوف تعلمون ثم کلا
 سوف تعلمون

رفت یک صوفی بہ لشکر در غزا	ناگمان آمد قطاریق و و غزا
ماند صوفی بابہ و خیمہ و ضعاف	فارسان رانند تا صاف مصاف
مہملان خاک بر جا ماندند	سابقون السابقون در رانند

جنگها کرده مظفر آمدند	باز کشته باغنایم سودمند
ارمغان دادند کای صوفی تو نیز	اوبرون انداخت نسیج چنیر
پس بگفتندش که خشمینی چرا	گفت من محروم ماندم از غذا
زان تملطف بیج صوفی خوش نشد	که میان غزو خنجر کش نشد
پس بگفتندش که آوردیم اسیر	آن یکی را بهر کشتن تو بگیر
سر بریش تا تو هم غازی شوی	اندکی خوش گشت صوفی دل قوی
که آب را کر در وضو صد روشنیت	چونک آن بود تیمم کردنیت
برد صوفی آن اسیر بسته را	در پس خر که آرد او غذا
دیر ماند آن صوفی آنجا با اسیر	قوم گفتا دیر ماند آنجا فقیر
کافر بسته دو دست او کشتنیت	بسملش را موجب تاخیر چیست
آمد آن یک در تفحص در پیش	دید کافر را به بالای ویش
هم چون ز بالای ماده و آن اسیر	هم چو شیرینی خفته بالای فقیر
دست بسته همی خایید او	از سر استنیز صوفی را گلو

صوفی افتاده به زیر و زفته هوش	کبر می خایید با دندان گلو ش
خسته کرده حلق او بی حربه ای	دست بسته کبر و هم چون کبره ای
ریش او پر خون ز حلق آن فقیر	نیم کشتش کرده با دندان اسیر
هم چو آن صوفی شدی بی خویش و پست	هم چو تو کز دست نفس بسته دست
صد هزاران کوه سادر پیش تو	ای شده عاجز ز تلی کیش تو
چون روی بر عتبه های هم چو کوه	زین قدر خرشته مردی از سگوه
هم در آن ساعت ز حمیت بی دریغ	غازیان کشتند کافر را تیغ
تابه هوش آید ز بی خویشی و خواب	برخ صوفی زدند آب و گلاب
پس برسند چون بد با جرا	چون به خویش آمدید آن قوم را
این چنین بی هوش گشتی از چه چیز	الله الله این چه حالت ای عزیز
این چنین بی هوش افتادی و پست	از اسیر نیم کشت بسته دست
طرفه در من بگرید آن شوخ چشم	گفت چون قصد سرش کردم به خشم
چشم گردانید و شد هوشم ز تن	چشم را واکرد پهن او سوی من

گرددش چشمش مرا لکتر نمود
من ندانم گفت چون پر هول بود
قصه کوته کن کز ان چشم این چنین
رفتم از خود او قدام بر زمین

بخش ۱۶۱- نصیحت مبارزان اورا کی با این دل و زهره کی تو داری کی از کلابیه
 شدن چشم کافرا سیری دست بسته بهوش شوی و دشنه از دست پیفتد زنه از زنه
 ملازم مطنج خاتاه باش و سوی پیکار مرو تا رسوا شوی

قوم گفتندش به پیکار و نبرد	با چنین زهره که تو داری مکرد
چون ز چشم آن اسیر بسته دست	غرقه کشتی کشتی تو در شکست
پس میان حمله شیران ز	که بود با نیشان چون کوی سر
کی توانی کرد در خون آشنا	چون نه ای با جنگ مردان آشنا
که ز طاق طاق گردنهار دن	طاق طاق جامه کوبان ممتن
بس تن بی سر که دارد اضطراب	بس سربتی تن به خون بر چون جاب
زیر دست و پای اسبان در غزا	صد فاکن غرقه کشته در غزا
این چنین هوشی که از موشی پرید	اندر آن صف تیغ چون خواهد کشید
چالش است آن حمزه خوردن نیست این	تا تو بر مالی بخوردن آستین
نیست حمزه خوردن اینجا تیغ بین	حمزه ای باید دین صف آستین

کار هر نازک دلی بود قتال که گریزد از خیالی چون خیال
کار ترکانست نه ترکان برو جای ترکان هست خانه خانه شو

بخش ۱۶۲- حکایت عیاضی رحمه الله کی ہفتاد غزو کرده بود سینہ برہنہ بر امید شہید
 شدن چون از آن نومید شد از جہاد اصغر رو بہ جہاد اکبر آورد و خلوت گزید
 ناگہان طبل غازیان شنید نفس از اندرون ز بحر می درانید سوی غزا و مہم
 داشتن او نفس خود را دین رغبۃ

گفت عیاضی نو بار آدم	تن برہنہ بوک ز خمی آیدم
تن برہنہ می شدم در پیش تیر	تا کی تیری خورم من جای گیر
تیر خوردن بر گلو یا مقتلی	در نیاید جز شہیدی مقتلی
بر تنم یک جایکہ بی زخم نیست	این تنم از تیر چون پرویز نیست
لیک بر مقتل نیاید تیر ہا	کار بخت است این نہ جلدی و دہا
چون شہیدی روزی جانم نبود	رفتم اندر خلوت و در چلد زود
در جہاد اکبر اکندم بدن	در ریاضت کردن و لاغر شدن
بانک طبل غازیان آمدہ گوش	کہ خرامیدند جیش غزو گوش

نفس از باطن مرا آواز داد	که به گوش حس شنیدم بادهاد
خیز بنگام غزا آمد برو	خویش را در غزو کردن کن گرو
گفتم ای نفس خبیث بی وفا	از کجا میل غزا تو از کجا
راست گوی ای نفس کین حلیت گریست	ورنه نفس شهوت از طاعت بریست
گر نگویی راست حمله آرمت	در ریاضت سخت ترا فشار مت
نفس بانگ آورد آن دم از درون	بافصاحت بی دهن اندر فون
که مرا هر روز اینجامی کشی	جان من چون جان کبران می کشی
بیچ کس را نیست از عالم خبر	که مرا تو می کشی بی خواب و خور
در غزا بجهم به یک زخم از بدن	خلق بیند مردی و ایشان
گفتم ای نفسک منافق زیستی	هم منافق می مری تو چستی
در دو عالم تو مرا بی بوده ای	در دو عالم تو چنین بی بوده ای
تذکر کردم که ز خلوت بیچ من	سر برون نام چو زنده ست این بدن
زانک در خلوت هر آنچ تن کند	نه از برای روی مردوزن کند

جذبش و آرامش اندر خلوتش	جز برای حق نباشد نیتش
این جهاد اکبرست آن اصغرست	هر دو کار رستمست و حیدرست
کار آن کس نیست کورا عقل و هوش	پردازتن چون بجند دنب موش
آن چنان کس را باید چون زنان	دور بودن از مصاف و از سان
صوفی آن صوفی این اینست حیف	آن ز سوزن کشته این را طعمه سیف
نقش صوفی باشد او را نیست جان	صوفیان بدنام هم زین صوفیان
برد و دیوار جسم کل سرشت	حق ز غیرت نقش صد صوفی نبشت
تا ز سحر آن نقشها بختان شود	تا عصای موسوی پنهان شود
نقشها را میخورد صدق عصا	چشم فرعونیت پر کرد و حصا
صوفی دیگر میان صف حرب	اندر آمد بیت بار از بهر ضرب
با مسلمانان به کافروقت کر	واگشت او با مسلمانان به فر
زخم خورد و بست زخمی را که خورد	بار دیگر حمله آورد و نبرد
تا نمیرد تن به یک زخم از کزاف	تا خورد او بیت زخم اندر مصاف

جیش آمد که به زخمی جان دهد جان زدست صدق او آسان دهد

بخش ۱۶۳- حکایت آن مجاہد کی از ہمایان سیم ہر روز یک دم در خندق
 انداختی بہ تعاریق از بہر ستیرہ حرص و آرزوی نفس و وسوسہ نفس کی چون
 می اندازی بہ خندق باری بہ یک بار مینداز تا خلاص یابم کی الیاس احدی
 الراحتین او گفتہ کی این راحت نیرند ہم

آن کی بودش بہ کف در چل دم	ہر شب افندی کی در آب یم
تا کہ کرد و سخت بر نفس مجاز	در تانی در د جان کندن دراز
با مسلمانان بکر او پیش رفت	وقت فرا و انگشت از خصم تفت
زخم دیگر خورد آن را ہم بہست	بیت کرت مح و تیر از وی شکست
بعد از آن قوت نامد افتاد پیش	مقعد صدق او ز صدق عشق خویش
صدق جان دادن بود ہین سابقوا	از نبی بر خوان رجال صدقوا
این ہمہ مردن نہ مرک صورتست	این بدن مروح را چون آلتست
ای بسا خامی کہ ظاہر خوش ریخت	لیک نفس زندہ آن جانب گریخت

آتش بگشت وره زن زنده ماند	نفس زنده ست ارچه مرکب خون فشاند
اسب گشت و راه اورفته نشد	جز که خام وزشت و آشفته نشد
گر بهر خون ریزی کشتی شهید	کافری کشته بدی هم بوسعید
ای با نفس شهید معتمد	مرده در دنیا چو زنده می رود
روح ره زن مردو تن که تیغ اوست	هست باقی در کف آن غزو جوست
تیغ آن تیغست مرد آن مرد نیست	لیک این صورت ترا حیران کن نیست
نفس چون مبدل شود این تیغ تن	باشد اندر دست صنع ذوالمنن
آن یکی مردیست قوتش جمله درد	این دگر مردی میان تی هم چو کرد

بخش ۱۶۴- صفت کردن مرد غار و نمودن صورت کنیزک مصور در کاغذ و
عاشق شدن خلیفه مصر بر آن صورت و فرستادن خلیفه امیری را با سپاه کران
بدر موصل و قتل و ویرانی بسیار کردن بهر این غرض

مر خلیفه مصر را غار گفت	که شه موصل به حوری گشت جفت
یک کنیزک دارد او اندر کنار	که به عالم نیست مانندش مکار
در بیان ناید که حش بی حدست	نقش او نیست که اندر کاغذست
نقش در کاغذ چو دید آن کیتباد	خیره گشت و جام از دستش افتاد
پهلوانی را فرستاد آن زمان	سوی موصل با سپاه بس کران
که اگر نهد به تو آن ماه را	بر کن از بن آن در و درگاه را
ورده تر کش کن و مه را بیار	تا کشم من بر زمین مه در کنار
پهلوان شد سوی موصل با حشم	با هزاران رستم و طبل و علم
چون ملنجابی عد بر کرد گشت	قاصد احلاک اهل شهر گشت

هم چو کوه قاف او بر کار کرد	هر نواحی مجنقی از نبرد
تیغمار کرد چون برق از بریق	زخم تیرو سگهای مجنق
برج سنگین سست شد چون موم نرم	هفته‌ای کرد این چنین خون ریز کرم
پس فرستاد از درون پیش رسول	شاه موصل دید پیکار مهول
کشته می کردند زین حرب کران	که چه می خواهی ز خون مؤمنان
بی چنین خون ریزانیت حاصلست	گر مرادت ملک شهر موصلست
تا نکیرد خون مظلومان ترا	من روم بیرون شراینگ در آ
این ز ملک شهر خود آسان ترست	و مرادت مال و زر و گوهرست

بخش ۱۶۵- ایشار کردن صاحب موصل آن کنزیرک رابدین خلیفه تاخون ریز مسلمانان بیشتر نشود

چون رسول آمد به پیش پهلوان	داد کاغذ اندر نقش و نشان
بنگر اندر کاغذ این را طالبم	بین بده ورنه کنون من عالمم
چون رسول آمد بگفت آن شاه نر	صورتی کم گیر زود این را بر
من نیم در عهد ایمان بت پرست	بت بر آن بت پرست اولیترست
چونک آوردش رسول آن پهلوان	گشت عاشق بر حالش آن زمان
عشق بحری آسمان بروی کفی	چون ز لیجاد هوای یوسفی
دور کرد و نه از موج عشق دان	گر نبودی عشق بفردی جهان
کی حمادی محو گشتی در نبات	کی فدای روح گشتی نامیات
روح کی گشتی فدای آن دی	کز نیشم حامله شد میری
هر کی بر جاتر نجیدی چوینخ	کی بدی پران و جویان چون ملخ
دزه دزه عاشقان آن کمال	می شابد در علو هم چون نهال

سجده هست اثباتشان	تقیه تن می کنند از بهر جان
پهلوان چه را چوره نداشته	شوره اش خوش آمده حب کاشته
چون خیالی دید آن خفته به خواب	جفت شد با آن و از وی رفت آب
چون برفت آن خواب و شد بیدار زود	دید که آن لعبت به بیداری نبود
گفت بر هیچ آب خود بردم دریغ	عشوه آن عشوده خوردم دریغ
پهلوان تن بد آن مردی نداشت	تخم مردی در چنان ریگی بگاشت
مرکب عشقش دیده صد لکام	نعره می زد لاله‌بالی با حکام
ایش ابالی با خلیفه فی الهوی	استوی عندی و جودی والتوی
این چنین سوزان و گرم آخر کار	مشورت کن با یکی خاوندگار
مشورت کو عقل کو سیلاب آرز	در خرابی کرد ناخن‌دار
بین ایدی سد و سوی خلف سد	پیش و پس کم بیند آن مفتون خد
آمده در قصد جان سیل سیاه	تا که روبه افکند شیری به چاه
از چهی بنموده معدومی خیال	تا در اندازد اسودا کا بحال

که مثال این دو پنبه ست و شرار	هیچ کس را با زنان محرم مدار
هم چو یوسف معصوم اندر زهق	آتش باید بسته ز آب حق
هم چو شیران خویشان را واکشد	کز زینجای لطیف سرو قد
تا فرو دآد به بیشه و مرج گاه	بازگشت از موصل و می شده راه
که نداند اوزین از آسمان	آتش عشق فروزان آن چنان
عقل کو و از خلیفه خوف کو	قصد آن مه کرد اندر خیمه او
چیت عقل تو فجل ابن الفجل	چون زند شهوت دین وادی دهل
پیش چشم آتشش آن نفس	صد خلیفه کشته کمتر از مگس
در میان پای زن آن زن پرست	چون برون انداخت شلوار و نشست
رتخیز و غفل از لشکر بجاست	چون ذکر سوی مقر می رفت راست
ذوالفقاری هم چو آتش او به کف	بر جمید و کون برهنه سوی صف
بر زده بر قلب لشکر ماگهان	دید شیرزیه از نستان
هر طویله و خیمه اندر هم زده	تا زیان چون دیو در جوش آمده

شیر نر کنند همی کرد از لغز	در هوا چون موج دریا بیست کز
پهلوان مردانه بود و بی حذر	پیش شیر آمد چو شیر مست نر
ز دبه شمشیر و سرش را بر شکافت	ز دوسوی خیمه مه روشنافت
چونک خود را اودان حوری نمود	مردی او هم چنین بر پای بود
با چنان شیر بی چالش کشت جفت	مردی او مانده بر پای و نخفت
آن بت شیرین لقای ماه رو	در عجب در ماند از مردی او
جفت شد با او به شهوت آن زمان	متحد گشتند حالی آن دو جان
ز اتصال این دو جان با هم دگر	می رسد از غیبتشان جانی دگر
رو نماید از طریق زادنی	گر نباشد از علوقش ره زنی
هر کجا دو کس به مهری یابد کین	جمع آید ثالثی ز اید یقین
لیک اندر غیب زاید آن صور	چون روی آن سوسینی در نظر
آن نتایج از قرانات تو زاد	هین مکرد از هر قرینی زود شاد
منظرمی باش آن میقات را	صدق دان احقاق ذریات را

کز غل زاییده اندواز علق	هر یکی را صورت و نطق و طلق
بانگشان در می رسد زان خوش بحال	کای زما غافل حلازوتر تعال
منظر در غیب جان مردوزن	مول مولت چیست زو تر کام زن
راه کم کرد اواز آن صبح دروغ	چون کس افتاد اندر دیک دروغ

بخش ۱۶۶- پشیمان شدن آن سر لشکر از آن خیانت کی کرد و سوگند دادن او
 آن کنیزک را کی به خلیفه باز نکوید از آنچ رفت

چند روزی هم بر آن بد بعد از آن	شد پشیمان او از آن جرم گران
داد سوگندش کای خورشید رو	با خلیفه نسیج شد رمزی کمو
چون ندید او را خلیفه مست گشت	پس ز بام افتاد او را نیز طشت
دید صد خندان که و صفش کرده بود	کی بود خود دیده مانند شود
وصف تصویرست بهر چشم هوش	صورت آن چشم دان نه زان کوش
کرد مردی از سخن دانی سال	حق و باطل چیست ای نیکو مقال
گوش را بگرفت و گفت این باطلست	چشم حقست و یقینش حاصلست
آن به نسبت باطل آمد پیش این	نسبت اغلب سخنها ای امین
ز آفتاب ار کرد خفاش احتجاب	نیت محبوب از خیال آفتاب
خوف او را خود خیالش می دهد	آن خیالش سوی ظلمت می کشد

آن خیال نور می ترساندش	بر شب ظلمات می خفساندش
از خیال دشمن و تصویر اوست	که تو بر خفیده ای بریار و دوست
موسیا کشت لمع بر که فراشت	آن مخیل تاب تحقیقت نداشت
هین مشوغه بدانک قابلی	مرخیالش را وزین ره واصلی
از خیال حرب نهر اسید کس	لاشجاءه قبل حرب این دان و بس
بر خیال حرب خیز اندر فکر	می کند چون رستان صد کروفر
نقش رستم که آن به حامی بود	قرن حمله فکر هر حامی بود
این خیال سمع چون مبصر شود	خیز چه بود رستی مضطر شود
بهد کن کز گوش در چشمت رود	آبچ که آن باطل بدست آن حق شود
زان پس گوشت شود هم طبع چشم	کوهری کردد و گوش هم چو چشم
بلک جمله تن چو آینه شود	جمله چشم و کوهر سینه شود
گوش انگیزد خیال و آن خیال	هست دلالة وصال آن جمال
بهد کن تا این خیال افزون شود	تا دلالة رهبر مجنون شود

ریش گامی کرد خوش با آن کنیز	آن خلیفه کول هم یک چند نیز
چون نمی ماند تو آن را برق گیر	ملک را تو ملک غرب و شرق گیر
ای دلت خفته تو آن را خواب دان	مملکت کان می ماند جاودان
که بگیرد هم چو جلادی گلوت	تا چه خواهی کرد آن باد و بروت
از منافق کم شو کو گفت نیست	هم درین عالم بدان که مانیست

بخش ۱۶۷- حجت منکران آخرت و بیان ضعف آن حجت زیرا حجت ایشان به دین بازمی گردد کی غیر این نمی بینیم

کربدی چیزی دگر هم دیدمی	تجش اینست کوید هر دمی
عاقلی هرگز کند از عقل نقل	گر بنیزد کودکی احوال عقل
کم نکرد ماه نیکو فال عشق	ور بنیزد عاقلی احوال عشق
از دل یعقوب کی شد ناپدید	حسن یوسف دیده اخوان ندید
چشم غیبی افعی و آشوب دید	مر عصارا چشم موسی چوب دید
غالب آمد چشم سر بخت نمود	چشم سربا چشم سرد جنگ بود
پیش چشم غیب نوری بدیدید	چشم موسی دست خود را دست دید
پیش هر محروم باشد چون خیال	این سخن پایان ندارد در کمال
کم بیان کن پیش او اسرار دوست	چون حقیقت پیش او فرج و گلوست
لاجرم هر دم نماید جان حال	پیش ما فرج و گلو باشد خیال

هر که رافرج و گلو آیین و خوست آن لکم دین ولی دین بهراوست
باچنان انکار کوته کن سخن احمد لکم کوی باکبر کهن

بخش ۱۶۸- آمدن خلیفه نزد آن خوب روی برای جماع

آن خلیفه کرد رای اجتماع	سوی آن زن رفت از بهر جماع
ذکر او کرد و ذکر برای کرد	قصد خفت و خیر مهر افزای کرد
چون میان پای آن خاتون نشست	پس قضا آمده عیش بست
خشت و خشت موش در گوشش رسید	خفت کیرش شوتش کلی رسید
و هم آن کز مار باشد این صریر	که همی بجنبد بندی از حصیر

بخش ۱۶۹- خنده گرفتن آن کنیزک را از ضعف شهوت خلیفه و قوت شهوت آن امیر و فهم کردن خلیفه از خنده کنیزک

زن بید آن سستی او از سنگفت	آمد اندر قهقهه خنده اش گرفت
یادش آمد مردی آن پهلوان	که بکشت او شیر و اندامش چنان
غالب آمد خنده زن شد دراز	بهدمی کرد و نمی شد بفرار
سخت می خندید هم چون بگیان	غالب آمد خنده بر سود و زیان
هر چه اندیشید خنده می فرود	هم چون بد سیل ناگهان گشود
گریه و خنده غم و شادی دل	هر یکی را معدنی دان مستقل
هر یکی را مخزنی مفتح آن	ای برادر در کف فتح دان
هیچ ساکن می نشد آن خنده زو	پس خلیفه طیره گشت و تند خو
زود شمشیر از غلافش بر کشید	گفت سر خنده واکو ای پلید
در دلم زین خنده طنی اوفتاد	راستی کو عثوه توانیم داد

یا بهانه چرب آری توبه دم	و ر خلاف راستی بفریم
باید گفتن هر آنچ گفتنیست	من بدانم در دل من روشنیست
گر چه که که شد ز غفلت زیر ابر	در دل شایان تو ما بی دان سطر
وقت خشم و حرص آید زیر طشت	یک چراغی هست در دل وقت گشت
گر نگویی آنچ حق گفتست	آن فراست این زمان یار نیست
سود بود خود بهانه کردنت	من بدین شمشیر برم کردنت
حق یزدان بشکلم شادت کنم	و ر بگویی راست آزادت کنم
خورد سو کند و چنین تقریر داد	هفت مصحف آن زمان بر هم نهاد

بخش ۱۷۰- فاش کردن آن کنیزک آن راز را با خلیفه از زخم شمشیر و اکراه خلیفه کی راست گو سبب این خنده را و گرنه بکشت

مردی آن رستم صد زال را	زن چو عاجز شد بگفت احوال را
یک به یک با آن خلیفه وانمود	شرح آن کرد که اندر راه بود
وان ذکر قایم چو شاخ گر کردن	شیر کشتن سوی خیمه آمدن
کو فرو مرد از یکی خش خشت موش	باز این سستی این ناموس کوش
چون بخواید رست تخم بدکار	راز را می کند حق آشکار
راز را می بر آرد از تراب	آب و ابر و آتش و این آفتاب
هست برهان وجود در تخمیز	این بهار نوز بعد برگ ریز
هر چه خورد دست این زمین رسوا شود	در بهار آن سر پیداشود
تا پید آید ضمیر و مذنبش	بردمد آن از دمان و از لبش
جگر پیداشود آن بر سرش	سرخ هردختی و خورش

هر غمی کز وی تو دل آزرده ای	از خار می بود کان خورده ای
لیک کی دانی که آن رنج خار	از کد این می بر آمد آشکار
این خار اسگوفه آن دانه است	آن شناسد کاکه و فرزانه است
شلخ و اسگوفه مانند دانه را	نطفه کی مانند تن مردانه را
نیست مانند اهیولا با اثر	دانه کی مانده آمد با شجر
نطفه از ناست کی باشد چو نان	مردم از نطفه ست کی باشد چو نان
جنی از نار ست کی مانده نار	از بخار ست ابر و نبود چو ن بخار
از دم جبریل عیسی شد پید	کی به صورت هم چو او بدید
آدم از خاکست کی مانده خاک	هیچ انگوری نمی مانده تاک
کی بود دزدی به شکل پای دار	کی بود طاعت چو خلد پیدار
هیچ اصلی نیست مانند اثر	پس ندانی اصل رنج و درد سر
لیک بی اصلی نباشدت این جزا	بی کنای کی بر بخاند خدا
آنچ اصلت و کشته آن شی است	گر نمی ماند بوی هم از وی است

آفت این ضربت از شهوتست	پس بدان رنجت نتیجه زلتست
زودزاری کن طلب کن اعتذار	گردانی آن که راز اعتبار
نیست این غم غیر در خورد و سورا	سجده کن صدبار می گوی ای خدا
کی دبی بی جرم جان را در دو غم	ای تو سجان پاک از ظلم و ستم
لیک هم جرمی باید کرم را	من معین می ندانم جرم را
دایما آن جرم را پوشیده دار	چون پوشیدی سبب راز اعتبار
کز سیاست دزدیم ظاهر شود	که جز اظهار جرم من بود

بخش ۱۷۱- غزم کردن شاه چون واقف شد بر آن خیانت کی پویشاند و عفو کند و او
 را به او دهد و دانست کی آن قتنه جزای او بود و قصد او بود و ظلم او بر صاحب
 موصل کی و من اساء فعلیها و ان ربک لبالمرصاد و ترسیدن کی اگر انتقام کشد آن
 انتقام هم بر سر او آید چنانک این ظلم و طمع بر سرش آمد

شاه با خود آمد استغفار کرد	یاد جرم و زلت و اصرار کرد
گفت با خود آنچه کردم با کسان	شد جزای آن به جان من رسان
قصد جفت دیگران کردم ز جاه	بر من آمد آن و افتادم به چاه
من در خانه کسی دیگر زدم	او در خانه مرا زد لاجرم
هر که با اهل کسان شد فق جو	اهل خود را دان که قوادست او
ز انک مثل آن جزای آن شود	چون جزای سیئه مثلش بود
چون سبب کردی کشیدی سوی خویش	مثل آن را پس تو دیوثی و بیش
غصب کردم از شه موصل کنیز	غصب کردند از من او را زود نیز

او کاین من بدولالای من	خانش کرد آن خیانت‌های من
نیست وقت کین کزاری و انتقام	من به دست خویش کردم کار خام
گر کشم کینه بر آن میرو حرم	آن تعدی هم باید بر سرم
هم چنانک این یک باید در جزا	آز مودم باز نمایم ورا
دو صاحب موصلم کردن شکست	من نیارم این دگر را نیز خست
داد حق مان از کفایت آگهی	گفت ان عدم به عدابه
چون فرونی کردن اینجا سود نیست	غیر صبر و رحمت محمود نیست
ربنا انا ظلمنا سورت	رحمتی کن ای رحیمات رفت
عفو کردم تو هم از من عفو کن	از گناه نوز زلات کهن
گفت اکنون ای کنیزک واکو	این سخن را که شنیدم من ز تو
با امیرت جفت خواهم کرد من	الله الله زین حکایت دم من
تا نکردد او ز رویم شرمسار	کو یکی بد کرد و نیکی صد هزار
بارها من امتحانش کرده ام	خوب تر از تو بد و بسپرده ام

این قضایی بود هم از کرده هام	در امانت یافتم او را تمام
کشت در خود خشم قهر اندیش را	پس به خود خواند آن امیر خویش را
که شد تم زین کنیزک من نصیر	کرد با او یک بهانه دل پذیر
مادر فرزند دارد صد ازیر	زان سبب کز غیرت و رشک کنیز
اونه در خورد چنین جور و حناست	مادر فرزند را بس حتماست
زین کنیزک سخت تلخی می برد	رشک و غیرت می برد خون می خورد
پس ترا اولیترست این ای عزیز	چون کسی را داد خواهم این کنیز
خوش نباشد دادن آن جز به تو	که تو جان بازی نمودی بهر او
کرد خشم و حرص را او خرد و مرد	عقد کردش با امیر او را سپرد

بخش ۱۷۲ - بیان آنکس نحن قسمنا کی یکی راشہوت و قوت خزان دہد و یکی را
کیاست و قوت انبیا و فرشتگان بخشد سرز ہوا تا فتن از سرور یست ترک ہوا
قوت پیغامبر یست تنہایی کی شہوتی نبود بر آن جز قیامتی نبود

کربدش سستی نری خزان	بود اورا مردی پیغامبران
ترک خشم و شہوت و حرص آوری	ہست مردی و رک پیغامبری
نری خر کو مہاش اندر رکش	حق ہی خواند لغ بگلر بکش
مردہ ای باشم بہ من حق بنگرد	بہ از آن زندہ کہ باشد دور ورد
مغر مردی این شناس و پوست آن	آن برد و دوزخ برد این در جہان
حفت الجہنہ ککارہ را رسید	حفت النار از ہوا آمد پدید
ای ایاز شیر نزدیو کش	مردی خر کم فزون مردی ہش
آنچ خدین صدر ادا کش نکرد	لعب کودک بود پشت اینت مرد
ای بہ دیدہ لذت امر مرا	جان سپردہ بہ امرم در وفا

داستان ذوق امرو چاشنیش بشنوا کنون در بیان معنویش

بخش ۱۷۳- دادن شاه کوهر را میان دیوان و مجمع به دست وزیر کی این چند ارز دو
مبالغه کردن وزیر در قیمت او و فرمودن شاه او را کی اکنون این را بشکن و گفت
وزیر کی این را چون بشکنم الی آخر القصه

شاه روزی جانب دیوان شافت	حمله ارکان را در آن دیوان بیافت
کوهری بیرون کشید او مستیر	پس نهادش زود در کف وزیر
گفت چو نست و چه ارز داین گهر	گفت به ارز در صد خروار زر
گفت بشکن گفت چو نش بشکنم	نیک خواه مخزن و مالت منم
چون رو دارم که مثل این گهر	که نیاید در بها کرد دهر
گفت شهابش و بدادش خلعتی	کوهر از وی بست آن شاه و فتی
کرد ایشان وزیر آن شاه بود	هر لباس و حله کو پوشیده بود
ساعتیشان کرد مشغول سخن	از قضیه تازه و راز کهن
بعد از آن دادش به دست حاجی	که چه ارز داین به پیش طالبی

گفت ارزد این به نیمه مملکت	کش نگهدار خدا از مملکت
گفت بشکن گفت ای خورشید تیغ	بس دینست این شکستن را دینغ
قیمتش بگذار بین تاب و لمع	که شدست این نور روز اور تابع
دست کی بجنب مراد کسر او	که خزینہ شاه را باشم عدو
شاه خلعت داد ادا ارش فرود	پس دمان در مح عقل او کثود
بعد یک ساعت به دست میرداد	در آآن امتحان کن باز داد
او همین گفت و همه میران همین	هر یکی را خلعتی داد او شمین
جاگمهاشان همی افزود شاه	آن خسیان را بسرواز ره به جاه
این چنین گفتند پنجه شصت امیر	جمله یک یک هم به تقلید وزیر
گرچه تقلدست استون جهان	هست رسوا هر مقلد ز امتحان

بخش ۱۷۴- رسیدن کوهر از دست به دست آخر دور به ایاز و کیاست ایاز و مقلد
 ناشدن او ایشان را و مغرور ناشدن او به گال و مال دادن شاه و خلعتها و جاکیها
 افزون کردن و مدح عقل محطان کردن به مکر و امتحان که کی روا باشد مقلد را
 مسلمان داشتن مسلمان باشد اما نادر باشد کی مقلد ازین امتحانها به سلامت بیرون آید
 کی ثبات مینایان ندارد الا من عصم الله زیرا حق یکست و آن را ضد بسیار
 غلط افکن و مشابہ حق مقلد چون آن ضد را شناسد از آن روح را شناخته باشد اما
 حق با آن ناشناخت او چو او را به عنایت نگاه دارد آن ناشناخت او را زیان
 ندارد

ای ایاز اکنون نگوئی کین کمر	چندی از زردین تاب و هنر
گفت افزون ز آنچه تا نم گفت من	گفت اکنون زود خردش در شکن
سکها در آستین بودش شتاب	خرد کردش پیش او بود آن صواب
ز اتفاق طالع باد و لش	دست داد آن بخط نادر حکمش

کرده بود اندر بغل دو سنگ را	یاب خواب این دیده بود آن پر صفا
کشف شد پامان کارش از الہ	ہم چو یوسف کہ درون قعر چاہ
پیش او یک شد مراد و بی مراد	ہر کہ رافح و ظفر پیغام داد
او چہ ترسد از سنگست و کارزار	ہر کہ پاندان وی شد وصل یار
فوت اسپ و پیل ہستش ترمات	چون یقین کشتش کہ خواہد کرد مات
اسپ رو کونہ کہ پیش آہنگ اوست	کبر برد اسپش ہر آنک اسپ جوست
عشق اسپش از پی پیشی بود	مرد را با اسپ کی خویشی بود
بی صداع صورتی معنی بکیر	بہر صورت ہماکش چندین ز حیر
تا چہ باشد حال او روز شمار	ہست ز اہد را غم پامان کار
از غم و احوال آخر فارغ اند	عارفان ز آغاز کشتہ ہوشمند
سابقہ دانش خورد آن ہر دورا	بود عارف را ہمین خوف و رجا
او ہی داند چہ خواہد بود چاش	دید کہ سابق زراعت کرد ماش
ہای ہورا کرد تیغ حق دو نیم	عارفت و باز رست از خوف و بیم

بود او را بیم و او مید از خدا	خوف فانی شد عیان گشت آن رجا
چون شکست او کوهر خاص آن زمان	زان امیران خاست صد بانگ و فغان
کین چه بی باکیست و الله کافرست	هر که این پر نور کوهر را شکست
و آن جماعت جمله از جهل و عما	در شکسته در امر شاه را
قیمتی کوهر نتیجه مهر و ود	بر چنان خاطر چرا پوشیده شد

بخش ۱۷۵- تشنیع زدن امرابر ایازکی چرا شکستش و جواب دادن ایاز ایشان را

کفت ایازای مهران نامور	امر شه بهتر به قیمت یا کمر
امر سلطان به بود پیش شما	یا که این نیکو کمر بهر خدا
ای نظرتان برگهر شاهانه	قبله تان غولست و جاده راهانه
من ز شه بر می نگردانم بصر	من چو مشرک روی نارم با حجر
بی کمر جانی که رنگین سنگ را	برگزیند پس هند شاه مرا
پشت سوی لعبت گل رنگ کن	عقل در رنگ آورنده دنگ کن
اندر آد جو سبوبرنگ زن	آتش اندر بو و اندر رنگ زن
کر نه ای در راه دین از ره زنان	رنگ و بو میپرست مانند زنان
سرفرو دانداختند آن مهران	عذر جویان گشته زان نیان به جان
از دل هر یک دو صد آه آن زمان	هم چو دودی می شدی تا آسمان
کرد اشارت شه به جلا دکن	که ز صدرم این خسان را دور کن

این خسان چه لایق صدر من اند کز پی سنگ امر مارا بشکنند
امر ما پیش چنین ابل فساد بهر رنگین سنگ شد خوار و کساد

بخش ۱۷۶- قصد شاه به کشتن امرا و شفاعت کردن ایاز پیش تخت سلطان کی ای شاه عالم العفو اولی

پس ایاز مہر افرا بر جمید	پیش تخت آن لغ سلطان دوید
سجدہ ای کرد و گلو می خود گرفت	کای قبادی کز تو چرخ آرد شکفت
ای ہائی کہ ہایان فرخی	از تو دارند و سخاوت ہر سخی
ای کریبی کہ کرہای جہان	محو کرد پیش ایثار نہان
ای لطیفی کہ گل سرخت بدید	از خجالت سپرین را بردید
از غفوری تو غفران چشم سیر	رو بہان بر شیراز عفو تو چیر
جز کہ عفو تو کرا دارد سند	ہر کہ با امر تو بی باکی کند
غفلت و کتاخی این مجرمان	از و فور عفو تست ای عفو لان
دایما غفلت ز کتاخی دمد	کہ برد تعظیم از دیدہ رمد
غفلت و نسیان بد آموختہ	ز آتش تعظیم کرد و سوختہ

سهنیان از دلش بیرون جمد	میش بیداری و فطنت دهد
تا خبر باید کسی زودلق را	وقت غارت خواب ناید خلق را
خواب نسیان کی بود با بیم حلق	خواب چون در می رمد از بیم دل
که بود نسیان بوجهی هم گناه	لا تاخذان نسیان شد گواه
ورنه نسیان دنیاوردی نبرد	ز انک استکمال تعظیم او نکرد
در سبب ورزیدن او مختار بود	گر چه نسیان لبد و ناچار بود
تا که نسیان ز او یا سهو و خطا	که تهاون کرد در تعظیمها
کوید او معذور بودم من ز خود	هم چو مستی کو جنایتا کند
از تو بد در رفتن آن اختیار	کویدش لیکن سبب ای زشتکار
اختیارت خود نشدش راندی	بی خودی نمد بخودش خواندی
حفظ کردی ساقی جان عهد تو	گر رسیدی مستی بی جمد تو
من غلام زلت مست اله	پشت دارت بودی او و عذر خواه
عکس عفت ای ز تو هر بهره ای	عفوهای جمله عالم ذره ای

عفو کا گفتہ شنای عفو تو	نست کفوش ایہا الناس اتقوا
جان شان بخش وز خود شان ہم مران	کام شیرین تو اندای کامران
رحم کن بروی کہ روی تو بدید	فرقت تلخ تو چون خواهد کشید
از فراق و ہجری کو بی سخن	ہر چہ خواہی کن ولیکن این مکن
صد ہزاران مرک تلخ شصت تو	نست مانند فراق روی تو
تلخی ہجراز ذکر و از اناث	دور داری مجرمان رامغاٹ
بر امید وصل تو مردن خوشست	تلخی ہجرتو فوق آشت
کبر می گوید میان آن سقر	چہ غم بودی کرم کردی نظر
کان نظر شیرین کنندہ رنجہاست	ساحران را خونہای دست و پاست

بخش ۱۷۷- تفسیر گفتن ساحران فرعون راد وقت سیاست با او کی لاضیرانا الی ربنا منقلبون

نعره لاضیر شید آسمان	چرخ کوئی شد پی آن صوب جان
ضربت فرعون مارانیت ضیر	لطف حق غالب بود بر قمر غیر
کردانی سرمار ای مضل	می رمانان زرنج ای کور دل
هین بیازین سو بین کین ارغنون	می زندیالیت قومی یه علمون
دادار اداد حق فرعون	نه خوف رعونیت و ملک فانی
سر بر آرو ملک بین زنده و جلیل	ای شده غره به مصر و رود نیل
کر تو ترک این نخس خرقة کنی	نیل راد نیل جان غرقه کنی
هین بدار از مصر ای فرعون دست	در میان مصر جان صد مصر هست
توانا رب همی کوئی به عام	غافل از مایت این هر دو نام
رب بر مر بوب کی لرزان بود	کی انادان بند جسم و جان بود
نک انامایم رسته ازانا	از انامی پر بلای پر عنا

آن انایی بر تو ای سگ شوم بود	در حق ما دولت محتوم بود
گر نبودیت این انایی کینه کش	کی زدی بر ما چنین اقبال خوش
شکر آنک از دار فانی می رهیم	بر سر این دار پندت می دهیم
دار قتل با براق رحلتست	دار ملک تو غرور و غفلتست
این حیاتی خفیه در نقش ممات	وان مماتی خفیه در قشر حیات
می نماید نور نار و نار نور	ورنه دنیا کی بدی دار الغرور
هین مکن تعجیل اول نیست شو	چون غروب آری بر آ از شرق ضو
از انایی ازل دل دنگ شد	این انایی سر دگشت و تنگ شد
زان انامی بی انا خوش گشت جان	شد جهان او از انایی جهان
از انا چون رست اکنون شد انا	آفرینا بر انامی بی عنا
گو گریزان و انایی در پیش	می دو چون دیدوی رابی ویش
طالب او بی نکر دو طالبت	چون برمدی طالبت شد مطلبت
زنده ای کی مرده شو شوید ترا	طالبی کی مطلبت جوید ترا

اندرین بحث ارخرده ره بین بدی	فخر رازی رازدان دین بدی
لیک چون من لمن یدق لم یدر بود	عقل و تخیلات او حیرت فرود
کی شود کشف از تفکر این انا	آن انا کشف شد بعد از فنا
می قد این عقلها در افتاد	در مغای حلول و اتحاد
ای ایاز گشته فانی ز اقتراب	هم چو اختر در شعاع آفتاب
بلک چون نطفه مبدل توبه تن	نه از حلول و اتحادی مضیق
عفو کن ای عفو در صندوق تو	سابق لطفی همه مسوق تو
من کی باشم که بگویم عفو کن	ای تو سلطان و خلاصه امر کن
من کی باشم که بوم من بامنت	ای گرفته جمله منها دامت

بخش ۱۷۸- مجرم دانستن ایاز خود را درین شفاعت گری و عذر این جرم خواستن
 و در آن عذر کو بی خود را مجرم دانستن و این شکستگی از شناخت و عظمت شاه خیزد
 کی انا علکم بانه و اخیکم به و قال الله تعالی انما ینحس الله من عباده العلما

من کی آرم رحم علم آلود را	ره نمایم علم علم اندود را
صد هزاران صفع را از زانیم	کز بون صفعها کردانیم
من چه گویم پیشت علامت کنم	یا که وایادت دهم شرط کرم
آنچه معلوم تو نبود چیست آن	و آنچه یادت نیست کو اندر جهان
ای تو پاک از جهل و علمت پاک از آن	که فراموشی کند بروی نهان
هیچ کس را تو کسی امحاشتی	هم چون خورشیدش به نور افراشتی
چون کسم کردی اگر لاله کنم	مستمع شولابه ام را از کرم
زانک از نقشم چو بیرون برده ای	آن شفاعت هم تو خود را کرده ای
چون ز رخت من تهی گشت این وطن	ترو خنک خانه بود آن من

هم دعا از من روان کردی چو آب	هم نباش بخش و دارش متجرب
هم تو بودی اول آرنده دعا	هم تو باش آخر اجابت راجا
تا زخم من لاف کان شاه جهان	بهر بنده عفو کرد از مجرمان
درد بودم سرب سر من خود پسند	کرد شایم داروی هر درد مند
دوزخی بودم پراز شور و شری	کرد دست فضل اویم کوشری
هر که را سوزید دوزخ در قود	من بروی انم دگر بار از جسد
کار کوشر چیست که هر سوخته	کرد دوزوی نابت و اندوخته
قطره قطره او منادی کرم	کالچ دوزخ سوخت من باز آورم
هست دوزخ هم چو سرمای خزان	هست کوشر چون بهار ای گلستان
هست دوزخ هم چو مرک و خاک کور	هست کوشر بر مثال نفخ صور
ای ز دوزخ سوخته اجسامان	سوی کوشری کشد اگر امتان
چون خلقت الخلق کی یرج علی	لطف تو فرمود ای قیوم حی
لالان ارج علیم جودتست	که شود زو جمله ناقصها دست

عفوکن زین بندگان تن پرست	عفو از دریای عفو اولیترست
عفو حلقان هم چو جو هم چو سیل	هم بدان دریای خود نازند خیل
عفو هار شب ازین دل پاره ها	چون کبوتر سوی تو آید شها
بازشان وقت سحر پران کنی	تابه شب محبوس این ابدان کنی
پر زمان بار دگر دو وقت شام	می پرند از عشق آن ایوان و بام
تا که از تن تار و صلت بسکند	پیش تو آیند کز تو مقبلند
پر زمان آمن ز ربح سرنگون	در هوا که انا الیه راجعون
بانگ می آید تعالو از ان کرم	بعد از آن رجعت نماند از حرص و غم
بس غریبها کشیدت از جهان	قدر من دانسته باشی ای همان
زیر سایه این در ختم مست ناز	بین مندا زید پاها را دراز
پایهای پر عنا از راه دین	بر کنار و دست حوران خال دین
حوریان کشته مغر مهربان	کز سفر باز آمدند این صوفیان
صوفیان صافیان چون نور خور	مدتی افتاده بر خاک و قدر

بی اثر پاک از قدر باز آمدند	هم چون نور خور سوی قرص بلند
این گروه مجرمان هم ای مجید	جمله سر نشان به دیواری رسید
بر خطا و جرم خود واقف شدند	گر چه مات کعبتین شه بند
رو به تو کردند اکنون اهل کنان	ای که لطف مجرمان را ره کنان
راه ده آلودگان را العجل	در فرات عفو و عین معطل
تا که غسل آرند زان جرم داز	در صف پاکان روند اندر ناز
اندر آن صفها ز اندازه برون	غرقان نور سخن الصافون
چون سخن در وصف این حالت رسید	هم قلم بگشت و هم کاغذ دید
بحر را یهود بیچ اسکره ای	شیر را برداشت هرگز بره ای
گر حاجت برون روز احتجاب	تا بینی پادشاهی عجاب
گر چه بگشتند حامی قوم مست	آنک مست از تو بود عذریش هست
مستی ایشان به اقبال و به مال	نه زباده تست ای شیرین فعال
ای شنشه مست تخصیص تو ند	عفو کن از مست خود ای عفو مند

آن کند که ناید از صد خم شراب	لذت تخصیص تو وقت خطاب
شرع مستان را بنیند حد زدن	چونک مستم کرده ای حدم فرن
که نخواهم گشت خود هشیار من	چون شوم هشیار آگاهم بزن
تا بدرست از هوش و از حد زدن	هر که از جام تو خورد ای ذوالمنن
من تعانی فی هوا کم لم یقم	خالدین فی فناء سکر هم
ای شده در دوغ عشق ما کرو	فضل تو گوید دل ما را که رو
تو نه ای مست ای مگس تو باده ای	چون مگس در دوغ ما افتاده ای
چونک بر بحر عسل رانی فرس	گر گسان مست از تو کردند ای مگس
نقطه و پرگار و خط در دست تو	کو بها چون ذره ما سر مست تو
هر کران قیمت گمرازان تست	قننه که لرزند ازو لرزان تست
گفتی شرح تو ای جان و جهان	گر خدا دادی مرا پانصد دین
در خجالت از تو ای دانای سر	یک دین دارم من آن هم منکسر
کز دانش آمد ستند این امم	منکسر تر خود نباشم از عدم

صد هزار آثار غیبی منظر	کز عدم بیرون جهد بالطف و بر
از تقاضای تومی کردد سرم	ای برده من به پیش آن کرم
رغبت ما از تقاضای توست	جذبہ حقست هر جاره روست
حاک بی بادی به بالا بر جهد	کشتی بی بحر پاد رده نهد
پیش آب زندگانی کس نمود	پیش آبت آب حیوانست درد
آب حیوان قبلہ جان دوستان	ز آب باشد سبز و خندان بوستان
مرک آسمان ز عشق زنده اند	دل ز جان و آب جان برکنده اند
آب عشق تو چو مار دست داد	آب حیوان شد به پیش ماکساد
ز آب حیوان هست هر جان را نوی	لیک آب آب حیوانی توی
هر دمی مرگی و حشری دادیم	تا بدیدم دست برد آن کرم
هم چو خفتن گشت این مردن مرا	ز اعتماد بعث کردن ای خدا
هفت دیما هر دم ار کردد سراب	کوش گیری آوریش ای آب آب
عقل لرزان از اجل وان عشق شوخ	سنگ کی ترسد ز باران چون کلوخ

از صحاف شوی این پنجمست	بر بروج چرخ جان چون انجمست
ره نید از ستاره هر حواس	جز که کشتیان استاره شناس
جز نظاره نیست قسم دیگران	از سعودش غافلند و از قران
آشنایی کسر بهاتابه روز	با چنین استارهای دیوسوز
هر یکی در دفع دیو بد گمان	هست لفظ انداز قلعه آسمان
اخترار باد یو هم چون عقر بست	مشری را او ولی الاقر بست
قوس اگر از تیر دوز دیورا	دلو پر آبست زرع و میورا
حوت اگر چه کشتی غی بشکند	دوست را چون ثور کشتی می کند
شمس اگر شب را بدر چون اسد	لعل راز و خلعت اطلس رسد
هر وجودی که ز عدم بنمود سر	بر یکی زهرست و بر دیگر شکر
دوست شود ز خوی ناخوش شوبری	تا ز خمره زهر هم شکر خوری
زان شد فاروق راز هری گزند	که بد آن تریاق فاروقیش فند